

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Koldingbogen 2007

KOLDINGBOGEN 2007

KOLDINGBOGEN 2007

37. årgang

Udgivet af Kulturudvalget i Kolding Kommune

Redigeret af stadsarkivar Birgitte Dedenroth-Schou

Sats og tryk: Jørn Thomsen Offset A/S, Kolding

ISSN 091-877

Forsidebilledet: Undervisningstime i Forskolen, 1930. Nu Nicolai-Historie, Skolegade 2B, Kolding.

SPONSORER

Arbejdernes Landsbank

Bech & ABC Flytteforretning

Burcharths Farve- og Lakfabrik

Danske Bank

Din Elmand ApS, Kolding

Fiberline Composites

Home (Jørgen Lynggaard)

Invensys APV

Jørn Thomsen Offset

Munk Bog & Idé

Sparekassen Kolding's Fond

Sydbank A/S

Den nye Kolding Kommune omfatter i dag det, der i 1970 var Kolding Købstad, Christiansfeld og 21 sognekommuner med hver deres historie. Der er derfor masser af historie at fortælle i Koldingbogen.

Det er en stor glæde for os alle sammen, at så mange mennesker har lyst til at give sig i kast med at studere og skrive lokalhistorie, at en ny Koldingbog kan udkomme hvert år med nye historier om mennesker og begivenheder, der har præget egnen igennem århundrederne og sat deres præg på det, der er Kolding Kommune i dag.

Tak til alle forfatterne og til de lokale virksomheder for deres sponsorbidrag.

Marlene B. Lorentzen
Kulturudvalgsformand

INDHOLDSFORTEGNELSE

<i>På sporet af Elvard Jørgen Martin Andersen Kim Mikkelsen</i>	5
<i>Kolding Kunstforening og Trapholt 1972-81 Edin Kjær</i>	21
<i>Poul Jensen Kolding og hans selvbiografi fra ca. 1630 Thomas Oldrup</i>	35
<i>Emma Kyster og Tønderkniplingerne Inger Lauridsen</i>	43
<i>Vester Nebel – en levende landsby Paul Frederiksen</i>	55
<i>Kampen for et ungdomshus i Kolding Bent Jørgensen</i>	67
<i>Joachim Scheel, gartner på Koldinghus Christian Fredrik Scheel</i>	75
<i>Spanske efterkommere i Kolding – en myte? Steffen Riis</i>	82
<i>Erindringer fra krigens slutning Knud Jensenius</i>	92
<i>Laurits Wilster – fra Skartved til Iowa Sven Arvid Birkeland</i>	103
<i>Barkskibet HERTHA af Kolding Per Bøgh</i>	111

<i>Barn- og Ungdom i Skolegade 1938-1957</i> Carlgeorg Jensen	119
<i>APV Kolding – En virksomhed på verdensmarkedet</i> Knud Sørensen	134
<i>”Nevelhuset”, et tidligt elementhusbyggeri i Vester Nebel</i> Mette Stubbe Brødsgaard	147
<i>14 år med Pitstop</i> Carl Riisgaard	153
<i>Koldingfamilier i 1600-tallet</i> Villy Rasch	159
<i>Ung i 1950erne</i> Kirsten Hansen	169
<i>Kolding I Y’s Men’s Club gennem 50 år</i> Jørn Laursen	179
Bogens forfattere	189

PÅ SPORET AF ELVARD JØRGEN MARTIN ANDERSEN

AF KIM MIKKELSEN

Der, hvor Haderslevvej møder Tøndervej i Kolding, ligger der en pragtfuld gammel have, nemlig Den gamle Kirkegård. Allerede ved indgangen fortoner bilernes larm sig og erstattes af fuglenes sang. Man skal heller ikke gå længe rundt på kirkegården, før man opdager, at det er et usædvanligt smukt sted,

Elvard Andersens mindesten på Den Gamle Kirkegård i Kolding. Foto: Kim Mikkelsen.

der rummer mange spændende historier om byens borgeres liv og død.

Kirkegården blev anlagt i 1806 og er dermed den ældste af de nuværende kirkegårde i Kolding. Den er derfor et godt sted at lede, hvis man vil finde sporene efter de sidste 200 års koldinghistorie. Gravstederne vidner om mange forskellige liv. Nogle har levet et stille og fredeligt liv, andre har været en del af store dramatiske begivenheder. Nogle er blevet hele deres liv i byen, andre har været viden om.

DET FØRSTE SPOR

Et af gravstederne er særlig interessant, og det er fabrikant A. M. Andersens familiegravsted, nr. C326. Ikke på grund af den store sorte bautasten, der er rejst på gravstedet, men på grund af teksten på en af mindestenene:

Til minde om vor kære søn
Elvard Jørgen Martin Andersen.
F. i Kolding 10. feb. 1878.
faldt med ære i kampen mod tyrkerne
ved Dardanellerne d. 5. maj 1915.
Hvil i fred i fremmed land.

Det lyder underligt. Danmark har så vidt vi-
des aldrig været i krig mod Tyrkiet og da slet
ikke i 1915. Så hvordan kan det gå til, at en

dansker er hædret på en kirkegård i Kolding, for sin deltagelse i en krig, Danmark ikke var med i? Noget kunne tyde på, at her ligger der i mere end én forstand en spændende historie begravet – og det gør der selvfølgelig også.

INTERNETTETS VELSIGNELSER

Umiddelbart lyder det som en umulig tanke, at man skulle kunne skrive historien om Elvard Andersens liv. Han er ikke på nogen måde en kendt person, som der er skrevet bøger eller artikler om. Han har heller ikke selv efterladt sig noget skriftligt om sit liv. Men det er ikke for ingenting, at historisk forskning, uanset hvilket niveau man vælger, kan sammenlignes med detektivarbejde. Man står foran en gåde, som skal løses. En stort set ukendt persons liv skal belyses, og det viser sig, at historien om Elvard bringer os på en jordomrejse og næsten tilbage igen – og med fremkomsten af internettet kan meget af arbejdet gøres derhjemme, sidende ved en computer med en varm kop kaffe inden for rækkevidde.

Det er i øvrigt samme internet, der også gjorde det muligt at skabe kontakt til Ashfield and District Historical Society i Sydney og dets sekretær, Ann O'Connell, hvis hjælp har været uvurderlig til at finde de australske spor efter Elvard Andersen.

SPORENE I KOLDING

Da han er født her i byen, starter arbejdet med at rekonstruere hans livsforløb derfor på Stadsarkivet. Et kig i kirkebogen for Kolding Købstad giver dog ikke noget resultat i første omgang, da han ikke står opført på sin

fødselsdag, som man eller kunne forvente. Han er tilsyneladende ikke født i Kolding alligevel. En grundig eftersøgning giver dog resultat. Præsten har simpelthen glemt at skrive ham ind den 10. februar, og oplysningerne om ham står først under den 31. marts! Det er den slags små problemer, man må regne med at støde på, når man graver i historien. Problemer, der ofte kan få en til at opgive, eller sende en på gale veje.

Elvards forældre var skomagermester Anders Martin Andersen og hustru Sørine Dorothea Margrethe, f. Guldberg. Anders Martin Andersen blev født 16. august 1855 i Hesselager sogn på Sydfyn, hvor han også blev konfirmeret. Senere flyttede han til Kolding, hvor han blev skomager, formodentlig hos skomagermester Jørgen Guldberg i Låsbygade.

I alt fald har han et tæt forhold til dennes datter Sørine. Et forhold, der var så tæt, at hun blev gravid. Det er sandsynligvis årsagen til, at de blev gift den 22. november 1877, hvor Sørine kun var 19 år gammel og allerede 6 måneder henne i graviditeten.

I vore dage er skomagererhvervet ret eksklusivt. I Telefonbogen for Kolding 2006/7 finder man således kun tre skomagere under rubrikken "skomagere", da langt de fleste sko i dag fremstilles på fabrik. Sådant var det ikke for 100 år siden. Her var skofremstilling stadig et håndværk, og da alle skulle bruge sko, var skomagerfaget et af de allermest almindelige. I 1903 var der således hele 93 skomagere i byen.

I folketællingen fra 1880 står Anders Martin Andersen i en alder af bare 24 år optegnet som skomagermester i Adelgade. Svi-gerfaderen var i mellemtiden død, og det er

Kolding omkring år 1900 set fra Sct. Michael Kirkes tårn.

nærliggende at tro, at han har overtaget skomagerværkstedet. På dette tidspunkt bestod husholdningen af Anders og Sørine, de to sønner Elvard og Hans og to ugifte svende. Det var nemlig ikke ualmindeligt i 1880'erne, at svendene boede og arbejdede sammen med mester og nærmest blev regnet som en del af familien.

Andersen må have været en dygtig skomager og erhvervsmand. I alt fald kan vi se, at han i 1883 køber matrikel 210A. Det var ejendommene Adelgade 17 og Kirketorvet 4. Adresserne er i dag Låsbybanke 1-3 og Nicolaiplads 4. Boligen lå i Adelgade, og bygningen på Kirketorvet kan have fungeret som værksted og lager. Et hejseværk på bagsiden, der er bevaret til vore dage, kunne i alt fald tyde på det.

Et kig i skattelisten for 1895 vidner om en mand med succes. Med en årlig anslået indtægt på 3.000 kr. var A. M. Andersen den næstrigste skomager i byen. I hele byen indtog han en plads som nr. 150. Ikke dårligt i en by med omkring 10.000 indbyggere. Ydermere ejede han matriklerne nr. 221, 222, 223 og 210A med tilhørende bygninger. Det er i dag adresserne Adelgade 13, Låsbybanke 1-7 og Nicolaiplads 4.

I 1897 er familien flyttet om på Kirketorvet 4. Man kan se på bygningen, der stadig eksisterer, at der uden på pakhuset er muret en facade op, så bygningen ligner et mindre palæ. Efter byggestilen at dømme stammer denne facade fra omkring år 1900, så det er ikke utænkeligt, at det er skomagermester Andersen, der har ladet den opføre.

Nicolaiplads 4. Her boede Elvard Andersen den sidste tid i Danmark. Til venstre ses Kolding Latin- og Realskole, nu Social- og Beskæftigelsesforvaltning. Foto: Kim Mikkelsen.

SKOLESPORET

Siden 1814 har det været lovpligtigt i Danmark, at alle børn uanset indkomst og status skulle modtage mindst 7 års undervisning. Nu som før var mange forældre interesserede i, at deres børn fik den bedst mulige skolegang. Det skulle skomagermester Andersens sønner også have, og da Kolding Latin- og Realskole var kendt i datiden som byens bedste skole, var det her, hovedparten af hans skolegang skulle finde sted.

I skolens disciplinprotokol kan man se den 9-årige Elvard som indskreven i 1. Underklasse den 5. juli 1886. 1. Underklasse vil i dag svare til 4. klassetrin. De første 3 skoleår tilbragte Elvard i Karl Hansens privatskole. Den blev oprettet 1880 på opfordring af Latinskolen og fungerede som forskole til denne.

Blandt Elvards klassekammerater i 1. Underklasse finder vi et væld af elever fra de højere samfundslag: Læger, arkitekter, gros-

serere og især købmænd dominerer billedet. Når skolens bestyrelse samtidig bestod af en bankdirektør, en sagfører, en borgmester, en læge og en gårdejer, der samtidig var medlem af Landstinget, virker det næsten skræmmende.

Skolen var en betalingskole, og nogen billig fornøjelse var det ikke for skomagermester Andersen at sende Elvard i 1. Underklasse. Prisen var 50 kr. årligt. For en almindelig faglært arbejder var det en hel månedsløn, og derfor en umulighed. Det var man dog udmærket klar over i datiden, og derfor rådede skolen over en del fripladser.

Om skolegangen for Elvard har været lykkelig, kan vi ikke vide. Af skolens årbøger og diverse protokoller fremgår det dog med al ønskelig tydelighed, at det var en skole, der tog sig selv aldeles alvorligt. Disciplin og frem for alt eksaminer havde en fremstående plads i skolens bevidsthed. Der er ingen tvivl om, at der blev stillet meget store krav til eleverne og at ikke alle kunne honorere dem. Oversiddere var der masser af. Hvert skoleår afsluttedes med eksamen, og herefter blev det afgjort, hvem der kunne rykkes op efter sommerferien, og hvem der måtte gå et år om. Elvards første eksamen gik dog godt. I 1887 var han bl.a. til skriftlig eksamen i dansk og regning, og begge steder fik han "mg".

På skolens lærermøder blev eleverne og deres flid og opførsel løbende taget op. Man mærker lærernes bekymringer over eleverne, og om de nu magtede de krævende eksaminer. Hvem kunne skolen indstille til eksamen, hvem kunne rykkes op næste år? Skolen havde et vist ry at leve op til, og det måtte ikke sættes på spil.

I 1. R stod det helt galt til. I protokollen for den 10. april 1889 blev der noteret, at "de fransklæsende Disciple, undtagen Lössl, er uforskammet dovne". Problemer med skolebørn er åbenbart ikke af nyere dato. Enkelte elever var jævnligt på programmet på lærerrådsmøderne. Man fristes næsten til at kalde dem stamkunder, hvorimod Elvard glimrer ved sit fravær. Han bliver ikke omtalt på et eneste af skolens lærerrådsmøder i hele sin skoletid. Det kunne tyde på, at hans skoleevner som minimum har været acceptable ifølge skolens vurdering.

Man kan se, hvordan Elvard løbende bliver rykket op. I årbogen for 1891 står han nævnt side 27 som elev nr. 71 i 2. R, søn af skomagermester Andersen. Det er til gengæld sidste gang, vi møder ham. I årbogen for 1892 er han pludselig væk – uden et ord.

SPORET PÅ NICOLAIPLADS

Årsagen behøver dog ikke at være dramatisk. På Nicolai Sogns degnekantor finder vi svaret. Kontoret har til huse i "Jens Holms hus", Nicolaiplads 2-4. I nr. 4, hvor der er i dag er mødelokaler, havde Elvard sit barndomshjem. Lokalhistorie kan være meget tæt på.

I protokollen over konfirmerede elever finder man Elvard Andersen, der blev konfirmeret som nr. 3 den 24. april 1892. I Danmark var der 7 års undervisningspligt, og det var almindelig praksis, at når man var konfirmeret, var der ingen grund til at spilde mere tid på skolebænken. Mange elever blev derfor trukket ud af skolen for at foretage sig noget fornuftigt – eksamen eller ej.

Elvard kom i lære som isenkræmmer hos

isenkræmmer Muchitsch i Låsbygade. I protokollen for Kolding Handelsskole møder man Elvard som elev nr. 8 i skoleåret 1893/94, hvor han modtager undervisning i regning, tysk og korrespondance. Efter læretiden fik han arbejde hos sin far som bogholder. Omkring 1897 skifter faderen branche og stifter firmaet "Kolding Traadvare- og Mærkefabrik", som han er handelsrejsende for. Det er ikke mange spor, der findes efter denne virksomhed. På Erhvervsarkivet i Århus er virksomheden blot registreret som "blikvarefabrik".

SPORET PÅ FYN

Dermed skulle drengens karriere vel egentlig være sikret. Som ældste søn skulle han oplæres i fars nystartede firma for senere at overtage det. Sådan kom det imidlertid ikke til at gå, og svaret herpå findes i Odense.

Det næste sted, vi møder Elvard, er nemlig i lægdsrullen. Det danske forsvar var også dengang baseret på værnepligt, og samfundet holdt et vågent øje med sine mulige soldater. I slutningen af 1800-tallet var det almindeligt, at man blev registreret i den såkaldte lægdsrulle, altså listen over mulige værnepligtige, i 18-års alderen. Session kom man normalt på, når man var omkring 20 år, og værnepligten blev aftjent, når man var 22 år. Lægdsrullen er derfor en vigtig kilde, da den ofte rummer et væld af oplysninger om helbred, bopæl, militærtjeneste og sågar afsagte domme i retten!

Kolding tilhørte 3. Udskrivningskreds, der bestod af Fyns Amt og den sydlige del af Vejle Amt, og lægdsrullen findes derfor på Landsarkivet for Fyn, der ligger i Odense. El-

vard blev opført i december 1895 som nr. U49 i Tilgangslisten for 238. lægd, d.v.s. Kolding. Der står nu ikke ret mange oplysninger om ham. Vi ved dog, at han aldrig kom til at aftjene sin værnepligt i Danmark, og det er der en god grund til. Lægdsrullen rummer nemlig én vigtig oplysning: "27/9-98 anm. Afr. til Udl. Aug 98", står der noteret. Elvard har med andre ord valgt at forlade Danmark og er emigreret. Og den er god nok, for det næste spor efter Elvard Andersen findes i det danske udvandrersarkiv. Her fremgår det, at han i sommeren 1898 har købt en enkeltbillet til Amerika.

DET AMERIKANSKE VILDSPOR

Man kan næsten se det for sig: Et kæmpe skænderi mellem fader og søn. Der bliver sagt noget, der ikke kan rettes op på, og de to parter har ikke mere at sige hinanden. Det er ikke utænkeligt, at der på den ældste søn og arving til firmaet har ligget et stort pres i form af uindfrie forventninger – forventninger, han ikke har kunnet eller villet leve op til. Elvard tager den yderste konsekvens. Han vil væk, så langt væk, som det næsten er muligt: Han emigrerer til Amerika. Det er dog kun en teori. Hvad der virkelig gik for sig, finder vi nok aldrig ud af.

Det var ikke særlig svært for Elvard at skaffe sig en billet. Datidens udvandring var stor, og enhver by med respekt for sig selv havde mindst et par agenter for de store udvandrebyureauer, der formidlede rejser til det forjættede land. Disse agenter var godkendt og kontrolleret af Københavns Politidirektør. Man havde i 1860'erne haft en række skandaler, hvor godtroende udvandrere var blevet

„Thingvalla-Linjen“.
Direkte Post- og Passager-Befordring
imellem
Kjøbenhavn—New-York
med danske Skibe og dansk Besætning.
Ingen Omskiftning,
ingen Extradgifter. Sengklæder
og Spiserekvitterer **frit.** Behageligt Rejse-
selskab sikres, idet Skibene **kun** befor-
drer **Skandinaver.** Rigelig, **vel**
tillavet dansk Kost. Den **danske**
Linje har det **bedste Ry** for omhyggelig
og hensynsfuld **Behandling** af sine
Passagerer. **Talrige anbefalinger**
foreligger. 360
Billetter, Vejledning og Oplysninger
vedrørende Rejsen faas ved Henvendelse til
Agent A. Terkelsen,
Kontor: Esbjerg, Kolding og Kjøben-
havn.

Announce i Kolding Folkeblad fra begyndelsen af 1898.

franarret deres penge. Den danske Rigsdag vedtog derfor i 1868 en stram kontrol.

I Kolding kan man f.eks. læse i Vejviser for Kolding By 1887, at der var 7 agenter, der formidlede rejser, deriblandt for det berømte Thingvalla rederi. Faktisk var efterspørgslen så stor, at man kunne slå dem op under ordet "udvandringsagenter", på samme måde som "bagere" og "skomagere". I alt udvandrede

ca. 394.000 danskere i perioden 1868-1908. Det var et enormt tal, især når man tænker på, at Danmarks befolkning i 1901 var på kun 2,5 mio.

Den europæiske befolkning voksede kraftigt i 1800-tallet især på grund af en forbedret folkesundhed, og for mange var et liv i armod den eneste fremtidsudsigte, hvis man ikke valgte at emigrere. Norge mistede således over 30 % af sin befolkning. Den danske befolkning var generelt mere velstående, hvilket gjorde udvandringen væsentligt mindre. Danmark mistede således kun omkring 12% af sin befolkning. Mange emigrerede ikke på grund af fattigdom, men fordi fremtidsudsigterne i det fremmede simpelthen bare var bedre. Da mange havde familie og venner, der allerede var taget af sted, var springet ikke så stort, og verdenen var i slutningen af 1800-tallet langt mindre, end vi normalt opfatter den. New York kunne faktisk nås på under 14 dage.

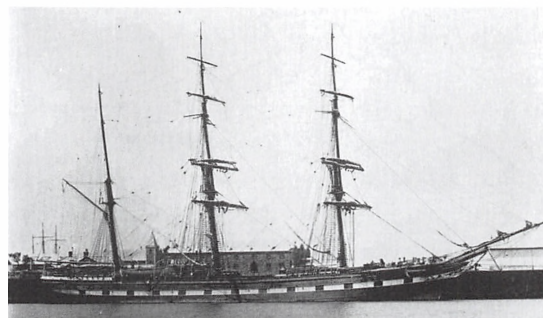
En meget stor del af de danske udvandrere i slutningen af 1800-tallet bestod af ugifte, mandlige håndværkere fra byerne, som kunne se en personlig gevinst ved at prøve lykken i den fremmede – om ikke andet så for en periode. Elvards rejse til Amerika behøver altså ikke nødvendigvis at have en dramatisk baggrund. Faktisk havde hele hans 20-årige liv udspillet sig i en radius af 100m fra Sct. Nicolai kirke, og det er ikke utænkeligt, at han derfor har besiddet en vis udlængsel.

Langt de fleste danske emigranter, omkring 90 %, valgte at rejse til USA. De fleste foretrak at rejse via København, men et mindre antal tog via Hamborg eller andre havnebyer. Som reglerne foreskrev, foreviste El-

vard sin billet hos det københavnske politi den 28. juli 1898. Hans billet til USA var indirekte. Dvs. han ikke sejlede direkte til USA, men skiftede undervejs. Sandsynligvis sejlede han som mange andre til Hull i England, tog toget herfra til Liverpool, hvorfra der afgik emigrantskibe til New York.

Det er dog ikke muligt at finde spor efter Elvard Andersen i USA. I indvandrerarkiverne på modtagestationen Ellis Island i New York står han ikke optegnet. Hvad han lavede i USA, og hvor han har boet, ved vi ikke. Det eneste, vi ved, er, at han ikke blev der ret længe. Det er faktisk også muligt, at han slet ikke blev lukket ind.

Elvards rejse væk fra Danmark fortsatte nemlig. I New York tog han hyre på barken "Lake Erie", der afsejlede den 28. november 1898. Målet var Australien. Den rejse glemte han formodentlig aldrig. Den 30. november løb skibet nemlig ind i en orkan, der skyllede alt overbord, der ikke var surret fast. Forreste dækshus blev beskadiget, og skibet

Barken "Lake Erie", der bragte Elvard fra New York til Australien. Foto: Brodie Collection, la Trobe Collection, State Library of Victoria, Australien.

tog vand ind. Hele besætningen måtte til pumperne for at redde skibet fra at gå ned. Lasten forskubbede sig, og skibet fik slagside. Heldigvis løjede stormen efterhånden af, og resten af turen foregik i fint vejr. Den 27. januar 1899 passede man Kap det Gode Håb, og i februar ankom skibet til havnen i Port Adelaide. Her gik Elvard i land uden at eje andet end det, han gik og stod i. Opholdet her varede dog kun 10 dage, før han fortsatte til Sydney.

DET AUSTRALSKE SPOR

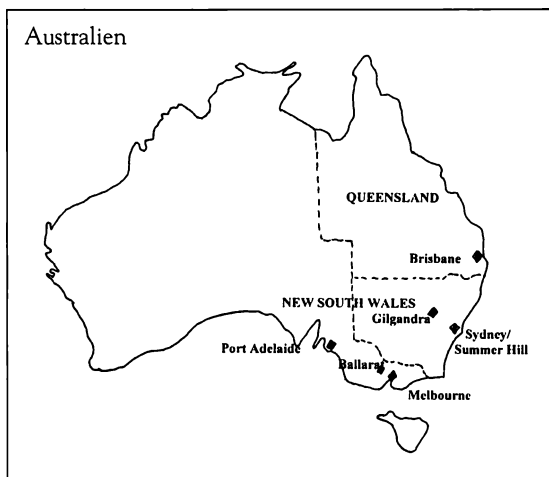
Elvard Andersen var dog ikke alene i verden. Allerede omkring 1850 begyndte de første danske emigranter at dukke op i Australien, først og fremmest i Ballarat-området nær Melbourne, hvor man havde fundet guld. Omkring 1856 mener man, at der be fandt sig omkring 1.000 danske guldgravere i Ballarat. I 1891 var antallet af danskere i

Australien nået op på 6.403. Nu var det foretrukne område dog Queensland, der lokkede danskere med tildeling af landbrugsjord. Der var altså nok af landsmænd i det fremmede, der kunne hjælpe en i gang. På et tidspunkt fik Elvard Andersen således forbindelse til den danske familie Sørensen i Summer Hill ved Sydney, og de gav ham arbejde de næste 1½ år.

Familien Sørensen, bestående af cigarmager Terman Peter Christian Sørensen, hustruen Helene Kristine Sørensen og deres 5 børn stammede oprindeligt fra Katrinegade i Kolding, og de udvandrede i 1891. Familien ankom til Brisbane i Queensland 17. august 1891 med dampskibet "Jelunga". Senere flyttede de til Melbourne, før de slog sig ned i Sydney. Det er ikke utænkeligt, at der har været forbindelse mellem de to familier hjemme i Kolding. Elvard og den ældste søn Hans Marius var således næsten jævnaldrende.

Efter de 1½ år flyttede Elvard, og man havde kun sporadisk kontakt med ham. De næste mange år tilbragte han i den vestlige del af New South Wales tilsyneladende uden at sætte sig spor. Han fik ingen børn, blev ikke gift og levede af tilfældigt ufaglært arbejde. Nogen fast bopæl havde han heller ikke.

Denne livsførelse var han dog ikke ene om. Det arbejde, der var at få i Australiens "outback", var sæsonbetonet arbejde med fåreklipping, såning, høstarbejde o.s.v. Man arbejdede i teams og rejste fra sted til sted, alt efter, hvor der var arbejde at få. Det var med andre ord et arbejdsliv, hvor man hele tiden var på farten, et liv han delte med tusindvis af andre i Australien.

Kort over Australien tegnet af forfatteren.

Forbindelsen til familien i Danmark var mere end sparsom. Hans Marius Sørensen har senere fortalt, at Elvard kun dukkede op i Summer Hill engang hvert 2. eller 3. år for at hente sin post. Det var der dog ikke noget underligt i. Landdistrikterne var i begyndelsen af 1900-tallet meget isolerede. Forbindelsen til Sydney var ikke alene meget dårlig, men kunne ligefrem være halvfarlig. Der manglede ordentlige veje og broer, og i tilgift kunne man risikere at støde ind i fjendtlighedsindede aboriginals og landevejsrøvere, de såkaldte "bushrangers".

Det lidt mærkelige navn Elvard har sikkert givet ham en del bøvl "down under". I en engelsksproget verden er der sikkert mange, der har forvekslet det med "Edward". På et tidspunkt sidst har det sikkert været så irriterende, at han har taget navneforandring. I alt fald findes han i de udenlandske arkiver under navnet Edward John Martin Anderson.

Det er først i juli 1914, at man finder noget skriftligt om Elvard i de australske arkiver.

Gilgandra Hotel, som det så ud i 1911. Foto udlånt af Wendy Johnson, Gilgandra, Australien.

Her ansøger han nemlig om statsborgerskab. Han angiver sin postadresse til Tattersalls Hotel i Gilgandra, der er en mindre by ca. 400 km nordvest for Sydney. Opholdet her har sikkert været tilfældigt, og lokalarkivet i Gilgandra har ingen oplysninger om ham.

I september 1914 skriver den australske generalguvernør under på certifikatet, der gav ham australsk statsborgerskab – et certifikat, som Elvard imidlertid aldrig nåede at få i hænderne. I mellemtiden var der nemlig faldet et skud i Sarajevos gader i det fjerne Europa. Et skud, der fik afgørende betydning for Europas og Australiens historie – og Elvards liv.

AUSTRALIEN GÅR I KRIG

I begyndelsen af august 1914 brød 1. verdenskrig ud som en direkte følge af mordet i Sarajevo på den østrig-ungarske tronfølger Franz Ferdinand. Tyskland, Østrig-Ungarn og senere også Tyrkiet på den ene side mod England, Frankrig og Rusland på den anden som de vigtigste krigsdeltagere.

Som dominion i det engelske imperium var Australien derfor automatisk i krig. Det var dog op til australierne selv, hvor meget man ville involvere sig i denne fjerne krig. Australien var på dette tidspunkt en ung nation. Så sent som den 1 januar 1901 blev det australske statsforbund dannet. Befolkningen var dog probritisk, og man var ivrige efter at støtte England i krigen mod Tyskland og dets alliancepartnere.

Allerede den 3. august, dagen før England gik med i krigen, vedtog det australske kabinet således at stille flåden og en hærstyrke på 20.000 mand til rådighed for englænder-

ne. Viljen til at melde sig var stor, og over 300.000 australiere meldte sig frivilligt under 1. verdenskrig. Gilgandra, som var Elvards sidst kendte opholdssted, er således kendt for sin "Cooee-march". En lille gruppe på 26 frivillige brød 10. oktober 1915 op fra Gilgandra for at melde sig til krigstjeneste i Sydney. Undervejs blev der holdt hvervemøder i de byer, gruppen marcherede igennem. Da man en måned senere var nået til Sydney, var gruppen af frivillige nået op på 263 mand. Marchen har navn efter råbet "Cooee", der blev/bliver brugt i Australiens yderdistrikter, når man vil pådrage sig opmærksomhed. Råbet kan høres over store afstande, hvis det udføres korrekt. Gilgandra by holder hvert år en festival i oktober for at fejre begivenheden.

Det var denne vilje til at melde sig, der gjorde, at der var nok soldater til, at Australien ikke indførte værnepligt. Senere, da tabstallene fra fronten i Frankrig nåede astronomiske højder, begyndte strømmen af frivillige at tørre ind. Trods flere forsøg herpå, blev der dog aldrig indført værnepligt i Australien. Hæren vedblev at være en frivillig styrke.

ELVARD MELDER SIG

Blandt de begejstrede australiere, der meldte sig frivilligt, var Elvard Andersen. I alt gjorde ca. 300 danske indvandrere tjeneste i den australske hær, heriblandt mindst 5, der stammede fra Kolding. Elvard meldte sig den 29. august 1914, hvor han underskrev soldatereden. Under punktet "særlig kendetegn" blev det angivet, at han havde en tatovering på højre underarm forestillende en ørn og et

anker. Det er ikke utænkeligt, at han havde fået denne i sin tid som sømand. Familien Sørensen tilbød ham at opbevare hans ejendele, så længe krigen varede. Han svarede tilbage, at det behøvede de ikke. Det eneste, han ejede, var det tøj, han gik og stod i, og det havde han i øvrigt lige brændt på et bål. Som omrejsende løsarbejder var det ikke muligt at have et fast hjem endsige ejemøbler eller større genstande. Man var hele tiden på farten.

Elvard Andersen opgav til myndighederne, at han boede på adressen 50, Prospect Road, Summer Hill, New South Wales. Det gjorde han ikke. Adressen var Hans Marius Sørensens, og Elvard brugte den kun som afhentningssted for post. Postadresse eller ej, rekrutteringsofficeren har sikkert været ligeglad. I alt fald blev Elvard Andersen indrullet i 4th Battalion, der bestod af frivillige, der stammede fra Sydney og omegn. Her

50, Prospect Road, Summer Hill, New South Wales. Elvard Andersens australske postadresse, som den ser ud i dag. Foto: Ann O'Connell, Australien.

4th Battalion på march under træningen i Kensington Camp i efteråret 1914. Foto: Australian War Memorial.

blev han til private 752, B-Coy, 4th Battalion, 1st Brigade, Australian Imperial Force.

De næste måneder gik med træning i militærlejren Kensington Camp. Det var en kæmpeopgave eftersom kun ca. halvdelen af de frivillige havde modtaget militærtræning før, og der samtidig skulle skaffes våben og anden udrustning. I oktober var træningstiden for soldaterne i 4th Battalion dog ovre. Hans Sørensen besøgte Elvard i træningslejren for at sige et sidste farvel. Transportskibet "Euripides" ventede i Sydneys havn, og skibet afsejlede den 20. oktober 1914 i konvoj. Målet skulle vise sig at blive Egypten.

DET EGYPTISKE SPOR

Konvojen nåede Egypten den 2. december

1914, hvor de australske soldater gik fra borde. Herefter begyndte næsten endeløse dage med træning, træning og atter træning de næste fem måneder i den egyptiske ørken i træningslejren "Mena Camp". Orlov var der

4th Battalion på parade i træningslejren Mena Camp ved Cairo. Foto: Australian War Memorial.

Elvard Andersen i australsk uniform. Den særlige hovedbeklædning kaldes en "slouch hat" og var den mest anvendte hos de australske soldater. Normalt var den "slået ned". Billedet er taget hos den kendte atelierfotograf G. Lekegian and Co.

ikke megen tid til bortset fra korte besøg til Cairo. Byen har sikkert fristet. I alt fald har Elvard Andersen den 22. december 1914 givet sig selv en ekstra orlov, og han er derfor noteret for at være udeblevet fra tjeneste. Straffen var dog ikke overvældende hård: 6 dages ekstratjeneste og 1 dagløn i bøde.

Under et besøg i Cairo var Elvard Andersen en tur hos fotografen. Her blev der taget et billede af ham i australsk uniform, som senere blev sendt til familien i Danmark. Billedet er i øvrigt det eneste, vi kender af ham. At han på dette tidspunkt kun havde få uger tilbage at leve i, var der ingen, der kunne forudsige.

AUSTRALIERNE ANGRIBER

Krigen gik ikke alt for godt for krigsmagterne på dette tidspunkt. Især den russiske hær var hårdt trængt, og enhver kunne se, at Rusland i længden ikke ville kunne holde stand. Noget måtte gøres. Et stort overraskelsesangreb på Strædet ved Dardanellerne, tæt på hovedstaden Konstantinopel kunne måske tvinge Tyrkiet ud af krigen. Derved havde Rusland en modstander mindre at kæmpe mod samtidig med, at indsejlingen til Sortehavet blev åbnet, og man kunne sejle materiel og forstærkning ind til russerne.

I første omgang blev den engelske og franske flåde sat på opgaven. Den tyrkiske modstand var dog hårdnakket, og i minefelterne blev flere slagsskibe enten sænket eller stærkt beskadiget, uden at man nåede målet. Konklusionen var derfor, at der måtte en landsætning af hærenheder til, hvis angrebet skulle lykkes.

Tropperne til angrebet skulle bestå dels af

På billedet ses landsætningen af 4th Battalion, så Elvard er formodentligt et eller andet sted på billedet. 4th Battalion blev som reserveenhed først landsat som 2. og 3. angrebsbølge. Foto: Australian War Memorial.

engelske og franske enheder, dels af det nyligt opstillede fælles australsk/new zealandske armekorps ANZAC. Dermed kom Elvard Andersen til at spille en ganske vist lille, men alligevel vigtig rolle i et af 1. verdenskrigs mest berømte episoder, nemlig slaget om Dardanellerne eller Gallipoli, som australierne foretrækker at kalde det.

Tidligt om morgenen den 25. april 1915 begyndte angrebet med landsætninger forskellige steder. Soldaterne fra ANZAC blev sat i land på vestsiden af Gallipoli-halvøen på det sted, der er kendt af enhver australier som "ANZAC-Cove". Denne landsætning

er så berømt i Australien, at angrebsdagen den 25. april kaldes ANZAC-Day. Den anses nærmest som Australiens nationaldag og højtideligholdes hvert år. Det er ikke uden grund, for angrebet blev en katastrofe.

Ikke alene blev soldaterne landsat for langt mod nord, men det viste sig, at området var langt mere ufremkommeligt, end overkommandoen havde regnet med. Området var fyldt med bakker og dalstrøg, der ikke alene hæmmede soldaternes fremmarch, men også umuliggjorde et ordentligt overblik. Det lykkedes derfor kun at komme ca. 1 km ind i landet, før angrebet gik i stå.

Allerede sidst på eftermiddagen blev situationen kritisk. Ikke nok med, at de australske soldater lå i et udækket område, udsat for tyrkernes kanon- og maskingeværild uden at kunne svare tilbage, men tyrkerne var ved at samle sig til modangreb og truede med at presse angriberne tilbage i havet.

Elvards enhed, 4th Battalion, skulle egentlig ikke i kamp, men var udset til at være sidste reserveenhed, hvis det skulle gå galt. Allerede kl. 16.30 var presset imidlertid så stort, at 4th Battalion blev sat ind for at holde tyrkerne stangen. Det lykkedes dog, men at trænge længere ind i landet var ikke muligt.

Der var ikke andet at gøre for de australske soldater end at prøve at grave sig ned for at få dækning for tyrkernes beskydning. Næste dag blev der givet ordre til at rette linien ud, da mange enheder lå spredt mellem hinanden. På grund af en misforståelse i kommandogivningen, troede chefen for 4th Battalion, oberstløjtnant A. J. Onslow Thomsen, at der var blevet givet ordre til angreb, så han beordrede sin enhed frem. De nåede ikke ret langt. Soldaterne blev mejet ned af tyrkerne, før det gik op for ham, at man var udsat for en frygtlig misforståelse. Onslow Thomsen gav ordre om tilbagetrækning. Den kostede ham livet. Han nåede ikke engang at lede sine soldater i 24 timer, før han blev dræbt.

Tabene hos australierne var enorme. Den 30. april blev de gjort foreløbigt op. 4th Battalion mistede på 5 dage 8 officerer og 182 menige ud af ca. 1.000 mand. Det var faktisk den enhed med de mindste tab. 7th Battalion havde de værste tab. Her manglede over halvdelen af folkene.

Trods de store ofre lykkedes det aldrig at bryde ud af det smalle brohoved. Allerede den første dag stod det klart, at angrebet var mislykket, fordi det ikke lykkedes at erobre de vigtige højdedrag, der lå længere inde i landet. Tyrkerne havde derfor frit udsyn til australierne og kunne bombardere dem efter behag. Man valgte dog at blive i ANZAC-brohovedet, fordi man ikke kunne nå at evakuere soldaterne med så kort varsel. Trods flere angreb fra brohovederne, lykkedes det ikke for de allierede at bryde ud, og skyttegravskrigen begyndte med desperate angreb frem og tilbage.

Australierne havde ikke alene landskabet imod sig. De tyrkiske soldater kæmpede faktisk med stor tapperhed og aftvang derved stor respekt. Den australske hær mistede alene ved Dardanellerne over 8.000 mand. Da befolkningen kun var omkring 5 millioner, var det et tab, der kunne mærkes.

SPORENE I KOLDING FOLKEBLAD

Hjemme i Kolding kunne familien Andersen følge krigens gang i Kolding Folkeblad. Foruden forsidehistorier fra krigen var side 2 i avisen afsat til meldinger, kommuniquer og kort fra de forskellige krigsskuepladser. Kampene ved Dardanellerne havde således sin egen overskrift: "Fra Dardanellerne".

De stridende parter var selvfølgelig ikke enige om vurderingen af situationen. De engelske korrespondenter mente, at et gennembrud var snart forestående, hvorimod tyrkerne mente, de havde situationen under fuld kontrol. Torsdag den 6. maj 1915 kunne man således i Kolding Folkeblad læse følgende kommunique:

FRA DARDANELLERNE

Tyrkisk Kommunique, Konstantinopel, 5. maj. Hovedkvarteret meddeler: Fjendens ugunstige Stilling paa Dardanellerfronten er ikke paa nogen Måde bleven ændret. Paa den øvrige Krigskueplads er der ikke forefaldet noget af Betydning.

Denne lidt kedelige og nærmest arrogante meddelelse dækkede over en kamp på liv og død mellem de tyrkiske og australske soldater, deriblandt Elvard Andersen. Det var under disse kampe netop den 5. maj 1915, at han blev dræbt. I hans soldaterpapirer står der blot noteret: Den 5. maj 1915: "Killed in action". Ikke engang 10 dage i kamp blev det til for vores soldat.

Der blev nøgternt skrevet, at han var

"buried in Shrapnel Gully by W. McKenzie". McKenzie var 4th Battalions legendariske feltpræst, og Shrapnel Gully, "Granathullet", var kendt af enhver australsk soldat, der kæmpede ved Dardanellerne. Det var øgenavnet for den dal, der forbandt strandområdet med fronten lidt længere inde i landet. Den fungerede derfor som australiernes hovedforsyningslinie, og det fandt tyrkerne ret hurtigt ud af. Dalen blev derfor overdænget med granater fra de tyrkiske kanoner.

Selv om Elvard faldt den 5. maj blev han først begravet den 30. juni. Han er formodentligt dræbt i ingenmandsland, og først langt senere har man fundet hans lig og kunnet bjerger det. Det har ikke været noget rart syn!

Begravelse ved Shrapnel Gully, foretaget af 4th Battalions legendariske feltpræst, William McKenzie. Feltpræsten var kendt af enhver soldat ved Gallipoli under øgenavnet "Fighting Mac" på grund af sine evner som bokser. Foto: Australian War Memorial.

Meddelelsen om Elvards død var selvfølgelig et stykke tid om at nå frem til familien i Kolding. Først den 30. juni 1915 kunne man under rubrikken "Bekendtgørelser" anbringe en dødsannonce i Kolding Folkeblad.

SPORENE I DAG

Foruden mindestenen på Den Gamle Kirkegård i Kolding, er Elvard Andersen i dag mindet to andre steder. Dels på en mur i det australske krigsmindesmærke i Canberra, og dels på kirkegården Lone Pine Cemetery i Tyrkiet, hvor der er 1.167 døde allierede soldater begravet eller mindet. Her har han grav nr. 21. Hermed er historien om Elvard Jørgen Martin Andersen egentlig slut, men for familien hjemme i Danmark var der stadig uafklarede spørgsmål. Efter krigen var der en brevveksling med de australske myndigheder, da man undrede sig over, hvor hans ejendele blev af.

Det fremgår med al ønskelig tydelighed af brevene, at sorgen over tabet af Elvard var umådeligt stort, og selv om man ikke havde set ham siden 1898, havde han stadig en stor plads i familiens bevidsthed. I en avisartikel, der blev skrevet i 1927 i anledning af Elvards forældres guldbryllup, blev han som den eneste af 9 børn nævnt. Kunne familien få hans ejendele udleveret, så ville man hjemme i Danmark have et minde om den søn, man havde mistet og savnede så dybt.

De australske militære myndigheder var dog forundret over henvendelsen, der i øvrigt var skrevet på dansk, og en undersøgelse blev sat i gang. Svaret var dog smerteligt enkelt: Man havde faktisk sendt hans ejendele hjem til familien allerede i 1916, men det

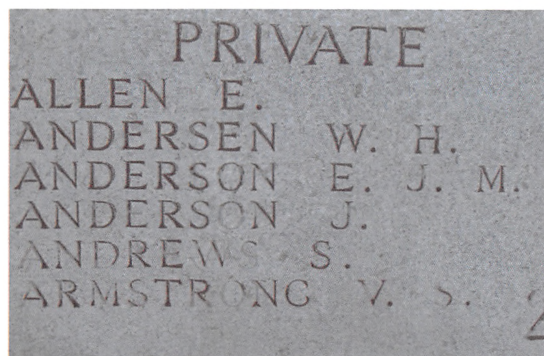
var åbenbart gået tabt undervejs. Det var dog ikke store sager, der var tale om. Elvard Jørgen Martin Andersen efterlod ved sin død ved Dardanellerne ikke meget andet end en pibe og en pung. Det er ikke meget efter et 37-årigt liv.

Bortset fra en livshistorie, der nu er fortalt.

EFTERSKRIFT

Kampene ved Dardanellerne fortsatte frem til årsskiftet 1915/1916. Her måtte man endelig erkende, at angrebet havde slået fejl. Tropperne blev derfor evakueret, og de fleste australske enheder, heriblandt 4th Battalion blev senere indsat i Frankrig, hvor den kæmpede frem til våbenstilstanden 1918. Det var dog ikke uden omkostninger, for bataljonen mistede under krigen 1.203 mand og fik 2.282 såret.

I alt mistede Australien over 60.000 mand i 1. verdenskrig, der blev udkæmpet tusindvis af kilometer væk fra hjemlandet.

Elvards navn på mindestenen ved kirkegården "Lone Pine Memorial" på Gallipolihalvøen i Tyrkiet. Commonwealth War Graves Commission, 2007.

KOLDING KUNSTFORENING OG TRAPHOLT 1972-1981

AF EDIN KJÆR

Gennem årene siden starten i 1902 havde Kolding Kunstforening opbygget en samling af dansk maleri, skulptur og grafik, som i 1968 opnåede statsanerkendelse som provinskunstmuseum. Siden 1915 havde samlingen til huse på Koldinghus. Lokalerne dér havde deres charme – ingen tvivl om det, men de havde længe været utilstrækkelige til udstillingsvirksomhed såvel som til opmagasinering. Kunstforeningen havde ikke økonomisk mulighed for at tilvejebringe passende forhold for samlingen. Det måtte anses for en kommunal opgave.

DE GODE VILJER

Forskellige forslag til kunstsamlingens anbringelse kom på tale, men ingen af dem realiseredes. Fra kommunalt hold syntes ingen at have gjort sig klart, hvilke krav der måtte stilles til et tidssvarende kunstmuseum. At fastholde kvalitetskravet til det kommende museum måtte være opgaven for Kunstforeningens bestyrelse. Hvem andre var nærmere til det? Et problem for foreningen var det imidlertid, at bestyrelsens majoritet i årene 1972-74 udgjordes af kommunalpolitikere og kommunalt ansatte. Det betød, at Kunstforeningen var afskåret fra at give kommunen modspil.

14. december 1972 kunne man i Kolding

Folkeblad læse, at dr. G. Lind havde testamenteret Trapholt til Kolding Kommune under forudsætning af, at ejendommen indrettedes til kunstmuseum efter hans og hans hustrus død. ”En meget smuk gestus”, erklærede borgmester Peter Ravn. ”På et eller andet tidspunkt skulle vi alligevel i gang med at tænke på et kunstmuseum under en eller anden form”. Det var ikke kun hovedbygningen, men også de tilliggende lagerbygninger, der skulle indrettes til museum, oplyste borgmesteren.

Dagen efter kunne samme avis fortælle, at Linds gave ville medføre, at ”en del af malerierne fra Koldinghusmuseets kunstsamling” ville blive overført til Trapholt. Journalisten var åbenbart ikke klar over, at samlingen tilhørte Kolding Kunstforening. Hvordan skulle han også vide det, for foreningen hørte man ikke noget fra. Først langt hen i januar udsendte bestyrelsen – provokeret af et læserbrev i Kolding Folkeblad – følgende redegørelse til foreningens medlemmer:

”De forhandlinger, der har været ført mellem dr. Lind og Kolding Kommune vedrørende oprettelse af Trapholtfonden og indretning af kunstmuseum i fondens bygninger, har fået følgende konsekvenser for Kolding Kunstforening:

1. Den bestyrelse, som ifølge aftalerne er tænkt nedsat for Trapholtmuseet, vil kom-

me til at bestå af kommunens kulturudvalg som majoritet samt repræsentanter for Kolding Kunstforening og for Trapholt-fonden. Museets bestyrelse tiltrædes desuden af dr. Lind eller dennes hustru.

2. Kolding Kunstforenings kunstsamling er forudsat stillet til Trapholtmuseets rådighed, når lokalerne her er færdige, antagelig i løbet af et par år. Trapholtmuseet overtager da samlingens fortsatte drift og de offentlige tilskud hertil. Til den tid vil det da være nødvendigt at foretage ændringer i både samlingens og foreningens vedtægter, der vedlægges til medlemmernes orientering”.

Bestyrelsen havde altså ikke tænkt sig at afæske foreningens medlemmer en stillingtagen her og nu. Det mente man åbenbart kunne vente et par år, til alt var afgjort og på plads.

På foreningens ordinære generalforsamling 9. april 1973 oplyste formanden, byrådsmedlem K. E. Reddersen, i sin beretning, at der allerede var nedsat et udvalg til udarbejdelse af retningslinier og vedtægter mv. for det kommende museum. Udvalget forventedes at kunne afslutte sit job i juni, en museumsbestyrelse at være dannet til efteråret og en ombygning af Trapholts frugtlager derefter at være begyndt, sådan at en 1. etape kunne tages i brug 1975/76. Når museet stod færdigt, burde Kunstforeningens samling overdrages til museet som dets ejendom. Imidlertid kunne samlingen ifølge de gældende vedtægter kun overdrages til Kolding Kommune. Så i stedet for at føre forslag om vedtægtsændringer for generalforsamlingen havde bestyrelsen valgt at udarbejde et forslag til aftale mellem Kunstforeningen og

Thomas L. Jørgensen (1913-1977). Fra 1959 rejseinspektør for Sammenslutningen af Danske Kunstforeninger 1959 og inspektør for statens udstillinger på Købestævnet i Fredericia. Fra 1968 kunstnerisk leder for Kolding Kunstforenings Kunstsamling. Billedet viser Thomas L. Jørgensen ved åbningen af den retrospektive udstilling, som Kolding Kunstforening afholdt på Koldinghus i anledning af kunstnerens 60 års dag i 1973.

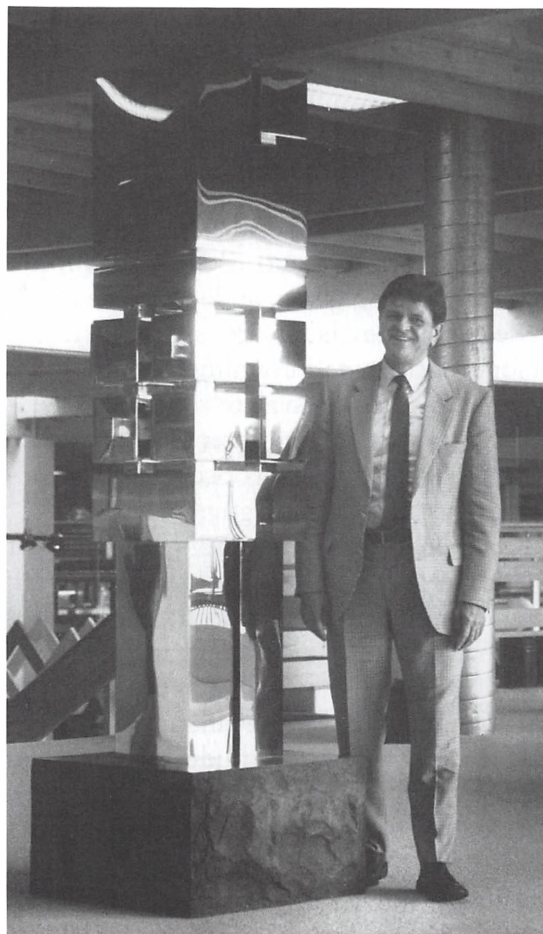
kommunen. Det var sat på dagsordenen og blev efter megen debat sat til afstemning med det resultat, at 27 stemte for, 12 stemte imod. Generalforsamlingen var dog ikke beslutningsdygtig, eftersom de 41, som havde givet møde, udgjorde mindre end en femtedel af foreningens medlemstal på 321.

Det nedsatte Trapholt-udvalg arbejdede imidlertid trøstigt videre, og på en ny, ekstraordinær generalforsamling 16. januar 1974

genfremsatte bestyrelsen sit aftaleforslag. Men så viste det sig overraskende nok, at af de 21 fremmødte stemte 11 imod og 9 for, mens 1 stemte blankt. Hvilket betød, at forslaget var forkastet.

Ikke desto mindre var Trapholtmuseet, herunder aftalen om samlingens overdragelse, endnu en gang på dagsordenen, da Kunstforeningen holdt sin ordinære generalforsamling 13. maj 1974 på Kolding Kommunebibliotek. Aftaleforslaget samt forslag til vedtægter for Trapholtmuseet og notat til vedtægterne var blevet udsendt sammen med dagsordenen. Efterhånden havde sagen vakt så megen opmærksomhed, at medlemmerne mødte frem mange nok til, at generalforsamlingen var beslutningsdygtig. To bestyrelsesmedlemmer havde på forhånd tilkendegivet ønske om at udtræde af bestyrelsen. Derudover meddelte formanden, som nu var byrådsmedlem Gunhild Due, som optakt til debatten, at hvis aftalen ikke blev vedtaget, ville også hun, K. E. Reddersen og stadsbibliotekar Thorkild Hamming efter god parlamentarisk skik stille deres mandater til rådighed. Efter en længere diskussion blev forslaget sat til afstemning. 54 stemte for, 29 stemte imod, 3 stemte blankt. Forslaget manglede 3 stemmer i at have opnået det nødvendige kvalificerede flertal (2/3 af forsamlingen). Resultatet var da, at foreningen stod uden bestyrelse. En uhørt situation i det, man engang kaldte ”de pæne mænds forening”.

Men midt i det kaos, som bredte sig i forsamlingen, rejste fabrikant Nils Oluf Ehrenskjöld sig. Han vedgik at have stemt nej til forslaget, ikke fordi han var modstander af et kunstmuseum på Trapholt, men fordi han ikke fandt det foreslåede museum godt nok. I

Fabrikant N. O. Ehrenskjöld. Foto fra 1987 af Ludvig Dittmann.

konsekvens heraf erklærede han sig villig til at modtage valg til bestyrelsen, og han henvendte sig direkte til to andre af de tilstedeværende og spurgte dem, om de ville være med. Flere andre blev foreslået, men de ønskede ikke at modtage valg. Så derved blev det: de tre var valgt. En truende opløsning af foreningen var afværget, og hvad der

skulle vise sig at blive en "syvårskrig" mellem Kunstforeningen og kommunen, tog sin begyndelse.

INDLEDENDE TRÆFNINGER

Den ny bestyrelse konstituerede sig med Ehrenskjöld som formand. Bestyrelsens første opgave var at sørge for, at de to ledige bestyrelsesposter blev besat. Det skete på en ekstraordinær generalforsamling 6. juni 1974. Med fem foreningsvalgte bestyrelsesmedlemmer og to repræsentanter for kommunen, Bruno Pedersen og Niels Beck, var bestyrelsen nu fuldt funktionsdygtig.

Uanfægtet af Kunstforeningens nej til at overdrage sin samling lod Kolding Kommunes kulturudvalg arkitektfirmaet Juul-Sørensen og Bech-Nielsen gå i gang med skitseprojekteringen af Trapholts ombygning til kunstmuseum. Kølehuset med dets køleanlæg ansås for velegnet til udstilling af malerier og skulpturer; køleanlægget skulle sørge for den rette temperatur om sommeren; der skulle fjernes et par skillevægge, hvilket kunne gøres nogenlunde smertefrit, fordi tagkonstruktionen var selvbærende; og lokalet skulle forsynes med ovenlys. De eksisterende bindingsværkshuse tænkte brugt til grafik og tegninger, og et par træbygninger ville kunne indrettes til traktørsted og børneaktiviteter.

I begyndelsen af september aflagde Kunstforeningens ny bestyrelse besøg på Trapholt. Arkitekt Lauge Juul-Sørensen viste rundt. På det første bestyrelsesmøde derefter udtrykte formanden på vegne af den foreningsvalgte del af bestyrelsen påskønnelse af kommunens vilje til at forbedre vilkårene for byens

kunstliv. Bestyrelsen var imidlertid ikke ganske overbevist om det formålstjenlige i at fjerne kunstsamling og udstillingsvirksomhed fra det kulturelle miljø i og omkring Koldinghus, medmindre man havde til hensigt at etablere et museum, som havde appel ud over det lokale plan. Men bestyrelsen var indstillet på at samarbejde med kommunen, forudsat at der sikredes foreningen en reel indflydelse på, hvad der skulle ske. Kommunen havde pengene, men bestyrelsen havde kompetencen i kunstneriske spørgsmål, og den følte sig forpligtet til at bruge den i henhold til foreningens vedtægter, erklærede Ehrenskjöld. Dertil svarede kulturudvalgsformand Bruno Pedersen, at det foreliggende forslag til vedtægter for kunstmuseet Trapholt og forslaget til aftale mellem Kunstforeningen og kommunen fortsat var kommunens forhandlingsgrundlag, og at det var op til Kunstforeningens bestyrelse at udarbejde et eventuelt nyt oplæg. Formanden påtog sig at samle materiale fra andre kunstmuseer, som kunne danne grundlag for udarbejdelse af et sådant oplæg. Samtidig ville bestyrelsen undersøge mulighederne for en midlertidig forbedring af Kunstforeningens udstillingsforhold på Koldinghus, bl.a. i form af en bedre udnyttelse af kirkesalen, som foreningen disponerede over, men som indtil nu nærmest havde fungeret som magasin for foreningens afstøbningssamling.

På bestyrelsesmødet 22. november 1974 fremlagde den foreningsvalgte del af bestyrelsen følgende procedure for samarbejdet om etablering af et kunstmuseum på Trapholt: Når Kolding Kommune (i fornødent samarbejde med Kunstforeningens bestyrelse) har indrettet ejendommen Trapholt til

Tandlæge Gustav Lind foran Trapholt.

kunstmuseum, og bygningerne er godkendt af Statens Museumsnævn som kunstmuseum, flyttes Kunstforeningens samling til disse lokaler, hvorefter der søges indgået en samarbejdsaftale med kommunen eller ejendommens administrator om driften af museet. I øvrigt agtede bestyrelsen ikke at træffe afgørelse om samlingen uden først at have orienteret sig om medlemmernes holdning.

Samme dag var bestyrelsen til møde med borgmester Peter Ravn og Det kulturelle Udvalg på Kolding Rådhus. Arkitekt Lauge Juul-Sørensen præsenterede her den plan for ombygningen af Trapholt til kunstmuseum, som han havde udarbejdet på kommunens bestilling.

Mødet bekræftede bestyrelsens værste anelser. Formanden meddelte borgmesteren

de foreningsvalgte bestyrelsesmedlemmers syn på det forelagte projekt, dels i en samtale 28. november, dels i breve af 30. november og 1. december. I det første brev gav han udtryk for, at bestyrelsen fandt det udarbejdede projekt forhastet og kortsigtet; man efterlyste en klar plan for hele det påtænkte museumskompleks som forudsætning for endelig stillingtagen. I det andet brev erklærede han sig på bestyrelsens vegne villig til at indgå en samarbejdsaftale med kommunen, forudsat at en acceptabel helhedsplan fremlagdes.

10. december kunne man i Kolding Folkeblad læse, at Byrådet aftenen før havde besluttet at yde de resterende 350.000 kr. af de i alt 400.000 kr., der var afsat på årets budget til ombygning og restaurering af Trapholt

(de første 50.000 kr. var gået til skitseprojekteringen), under forudsætning af, at Kunstforeningen senest 15. januar indgik en aftale med kommunen om samlingens overdragelse. Hvis aftalen ikke kom i stand senest 15. januar, ville de 350.000 kr. blive inddraget igen. Det var tanken, at kommunen fremover årligt skulle yde 200.000 kr. til Trapholt-fonden plus det sædvanlige tilskud til Kunstforeningen. Til gengæld ville kommunen få rådighed over 125.000 kvm jord til udstykning.

På det følgende bestyrelsesmøde 12. december fremlagde Bruno Pedersen kulturudvalgets svar på formandens breve til borgmesteren, med to bilag: 1) en redegørelse for kommunens museumsplaner, 2) et revideret forslag til samarbejdsaftale, hvorefter Kunstforeningen skulle have tre repræsentanter i museumsbestyrelsen, én repræsentant i et forretningsudvalg og to repræsentanter i et rådgivende udvalg for kunstindkøb. Formanden replicerede: Bestyrelsen ville fortsat overlade til medlemmerne at vurdere de kommunale museumsplaner. Det, som bestyrelsen overvejede, var en deponering af samlingen, ikke en overdragelse. Bruno Pedersen ville undersøge de juridiske muligheder for en deponeringsordning.

21. december mødtes bestyrelsen så igen. Under mødet førte Bruno Pedersen telefoniske samtaler med Torben Permin, formand for Foreningen af Danske Kunstmuseer i Provinsen, og Svend Grindsted, sekretær for Statens Museumsnævn. Begge tilrådede deponering. På den baggrund fastholdt de foreningsvalgte bestyrelsesmedlemmer deres opfattelse, at kun deponering kunne accepteres. I øvrigt mente de, at det ville være

bedre, om man rev de eksisterende bygninger undtagen villaen ned og anvendte de bevilgede penge til opførelse af en ny bygning af mindre format, men af høj kvalitet, som kunne fungere som modul for fremtidig udbygning af museet. Forudsætningen for at fjerne kunstsamlingen fra bymidten og slotets seriøse miljø var som tidligere fremført, at man havde til hensigt at etablere en museumsinstitution, som havde appel ud over det lokale plan, og det tydede det foreliggende projekt ikke på. De kommunale bestyrelsesmedlemmer fandt derimod projektet anbefalelsesværdigt og foreslog det fremlagt for foreningens medlemmer.

Man besluttede at afholde et medlemsmøde, hvor borgmesteren ville orientere medlemmerne om kommunens museumsplaner, og hvor der efterfølgende ville være lejlighed til debat om emnet. Medlemsmødet skulle umiddelbart efterfølges af en generalforsamling med det ene punkt på dagsordenen "Nyt forslag til aftale mellem Kolding Kommune og Kolding Kunstforening vedrørende et kommende kunstmuseum Trapholt fremsat af Bruno Pedersen og Niels Beck på Kolding Kommunes vegne".

HOVEDSLAGET

Medlemsmødet og den ekstraordinære generalforsamling fandt sted 6. januar 1975 på Kolding Seminarium. Det to timer lange medlemsmøde startede med, at borgmester Peter Ravn sekunderet af Lauge Juul-Sørensen redegjorde for museumsplanerne. Derpå fulgte en lidenskabelig debat med synspunkter for og imod. Bestyrelsens holdning, at den foreningsvalgte del af bestyrelsen tog

Fra den ekstraordinære generalforsamling i Kolding Kunstforening den 6. januar 1975. Fra venstre kulturudvalgsformand Bruno Pedersen, borgmester Peter Ravn og formanden for Kolding Kunstforening N. O. Ehrenskjöld. Foto: P. Thastum til Kolding Folkeblad.

afstand fra det foreliggende projekt, var medlemmerne ikke i tvivl om. Den fremgik dels af den redegørelse for bestyrelsens arbejde med problemerne siden sidste generalforsamling, som var sendt ud sammen med mødeindkaldelsen, dels af debatten på selve mødet.

Endelig kl. 22 – efter en halv times kaffe- og tænkepause – tog man fat på generalforsamlingen. Dirigenten, advokat Ole Nielsen, konstaterede indledningsvis, at forsamlingen var beslutningsdygtig, idet 115 af foreningens 375 medlemmer var til stede.

Bruno Pedersen fremsatte kommunens forslag til aftale mellem kommunen og kunstforeningen. Aftalens § 3 lød: "Overdragelsen (af samlingen) til kommunen finder først sted, når Trapholt er indrettet til at kunne opbevare og udstille samlingen i rimeligt omfang. Dette anses for opfyldt, når det nuværende kølerum på ca. 440 kvm er ombygget og sat i stand, antagelig i 1975/76, og godkendt af kunstmuseumsnævnet". Bruno Pedersen foreslog følgende tilføjelse: "Indtil en endelig godkendelse fra Ministeriet for Kulturelle Anliggender af Trapholtmuseet

foreligger, deponeres Kunstforeningens samling på Trapholt”.

Seminarielektor Andreas List havde ikke deltaget i debatten på medlemsmødet, men i stedet valgt at fremføre sit indlæg på generalforsamlingen. Det ny forslag rummede ingen reelle ændringer i forhold til det forslag, som blev forkastet på sidste generalforsamling, hævdede han. ”I disse glistrupske tider ser kommunen glistrupske på tingene. Kommunens folk fører økonomisk politik, men ønsker, at det skal se ud som kulturpolitik. De 700.000 kr. til museet skal lyde som et stort tilbud, men det, som det i virkeligheden drejer sig om, er forrentningen af de 7 millioner kr., som byggegrundene kan forventes at indbringe. Ved at afgive samlingen, den lille magtbrik, som er i foreningens besiddelse, afskærer vi os fra at føre den kulturpolitik, vi savner hos kommunen. Der ligger nemlig ingen reel magt til foreningen i den styrelsesordning, som indeholdes i forslaget. Det eneste organ, hvori foreningen har flertal, har kun rådgivende funktion. Alt vil kunne styres kommunalt. Hvis kommunen derfor ikke vil acceptere en deponeringsordning, må vi stemme nej. Ellers binder vi os til et miljø, vi ingen indflydelse har på. Det er, hvad livet har lært mig: Uden magt har man heller ingen ret!”

Også K. E. Reddersen bad om ordet: ”Kommunen er ikke i en klemme, har ej heller noget i baghånden i denne sag. Et nej i aften betyder blot, at ideen altså ikke var god nok til denne forening, og det må medføre, at kommunen må tage sagen op forfra. Ifølge fundatsen for Trapholtfonden skal Byrådet, hvis kunstmuseumsplanen ikke kan gennemføres, finde et andet, beslægtet formål. I

øvrigt er man tilbøjelig til at knytte alt for meget til samlingen, der indeholder mange sekunda-værker, simpelthen fordi man ikke har haft råd til andet. Et nej til forslaget må indebære et krav til bestyrelsen om en aktiv formulering af, hvad fremtiden skal bringe med hensyn til byens kunstliv”.

Samlingens kunstneriske leder Thomas L. Jørgensen tilbageviste Reddersens påstand om, at samlingen skulle bestå af sekundaarbejder. Foranlediget af et udsagn af borgmesteren om det kommunale driftstilskud godtgjorde han dernæst med tal, at byens indsats gennem årene ikke havde været stor. ”Fra 1902 til 1935 modtog samlingen ikke en øre fra kommunen. Det var først med den gældende kunstmuseumslovs ikrafttræden i 1968, at kommunen begyndte at bidrage i større målestok. Kommunens samlede støtte indtil i dag beløber sig til højst 175.000 kr., mens samlingen vurderes til 2 millioner kr.”.

Afstemningen gav følgende resultat: ja 47, nej 64, blanke 2, i alt 113 stemmer. Forslaget var dermed forkastet og bortfaldet, konkluderede dirigenten. Formanden konstaterede resultatet. Han beklagede, at sagen var blevet bragt så vidt som til denne konfrontation, men håbede, at samarbejdet med kommunen ville fortsætte som hidtil.

STILLINGSKRIG

Nu da Kunstforeningens forhold til Trapholt havde fået sin definitive afgørelse, ville Kunstforeningen bestræbe sig på at forbedre sine forhold på Koldinghus, meddelte Nils Oluf Ehrenskjöld på bestyrelsesmødet 17. januar 1975. Kirkesalen, som for tiden brugtes til opmagasinering af gipsafstøbninger,

Drøftelser på Kolding Kunstforenings generalforsamling den 6. januar 1975. Fra venstre bestyrelsesmedlem Susanne Aamund, advokat Ole Nielsen (dirigent ved generalforsamlingen), kunstmaler Thomas L. Jørgensen, landsretssagfører Torben Permin, Esbjerg og bestyrelsesmedlemmerne Kjeld Jensen og Poul L. Bundgaard (med ryggen til). Foto: P. Thastum for Kolding Folkeblad.

tænkt fremover anvendt til udstillinger, hvad der ville være muligt efter rengøring af salen og udførelse af ganske få ændringer, alt sammen under iagttagelse af bestemmelserne i den overenskomst, der bestod mellem Bologministeriet og Kunstforeningen. Problemet var at finde en anden plads til opbevaring af gipsen. Staldgården kunne være en mulighed.

Ifølge Koldinghus-betænkningen skulle Kunstforeningen ikke blive på Koldinghus fremover svarede Bruno Pedersen. Foreningen skulle derfor ikke regne med kommunens støtte til kirkesalens indretning til udstillingsformål. Stemningen mellem Kunstforeningen og kommunen var iskold.

Bestyrelsesmødet i marts handlede om økonomi. De faste stedlige tilskud til samlingens drift var bestemmende for det statslige tilskud. For Koldings vedkommende var det stedlige tilskud meget lavt, faktisk det 3. laveste i landet. I 1973/74 beløb kommunens årlige tilskud til samlingen sig til 20.000 kr., mens Kunstforeningen ydede 4.000 kr. Til sammenligning modtog Esbjerg Kunstforening 136.000 kr. kunne formanden oplyse. Bestyrelsen vedtog at foreslå medlemskontingentet forhøjet fra 25 til 35 kr. fra næste regnskabsår, at iværksætte en kampagne for hvervning af nye medlemmer og at sende en ansøgning til kommunen om forhøjelse af det kommunale tilskud til samlingens drift.

Bruno Pedersen tog forbehold med hensyn til en sådan ansøgning, og da svaret forelå et par måneder senere, viste det sig da også at være negativt.

Til gengæld kunne man ved regnskabsaf-læggelsen på generalforsamlingen i maj konstaterede, at Kunstforeningen havde valgt at forhøje sit tilskud til samlingen i 1974/75 til 12.000 kr. Det måtte gerne opfattes som en provokation.

Kommunens afslag på foreningens ansøgning om forhøjelse af det kommunale tilskud i 1975/76 fik ikke bestyrelsen til at afholde sig fra at indsende en ny ansøgning for 1976/77, hvori man gjorde opmærksom på, at foreningen havde for 500.000 kr. kunst hængende på offentlige kontorer i Kolding.

På et bestyrelsesmøde i december oplyste formanden, at statens tilskud, som hidtil havde modsvaret de stedlige tilskud, under den nye museumslov kun ville andrage 66,7% af de stedlige tilskud. På spørgsmålet, om det kunne tænkes, at kommunen på den baggrund kunne formås til at øge sit tilskud til samlingens drift, som havde været uændret siden 1971, svarede Bruno Pedersen, at kommunen havde fastfrosset sit tilskud til Kunstforeningen, og at man ikke skulle vente nogen ændring i kommunens holdning i indeværende valgperiode. Niels Beck fandt, at kommunen havde godt udbytte af sit bidrag til Kunstforeningen, og at en pris-talsregulering ville være rimelig; desværre var den ikke politisk gennemførlig.

Foreningens medlemstal var stigende siden 1974. Hvervekampagnen gav yderligere resultat, så man i 1976 nåede op over 750. Kolding Kunstforening var nu en af landets største. En tiltrængt rengøring og istand-

sættelse af foreningens lokale i Koldinghus' vestfløj forbedrede udstillingsforholdene noget.

Men bestyrelsen måtte også tænke på fremtiden. Endnu havde man ikke opgivet håbet om, at kunstsamlingen kunne forblive på slottet også efter genopbygningen. Man havde svært ved at se logikken i, at en udvidelse af slottets udstillingsareal skulle medføre, at der ikke længere ville være plads til kunsten. Tanken om en fortsat sameksistens mellem et kunstmuseum og det kulturhistoriske museum, gerne med fælles administrativ ledelse, forekom rimelig. Sonderende drøftelser mellem bestyrelsen og kulturudvalget indledtes.

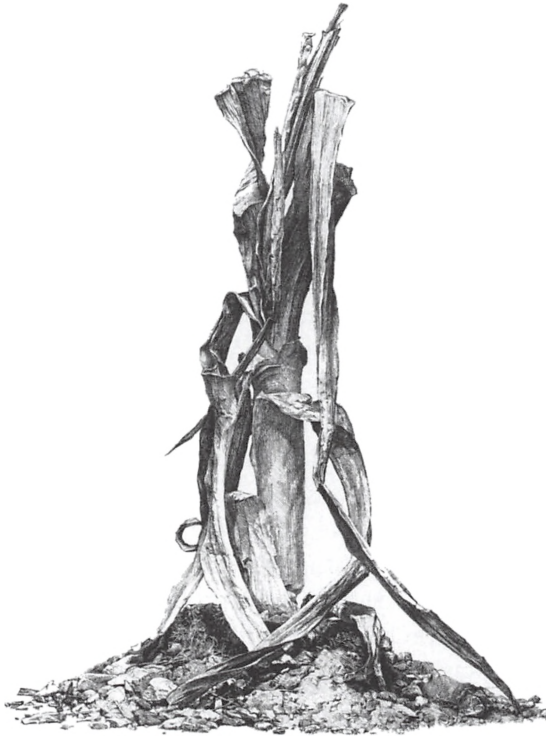
Men pludselig tog sagen en ny drejning.

FREDSFØLERE

På bestyrelsesmødet 28. april 1977 meddelte Bruno Pedersen, at den ny borgmester Bent Rasmussen gerne ville have en forhandling med bestyrelsen og kulturudvalget vedrørende aftalen mellem kommunen og Kunstforeningen og vedrørende Trapholt juridisk og økonomisk.

29. april døde maleren Thomas L. Jørgensen, folkekær som person og som kunstner, siden 1968 konsulent og daglig leder af Kunstforeningens samling. I forbindelse med afholdelsen af en mindeudstilling i oktober udgav Kunstforeningen et efterladt manuskript af kunstneren under titelen *Inspirationer*. Overskuddet ved udgivelsen blev brugt til oprettelse af *Maleren Thomas L. Jørgensens Mindelegat*.

I december samme år markerede Kunstforeningen sit 75 års jubilæum med en udstil-

Bendt Thoft Nielsen, grafiker (født 1939). *Visnende porre. Stentryk. 1977. Bendt Thoft Nielsen udstillede i 1980 i Kirkesalen på Koldinghus sammen med sølvsmeden Karl Gustav Hansen. Udstillingen var arrangeret af Kolding Kunstforening. I 1989 modtog Bendt Thoft Nielsen Maleren Thomas L. Jørgensens Mindelegat og udstillede i den forbindelse i Kolding Kunstforening på Kunstmuseet Trapholt, som på det tidspunkt havde til huse i Klostergården.*

ling af samlingens bedste værker. *Dansk kunst gennem 200 år* kaldte man den nok så flot. I samme forbindelse producerede foreningen en opsigtsvækkende plakat med gengivelse af alle samlingens malerier. En

reproduktionsanstalt i Zürich fremstillede plakaten på grundlag af tegnestuechef Karsten Billegravs affotografering af samlingen.

Men borgmesterens invitation til forhandling var ikke glemt. I første omgang blev det overladt til formanden at indlede uformelle drøftelser med Bent Rasmussen. Samtalen drejede sig naturligt nok om de bygningsmæssige forudsætninger for en udflytning af samlingen til Trapholt og om den kunstneriske linje for et fremtidigt kunstmuseum. Ehrenskjöld tilkendegav herunder, at han fandt det uheldigt, at kommunen havde frasolgt området, der grænsede op til kløften. Borgmesteren stillede sig positivt til tanken om at søge området erhvervet til museet og lovede at kontakte ejeren, *Bikuben*, herom.

På bestyrelsesmødet 26. september 1978 kunne Jens Agerskov, der nu sammen med Bent Ginnerskov Jensen repræsenterede kommunen i bestyrelsen, oplyse, at borgmesteren nu ville søge udviklet et mageskifte med *Bikuben*, således at kløften ved Trapholt kunne indgå i museumskomplekset. Og – tilføjede han – kommunen foreslog, at man som en begyndelse på museumsvirksomheden på Trapholt midlertidigt indrettede kunstmuseum i det tidligere kølehus efter ombygning i henhold til de udarbejdede tegninger.

Det sidste syntes de foreningsvalgte bestyrelsesmedlemmer stadig ikke var nogen god idé. 22. november udformede de et notat, som tilstilledes Kolding Kommune og Statens Museumsnævn. Det indeholdt følgende hovedpunkter:

1. Baggrunden for notatet er erkendelsen af, at Kunstforeningens samling på grund af Koldinghus' ombygning på længere sigt ikke kan forblive på slottet.

2. Forudsætningen for udflytning til Trapholt-området er efter foreningens mening, at planerne tager sigte på at skabe et landsdelsmuseum til gavn for hele det sydjyske område. Et mindre museum, som alene appellerer til den lokale befolkning, bør derimod ligge i Koldings bykerne.
3. Udformningen af planerne for et museumskompleks på Trapholt bør tage sit udgangspunkt i Trapholts hovedbygning, som i ydre og indre og sammen med det tilhørende haveanlæg er original og bevaringsværdig. De øvrige eksisterende bygninger anses derimod for uegnede til museumsformål, ligesom de umuliggør tilvejebringelsen af det arkitektonisk-æstetiske helhedspræg, som bør tilsigtes for det samlede museumskompleks.
4. Den fremtidige leder bør tilknyttes museet så tidligt, at vedkommende kan deltage i museets projektering og opbygning.

ENIGHED

23. januar 1979 afholdtes på Kolding Rådhus en forhandling mellem repræsentanter for Statens Museumsnævn: formanden, museumsinspektør Else-Marie Boyhus og museumskonsulent, mag. art. Lise Funder, for Kolding Kommunalbestyrelse: borgmester Bent Rasmussen og Det kulturelle Udvalg, og for Kolding Kunstforening: formanden, fabrikant Nils Oluf Ehrenskjöld og øvrige bestyrelsesmedlemmer.

Else-Marie Boyhus redegjorde for sin vurdering af Trapholt. Hun fremhævede tre kvaliteter: beliggenheden, haveanlægget og villaen. Villaen anså hun for "hovedpersonen". Den repræsenterede sammen med sit

møblement en periode, som var forsømt i dansk arkitektur, men som var internationalt interessant. Dens formsprog og kvalitet burde være udgangspunkt for det, der skulle ske på Trapholt. På den baggrund anbefalede hun,

- at man udskrev en arkitektkonkurrence om et kunstmuseum på Trapholt og forhandlede med *Bikuben* om mageskifte af arealet vest for Trapholt, 'kløften', såfremt det udvalgte projekt måtte kræve det,
- at Trapholtmuseet oprettedes som en selvejende institution, men med et kraftigt kommunalt indslag i bestyrelsen,
- at bestyrelsen ansatte en leder af museet så tidligt, at denne kunne deltage i museets opbygning fra starten.

Samtlige mødedeltagere erklærede sig enige i heri, hvorefter man vedtog følgende handlingsplan:

1. Kolding Kommune optager forhandling med *Bikuben* vedrørende spørgsmålet om arealet vest for Trapholt.
2. Med henblik på udskrivning af arkitektkonkurrence, hvortil museumskonsulent Lise Funder gav tilsagn om at ville stille sig til rådighed, udarbejdes et lokaleprogram med etapedeling og med lokaler til kunstsamlingen som 1. etape.
3. Dannelse af en selvejende institution med et flertal af kommunalbestyrelsesmedlemmer i bestyrelsen og overdragelse af kunstsamlingen til institutionen.

Med beslutningen om at udskrive en arkitektkonkurrence havde Kunstforeningen opnået den garanti for Trapholt-projektets seriøsitet, som man havde efterlyst siden 1974. Kulturudvalget og Kunstforeningen kunne herefter i fordragelighed udarbejde

Det færdige Trapholt Kunstmuseum fra luften i 1995.

udkast til aftale og vedtægter for Trapholt. Kommunens forhandlinger med *Bikuben* med henblik på generhvervelse af "kløften" – populært eller spydigt kaldet "kulturkløften" – endte ganske vist med negativt resultat. Ikke desto mindre blev forslagene til aftale og vedtægter for Trapholt vedtaget af Kunstforeningen på to ekstraordinære generalforsamlinger 7. og 21. april og siden tiltrådt af kommunalbestyrelsen.

1. juli 1981 kunne Kunstforeningens kunstsamling således overdrages til den selv-ejende institution *Kunstmuseet Trapholt*. Efter en overgang, hvor museumsdirektør Poul Dedenroth-Schou, Koldinghus, havde ledelsen, ansattes Sven Jørn Andersen 1. marts 1982 som museumsinspektør. Samme år afholdtes en landsarkitektkonkurrence, og 2.

juni 1988 indviedes museet efter færdiggørelsen af byggeriets 1. etape.

ET DEMOKRATISK LÆRESTYKKE

Hele dette sagsforløb lader sig anskue som et demokratisk lærestykke. Der er ingen grund til at betvivle, at de gode viljer blandt politikerne ville det godt dengang i 1972-74. Men naturligvis måtte de realistisk spørge sig selv, hvor langt de kunne regne med at få medhold i deres interesse for kunsten i en by, som på det tidspunkt var kendt som rindalismens hjemsted. I et demokrati sætter folkeviljen nu engang grænsen for, hvor langt politikerne tør gå.

Lidt flot vover jeg at betragte Kolding Kunstforening som talerør for en folkevilje,

som, da det kom til stykket, ville det bedre, end politikerne turde tro. Men før det kunne komme så vidt, måtte en enkelt have modet til at sige fra. Havde Nils Oluf Ehrenskjöld ikke vedkendt sig sit nej 13. maj 1974 og taget konsekvensen af det, ja så var der nok under alle omstændigheder kommet til at ligge et kunstmuseum på Trapholt – det havde kommunen jo forpligtet sig til; men det ville ikke have været det Trapholtmuseum, som vi kender i dag. Ehrenskjöld havde fantasi til at forestille sig det, som andre ikke turde håbe på. Og han var – og er – utrættelig i kampen for det, han ser som det rigtige.

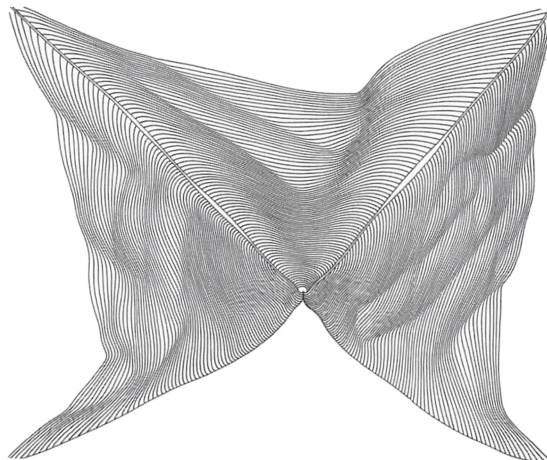
Som koldinger havde han det synspunkt, at kun det bedste var godt nok for en by som Kolding, og han havde sans for, hvad et godt kunstmuseum kunne betyde for Koldings renommé. Projektet *Kolding bys profil* var hans idé. Det tog afsæt i et forslag om at lade den franske kunstner Jean Deswasne udsmykke byens udtjente gastanke. Hans håb var, at ideen om kunstnerisk udsmykning kunne udbredes til andre bygninger og industrianlæg på havnen og i byen. Projektet var samtidig udtryk for hans drøm om et Trapholtmuseum med internationalt perspektiv. Projektet blev aldrig realiseret, men så længe sagen var til debat, tiltrak den sig opmærksomhed fra hele landet.

For Kolding Kunstforening havde Trapholt-sagen den virkning, at foreningen med ét så sig nødsaget til at træde i karakter. Længe havde Kunstforeningen ført en alt for stilfærdig, for ikke at sige hensygnende tilværelse. Nu livede den op og tog initiativ til en lang række udstillinger af høj kvalitet: Jørgen Rømer og Ole Find, Pia Schutzmann, John Olsen, Erling Jørgensen, Eva Sørensen,

Erik Lagoni Jacobsen, Karl Gustav Hansen og Bendt Thoft Nielsen, Sten Lykke Madsen, Kirsten Kjær; Richard Mortensen, Robert Jacobsen, Henry Heerup, Wilhelm Freddie, Henning Damgård-Sørensen, Bent Karl Jacobsen, Steffen Jørgensen, Kurt Trampedach, Niels Macholm, Grønningen. Og fra udlandet Jean Deswasne, Roel d'Haese, Yacov Agam, William Crovello. For blot at nævne de vigtigste. Udstillingsaktiviteten i årene 1974-1981 blev den rigeste i foreningens historie. For kunsten selv var nu engang det bedste argument for det kunstmuseum, som Kolding havde brug for.

KILDEmateriale:

Kolding Kunstforenings arkiv.

Eva Sørensen, billedhugger (født 1940). Stregtegning. Tusch på papir. I april 1976 udstillede Eva Sørensen i Kolding Kunstforening på Koldinghus.

POUL JENSEN KOLDING OG HANS SELV BIOGRAFI FRA CA. 1630

AF THOMAS OLDRUP

Kort før sin død i 1640 nedskrev Poul Jensen Kolding, der tog sit navn fra sin fødeby, sin selvbiografi. Teksten fortjener gengivelse af flere grunde:

Dels af sproglige grunde; det danske sprog omkring år 1600 er skønt; så højstemt og kompakt, fuldt af alvor, stive formler og etikette.

Dels af slægts- og lokalhistoriske grunde; dokumentet nævner lokale koldingfakta og koldingpersoner før 1594.

Dels af kildemæssige grunde; selvbiografier fra denne periode er ekstremt sjældne. Man kender færre end 25 selvbiografier af danskere født før 1580.

Og endelig af psykologiske grunde. Det er interessant at se, hvilke præstationer, mærkesager, nedslagspunkter man udvælger, når man skal beskrive sit liv på 850 ord. Ville du mon vælge dit fokus på samme måde? Ville jeg? Hvor meget ville vi vægte f.eks. vort ægteskab? Der er meget nøjsomhed og lange navnerækker i en selvbiografi fra 1600-tallet. Erindringerne er strengt kronologisk bygget op og minder om et moderne CV med deres passionsløse fokus på stillinger og datoer.

Af disse grunde fortjener kilden genoptryk. Den har senest været trykt i 1877 i Danske Samlinger II, ved S. Birket Smidt. Teksten blev dengang trykt i dets originale

nøjagtige transskription, og af den grund gengives den her i moderne retstavning, så alle (der vil) kan være med.

Det originale håndskrift bærer titlen *Jens Povllsøn, Borger, Raadmand oc Tolder i Kolding, hans Slecteboog efter hans egen optegnelss* og opbevares på Universitetsbiblioteket i Oslo. Som det ses af titlen, indeholder dokumentet også slægtsbøger for Poul Jensen Koldings far og hans efterkommere. Her gengives kun de personer, der har tilknytning til Kolding:

Poul Jensen Koldings far var Jens Povllsøn, borger, rådmand og kongelig tolder i Kolding. Af et kongeligt brev ses det, at han var kommet i gæld til kongen i februar 1592. Måske var det uforskyldt, men han gik af som tolder og døde den 21. november 1592.

Poul Jensen Koldings mor var Magdalene Arentsdatter Falenkamp, datter af en westfalsk handelsmand. De blev gift i Kolding i 1573. I det nye (1582) rådhus' kælder lå der en vinstue, som hun bestyrede. Hun døde 17. marts 1602.

Poul Jensen Koldings farmor var Anne Ebbis eller Ebbensdatter. Hun døde Anno 1550, *den neste mandag efter Pindtzedag, om morgenen till 4.*

Poul Jensen Koldings farfar var Povll Jenssøn. Han døde 1572 *Fredagen for S. Michaë-*

Epitafium for rådmænd Poul Jensen i Sct. Nicolai Kirke i Kolding.

lis dag, der Klocken Vaar 5 om Morgene, 63 år gammel, og blev ligesom de andre her nævnte begravet i Kolding Kirke. Han var også rådmænd, skatmester og tolder i Kolding. I Kolding Kirkes kor hænger en plade med følgende indskrift: Joh: 11. v: 25 Ego sum resurre ctio et vita. Her neden for hviler Erlige og velagte Povel Jensen Raadmand i Kolding, som sl. hensov Ao 1572 d, 27 Sept: i hans alders 63. aar. Gud forleene ham med alle Christne en Glædelig opstandelse.

Dette er de væsentligste familiemedlemmer, som slægtsbogen nævner. Den nævner ligeledes børnefødsler og opregner faddere til børnene.

Af særlig interesse for Koldings lokalhistorie er denne indførsel, som her gengives i sin fulde, originale ordlyd: Anno 1583, Fredagen for Pindtzedag, imellem jj(2) och 12, brende Colding fra Mette Bardtschieres Stollid och till Torffvit, och ssiden begge sider neder till Anders Bogvadtz, och alle Stolde bag om och

gaarde i Vrtegaarden. Ved den store brand i 1583 blev hele den østlige del af byen ødelagt. Stold betyder sandsynligvis stald, evt. stolle, et gammelt germansk ord for grube-gang. Anders Bøgvad og hans hustru må have været familiens bekendte, idet de nævnes som faddere ved to barnedåb. Han blev senere borgmester i Kolding 1607-13.

BARNDOM OG UNGDOM

Poul Jensen Kolding skal selv have lov til at berette om sit liv. Det gør han nøjagtigt og sobert. Hvad han af gode grunde ikke har overblik over, er den historiske kontekst, han levede i. Her vil jeg kort gennemgå hans biografi med de samtidige begivenheder for øje. Poul Jensen Kolding havde nemlig en særlig evne til at placere sig selv i betydningsfulde historiske sammenhænge.

Poul Jensen Kolding blev født i Kolding i 1581. *Der min alder kunde dett taale*, kom han i skole, hvilket formentlig bare betyder, at det skete, da han var moden til det.

Efter at have gået i skole i Kolding, forlod Poul Jensen Kolding byen som 13-årig og fortsatte på Sorø lærde Skole. Han havde gode kontakter: En af hans faddere var Niels Kaas, kongens magtfulde kansler, en ekstremt vigtig figur i samtiden. Det var ham, der i 1586 oprettede latinskolen, den lærde skole i Sorø, en forløber for det senere Sorø Akademi, en kostskole for 60 adelige og borgerlige drenge.

Opholdet i Sorø var godt for netværket. I Sorø vandt Poul Jensen Kolding vigtige velyndere og fik gode kontakter. Networking er måske nyt som begreb, men det har altid været vigtigt.

TYCHO BRAHES SKRIFTEFADER

I 1600 blev han indskrevet ved Københavns Universitet, og allerede et år efter fik han mulighed for at tage ud på en omfattende europæisk dannelsesrejse. Han fik en fornem udtalelse af sin lærer på universitetet, professor Stefansen: *Der findes meget få som han, der dels ved naturens godhed, dels også med rette fremgangsmåde og ved stadig flid og arbejde stræber efter den sande dyd i livet og med dydens og ærlighedens ros foragtede de ting, som fører bort derfra, bestræber sig alvorligt efter at omfatte med ånden. Disse er værdige til så meget desto større velvilje og gunst fra alle gode menneskers side*, skrev professoren.

Når Poul Jensen Kolding skriver, at han *igennem vandrede en stor partt aff Tyskland, Boemen och Italien paa en tre aarss tid*, skal det muligvis tages helt bogstaveligt: At han gik hele vejen på apostlenes heste. De år, han rejste rundt i Europa, var en dramatisk æra. Trediveårskrigen var ikke startet endnu, men den var på trapperne, og den såkaldte Firsårskrig mellem Spanien og Nederlandene var i fuld gang.

Af en eller anden grund havnede Poul Jensen Kolding hos den store danske astronom Tycho Brahe. Poul Jensen Kolding nævner ikke, hvordan han kom til at tjene Tycho Brahe.

Tycho Brahe var ansat ved den tysk-romerske kejser Rudolf 2.s hof. Rudolf regerede et meget stort område i Europas hjerte, men isolerede sig – presset, barnløs, virkelighedsfjern, tiltagende sindssyg og politisk inkompetent – på sin kæmpeborg med udsigt over Prag. Den sky kejser interesserede sig for alkyymi og kunst og havde tidens bedste kunst-

J. de Gheyns blyantstegning af Tycho Brahe, ca. 1586. Original i Kobberstiksamlingen.

nere og videnskabsfolk ansat ved sit hof. Blandt dem altså Tycho Brahe, der bl.a. lagde kejserens personlige horoskop.

Poul Jensen Kolding kom til "Tygge" Brahe, som han staver ham, ved midsommertid 1601. Ansættelsen varede ikke længe, da den 55-årige Tycho Brahe blev syg i oktober samme år. Den berømte astronom Johannes Kepler, der var en anden af Tycho Brahes mange assistenter, har nøje beskrevet forløbet op til Tycho Brahes pludselige død. Han nævner, at til stede ved dødslejet var

Tycho Brahes familie samt nogle venner og lærlinge, herunder Poul Jensen Kolding og Kepler selv. Poul Jensen Kolding skriver, at han *saae daa hans (Brahes) Salige endeligt, och tiente hannom i hans dødz stund.*

Tycho Brahe fik en overdådig begravelse i Tyn-kirken midt i Prag, hvor Poul Jensen Kolding sandsynligvis var til stede. Der blev forfattet mange begravelsesvers til Tycho Brahes minde, bl.a. af Kepler og af Poul Jensen Kolding. Hans gravskrift fylder 1½ side, var selvfølgelig på latin, men lyder i oversættelse: *Æresminde over den uforlignelige mand Tyge Brahe, nordbo (cimber) fra Atlantis (Skåne) og ridder med gylden kæde.* Gravskriftet blev først trykt et halvt århundrede senere i Paris, i 1654.

Historikeren Langebeck beretter i 1746 i skriftet Danske Magazin, at Poul Jensen Kolding har berettet om forhold, som Tycho Brahe har betroet ham, bl.a. at det skulle være selveste Frederik II, der havde lagt grundstenen til Uranienborg i 1576.

Efter Tycho Brahes død fortsatte Poul Jensen Kolding sin rejse sydpå. Han boede nogen tid i Italien, både i Rom og i Ferrara, den norditalienske universitetsby. Han opholdt sig også nogen tid i universitetsbyen Wittenberg, hvor Luther to generationer tidligere havde hamret sine 95 teser op på kirkedøren.

Efter at have tilbragt tre år på rejse, var han tilbage i København i 1604. Men kun kort, før han drog af sted til Karlsbad (Karlov Vary) som ledsager for rigsmarsken Sten Maltesen Sehested, som i længere tid havde været svagelig og derfor ville styrke sit helbred med en rejse til kurstedet Karlsbad med de mineralholdige kilder.

MAGISTER

I efteråret 1604 fik Poul Jensen Kolding sin magistergrad ved Københavns Universitet. over emnet: Muligheden for forudsigelse (Åbenbaring). Derefter søgte han stilling, og det lykkedes ham i 1605, i en alder af bare 24 år at blive rektor ved den lærde skole i Ålborg efter anbefaling af professor Hans Poulsen Resen.

I 1608 deltog Poul Jensen Kolding som delegeret for gejstligheden i Aalborg i festlighederne i København, da Christian 4's ældste søn, prins Christian, anerkendtes som tronarving. Dette gav ham anledning til at møde Vilhelm Dresselbjerg til Vindingegaard og kgl. sekretær Niels Krag til Ager-skov, der var patroner til to kirker ved Næstved. Det var årsagen til, at han den 11. juli 1608 blev sognepræst for Vindinge (nu Fuirendal) og Kvislemark sogne ved Næstved. Fra 1615 var han tillige provst for Flakkebjerg herred. Han giftede sig med forgængerens enke efter datidens skik.

Fra Fuirendal fortælles denne historie lokalt: På prædikestolen i Fuirendal Kirke står årstallet 1616, den har Poul Jensen Kolding formentlig ladet sætte op, da han fik kirkens ejer, Vilhelm Dresselberg, til at bekoste prædikestolen. Måske ligger der et dramatisk optrin bag denne gave: Dresselberg var i 1609 i færd med at nedrive landsbyen Vindinge, der lå over for kirken. Af dens ca. 19 gårde havde han nedbrudt knap halvdelen, og samtidig byggede han det nuværende Fuirendal, som man kan se af et årstal på hovedbygningen. Dresselberg var i hvert fald en hidsig mand, som man sagde havde dræbt en af sine egne tjenere, for hvilket han måtte

rømme riget. Poul Jensen Kolding fik standset nedbrydningen. Men de to mænd blev ikke uvenner, det skete i mindelighed ved forhandling. Da Poul Jensen Kolding i disse år gjorde er stort værk færdigt og lod det trykke, dedicerede han sin "Kircke-Historie" til Dresselberg som sin velynder, og Dresselberg skænkede kirken den smukke prædikestol. Mindet om deres mindelige samarbejde, prædikestolen, står endnu i kirken.

FORSTANDER FOR HERLUFSHOLM SKOLE

Den nidkærhed og forretningsdygtighed,

Poul Jensen Kolding lagde for dagen, skaffede ham anseelse. Derfor avancerede han i 1622 til præst og forstander ved Herlufsholm. Den engang så ærværdige stiftelse, som Herluf Trolle i 1565 sammen med hustruen Birgitte Gøye gjorde til skole, havde i en periode stået i forfald. Poul Jensen Kolding fik stedet på fode igen, undervisningslokalerne blev bedre, der kom flere elever, mere gods, stipendier og flere bygninger til, bl.a. porthuset.

Efter en halv snes års hårdt arbejde for Herlufsholm trappede Poul Jensen Kolding ned og nøjedes herefter med præsteembedet ved Herlufsholm Kirke. Han boede i Lille

Poul Jensen Koldings epitafium i Herlufsholm Kirke. Foto: Torben Vallentin Christensen/Lene Thomsen.

Næstved, hvor han kunne fordybe sig i studier – især af det latinske sprog – og pleje sit forfatterskab. Især hans latin-danske leksikoner vandt respekt, og værkerne levede videre i flere hundrede år. Dette arbejde var især bemærkelsesværdigt ved fortalen – skriver en af de ældre årgange af Biografisk Leksikon – *hvor i forfatteren djærvt tager til orde for det danske sprogs ret over for fremmede tungeomål.*

Poul Jensen Kolding var kendt som en flittig mand. Biskop Bircherod skrev en generation senere, at han havde hørt sin kære fader fortælle, hvordan Poul Jensen Kolding *fatigere sig stedse, ja endog paa sin Sotte-Seng, dvs. sit dødsleje, med at føre de latinske gloser til pens.* Han arbejdede til det allersidste. Selv da han lå *med Aanden paa Tungen, blev han ved at travaillere i dette studie, indtil fatalis terminus gjorde Ende paa hans lovværdige Møie.*

Poul Jensen Kolding døde i Lille Næstved den 18. oktober 1640. Hans hustru, Johanne Pedersdatter fra Malmø, døde blot otte dage efter, og de blev begravet samme dag. Poul Jensen Kolding blev stamfader til den Vinding'ske slægt. Blandt deres børn, som kaldte sig Vinding efter deres fødested, var professor Rasmus Vinding især kendt som Griffenfeldts nære ven, udarbejder af Danske Lov m.m.

Poul Jensen Kolding blev begravet i Herlufsholm Kirke, hvor der stadig hænger en mindetavle over ham. 30 år efter hans død blev liget flyttet. Sønnen Rasmus Vinding var værge for Vor Frue Kirke, domkirken i København. Det var ham, der sørgede for, at faderens afsjælede, men berejste legeme fik en sidste tur til hovedstaden for at blive be-

gravet det allermest prestigefyldte sted i hele riget, langt fra hans fødeby.

KILDER

Rådmand i Kolding Jens Povlsens Slægtbog. Meddelt af S. Birket Smith s. 244-260 i Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Litteraturhistorie. 2. række, 6. bind. 1877-79.

Poul Jensen Kolding og hans slægt, af A. Ravnholt, s. 1-24 i Vejle Amts Årbøger 1936.

Dansk Biografisk leksikon, flere udgaver, bl.a. 1938 og 1887-1905.

Danske Magazin I, div. forfattere, 1746 ff., s. 167, 169, 198, 266, 309.

Tychonis Brahei Vita, div. forfattere, Paris, 1654, s. 278-9 (og 230).

Tycho Brahe,: en levnadsteckning med nya bidrag belysande hans liv och verk af Wilhelm Norlind, 1970-udgaven og 1951-udgaven.

555 danske selvbiografier af Harald Ilsøe, 1987.

Om apoteker Reiminch af Villy Rasch, Koldingbogen 2004.

Uddrag af Biskop Jens Bircherods historisk-biografiske Dagbøger for Aarene 1658-1708, ved Molbech, s. 140 (1846).

Helge Finsen og Sven Tito Achen: Herlufsholm i 400 år – en række billeder, 1965.

Vedr. faderens gæld: www.emjdata.dk/gerda.pdf

Vedr. Fuirendal: www.lokalhistorisk-fuglebjerg.dk/nyhedsbrev/nyhedsbrevmarts2006.htm

SELV BIOGRAFI

AF POUL JENSEN KOLDING

Poul Jensen Kolding, sognepræst til Vindinge og Kvislemark. Og siden forstander og sognepræst på Herlufsholm og provst over Østre Flakkebjergs herred.

Anno 1581, den 22. marts, er jeg født i Kolding.

Min far, Jens Poulsen, borger, rådmand og den Kongelige Majestæts tolder samme sted.

Min mor, Magdalene, Arnt Falenkamps datter, som var en Westfalisk kræmmer og flyttet fra Westfalen på grund af krig og urolighed, og som der begav sig ud i religionen, og boede siden i Kolding.

Af disse, mine salige forældre, er jeg opdraget i Guds sande kundskab og frygt, og da min alder kunne det tåle, holdt og sendt til skole i Kolding, hvor jeg blev værende, indtil jeg var i mit 13. år.

Anno 1594 i april måned, efter min salig far var ved døden afgang, kom jeg til Sorø skole formedelst velbyrdige salige Niels Kaas kanslerens befordring, da Machabæus var forstander der og mester Hans Steffensen, som også siden blev forstander samme sted, var skolemester. Og jeg var der i seks fulde år.

Anno 1600 i april kom jeg til Københavns Universitet og blev antaget til en student, da doktor Peder Vinstrup, fordom bisp her

på Sjælland, var rektor, og doktor Thomas Fincke, medicus, var dekan.

På samme universitet var jeg et års tid, det halve i mester Hans Steffensens hus, som da var professor i logik, det andet halve i min farbror Iver Poulsens, fordom borgmester i København.

Anno 1601 i foråret begav jeg mig fra København at ville forsøge mig i fremmede lande og på fremmede universiteter, og derefter gennemvandrede en stor part af Tyskland, Bøhmen og Italien på en tre års tid. Første år jeg drog ud kom jeg om Sankt Hans dags tid til den berømte og navnkundige astronom og danske mand, ædle og velbyrdige mand Tycho Brahe, som da var i kejserens, Kejser Rudolfs gård, og holdt hus i Prag i Bøhmen, og tjente ham for en student, indtil Gud allermægtigste kaldte ham samme år om Mortensdags tid til sin himmelske herlighed. Og så da hans salige endeligt, og tjente ham i hans dødsstund.

Ellers var den længste tid jeg mig synderlig nogen visse sted opholdt og tog vare på min studering, til førnævnte Prag i Bøhmen, Ferrara og Rom i Italien, og Wittenberg i Tyskland.

Anno 1604 i marts kom jeg til København igen. Og endda straks derefter gjorde atter en rejse samme efterfølgende sommer ind i Tyskland med den salige velbyrdige mand, Steen Malthesen, fordom rigens marsk, til det varmbad i Bøhmen, som kaldes Karlsbad. På hvilken rejse jeg tjente den velbyrdige mand i hans sager og bestillinger som en student.

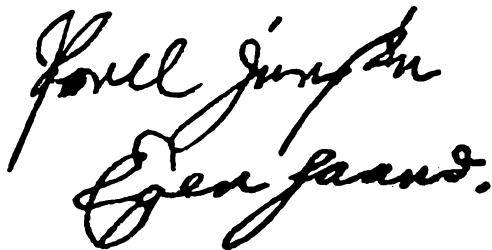
Anno 1604, den 6. december, tog jeg i København magistergraden efter hæderlige og højlærde mand, doktor Hans Resen, da

teolog og nu bisp i Sjælland, hans råd og tilskyndelse, da mester Iver Stub, hebraisk professor, var rektor, og mester Hans Skomager, fysikus, var dekan.

Anno 1605, den 22. august, blev jeg rektor og skolemester i Aalborg Skole, dertil kaldet af hæderlig og højlærd mand, mester Jacob Holm, bisp i Vendsyssel, formedelst førnævnte doktor Hans Resens angivende og befordring. Og var jeg i samme skoletjeneste i tre års tid, som var til den 11. juli 1608. Jeg resignerede.

Anno 1608, straks efter pinsedag, som jeg var i København til herredag i en sag på Aalborg Skoles vegne og til prins Christians udvælgelse med andre gejstlige af Vendsyssel på stiftets vegne, blev jeg af Guds synderlige forsyn kaldet til sognepræst i Vindinge og Kvistlemark af W. Vilhelm Dresselberg til Vindingegaard og W. Niels Krag, da Kongelig Majestæts sekretær og nu siden landsdommer i Jylland og patron til begge kirkerne på Roskilde Domkirkes vegne. Og blev jeg ordineret af doktor Peder Vinstrup, bisp, den 27. juli. Samme kirker betjente jeg så i 14 år.

Samme år jeg først kom til kaldet, begav jeg mig af Guds forsyn i det hellige ægte-

Poul Jensen Koldings egenhændige underskrift.

skabs stand med min formands salige hr. Rasmus Jensens efterleverske, ærlig og gudsfrygtig kvinde, Johanne Pedersdatter, og stod vort bryllup i Vindinge præstegård søndag den 23. oktober 1608. Her har en anden, sandsynligvis deres søn tilføjet: Hun døde den 26. okt. 1640, ottendedagen efter hendes salige husbond, og blev med ham på én tid begravet.

Anno 1610, den 14. marts, var jeg i København med andre gejstlige af Flakkebjerg herred til prinsens hyldning.

Anno 1615, den 15. august, blev jeg sat til provst i Østre Flakkebjerg herred af doktor Hans Resen, bisp.

Anno 1622, til filipi jacobi (dvs. 1. maj), kom jeg til Herlufsholm Kloster, formedelst Kongelig Majestæts brev og befaling, at være sognepræst og forstander derhos, at forfare stedets lejlighed og hjælpe det på fode igen, som ellers var fluks kommet tilbage; hvilket også formedelst Guds synderlige nåde, forsyn og velsignelse sket er, ikke med ringe forbedring på bygning og årlige indkomme. Og var jeg i den bestilling noget nær halvtiende år.

Anno 1631, den 7. september, efter det var faldet mig for besværligt længere at forstå den verdslige bestilling på klostret, og nu var derfra forløftet af rigsrådet efter min begæring, flyttede jeg i Jesu navn til Lille Næstved i præstegården, mit præsteembede fremdeles med Guds nådes hjælp at betjene.

Her har en anden, sandsynligvis hans søn tilføjet: Indtil den 18. oktober anno 1640, da vor herre kaldte ham til sit evige æres rige.

EMMA KYSTER OG TØNDERKNIPLINGERNE

AF INGER LAURIDSEN

Den store kniplingssamling på Museet på Koldinghus skyldes for størstedelen en enkelt kvindes tekstile interesse og samlerglæde samt hendes museale interesse. Uden Emma Kysters arbejde og donation ville kniplingssamlingen på Museet på Koldinghus have været langt mere tilfældig og for Tønderkniplingerne vedkommende mindre repræsentativ. Nedenstående artikel vil kaste en smule lys over kvinden Emma Kysters liv og arbejde med museets samling af Tønderkniplinger.

EMMA KYSTERS BAGGRUND

Emma Kyster var ud af håndværkerslægt. Hendes far var skræddermester Frederik Karl Seir Lindemann, mens hendes mor, Petrine, født Hillerup, ligeledes var datter af en håndværker i Kolding. Deres hjem og værksted lå i Låsbygade i Kolding, hvor Emma Kyster voksede op. Emma Kyster var tvilling. Hun og hendes bror, Jens Henrik Lindemann, blev født den 4. februar 1878. Børnene må have været svagelige ved fødslen, idet de blev hjemmedøbt allerede dagen efter og først fremstillet i kirken den 12. maj samme år. Ved dåben fik Emma Kyster navnet Emma Katrine Lindemann, men alt tyder på, at hun gennem hele sit voksne liv kun anvendte det første af sine fornavne. Som

faddere ved hjemmedåben for tvillingeparret i skræddermester Lindemanns hjem den 5. februar 1878 er tre af de anførte faddere i kirkebogen håndværkere, en snedker, en urmager og en slagter, hvilket understreger

Foto af tvillingeparret Emma Katrine og Jens Henrik Lindemann, optaget da børnene var 1-1½ år gamle.

Emma Kysters baggrund som knyttet til håndværkerstanden¹⁾. Tvillingeparret var ægteparret Lindemanns første og formodentlig eneste børn, deres mor, Petrine Lindemann, var ved deres fødsel 28 år. Denne fremstilling vil udelukkende fokusere på den ene af skræddermester Lindemanns tvillinger, pigen Emma Katrine.

Alt tyder på, at Emma Katrine var et velbegravet barn. Hun voksede op i et solidt håndværkerhjem, hvor man keredede sig om, at ens børn fik en god almen skolegang. Der vides nærmest intet om forløbet af hendes barndom, eller hvorvidt hendes interesser for tekstile håndværk begyndte, allerede mens Emma Katrine var barn. Imidlertid viser hendes bevarede eksamensbevis, at Emma Katrine fik mulighed for i juni/juli 1894 at tage en almindelig forberedelseseksamen ved eksamenskommissionen i København med pæne karakterer. I eksamensbeviset står der desuden, at Emma Katrine Lindemann besidder en sådan "dannelse og åndelig udvikling", at hun vil kunne videreuddanne sig eller finde en praktisk læreplads²⁾.

I sit sidste almene skoleår deltog Emma Katrine endvidere i undervisning i fransk ved Døtreskolen i Kolding, hvor hun imidlertid ikke gik til eksamen, fordi hun, som det nævnes i en bevaret udtalelse, var begyndt senere end den øvrige del af holdet. I 1897 søgte Emma Katrine ind som telegrafist, hvilket bevidnes af, at der i Kysters privatarkiv er bevaret en anbefalingskrivelse fra præsten i Emma KATRINES barndomssogn, pastor H. Lunddahl. Emma Katrine må imidlertid meget hurtigt være blevet klar over, at hun alligevel ikke ønskede en profession som telegrafist, idet hun allerede året efter i

Fotografi af Emma Katrine Lindemann som ganske ung, formodentlig omkring det tidspunkt, hvor hun afsluttede sin almene skolegang.

1898 påbegyndte en uddannelse til lærer ved Th. Langs Seminarium i Silkeborg.

Hun var nu kommet på rette hylde, idet hun planmæssigt fuldførte sin læreruddannelses fire år og dimitteredes i sommeren 1902 med hovedkarakteren mgx. Desværre fremgår det ikke af hendes bevarede eksamensbevis, hvilke fag hun havde som linjefag³⁾, men man kunne formode, at et af fagene har været håndarbejde. Emma Kyster

blev i 1904 ansat som lærer ved Kolding Folkeskoler, hvor hun var til 1911. 1911-1916 var hun ansat ved Kolding højere Almen-skole, hvor hun bl.a. underviste i håndarbejde i mellemskoleafdelingen. Det må have været i årene efter 1902, at hun lærte sin tilkommende ægtemand, Holger Kyster, at kende.

LIDT OM GULDSMED HOLGER KYSTER

Hvor og hvorledes Emma Katrine Lindemann mødte guldsmed Holger Kyster, vides ikke, men de havde begge deres daglige arbejde og gang i Kolding efter 1902. Holger Kyster var, som Emma Katrine, også født i Kolding i en håndværkerfamilie, idet han var søn af skomagermester Andreas Elies Kyster, der var fjerde generation skomagermester i Kolding. Holger Kyster, døbt Holger Gotfred Kyster, blev født i 1872. Han blev som 14-årig sat i guldsmedelære i Vejle, fortsatte sin uddannelse hos datidens bedste guldsmed udenfor København, Rasmus Jensen i Horsens og afsluttede sin mesterlære i København hos hofjuveler Dragsted. Efter endt uddannelse drog Holger Kyster på valsen gennem Tyskland og Schweiz til Frankrig, hvor han især oplevede tiden i Frankrig som meget lærerig. Efter sin hjemkomst til Danmark måtte han aftjene sin værnepligt, hvorefter han atter søgte udenlands, nu nordpå til de norske byer, Kristiania og Bergen, hvor han især lærte filigranteknikker.

Han vendte hjem til Kolding i 1898, 26 år gammel, og slog sig ned i Adelgade 8, i naboejendommen til sit barndomshjem, hvor hans far, Andreas Kyster havde skomagervirksomhed, og ved siden af den bygning,

hvor Agnes Kyster etablerede en legetøjsforretning. Holger Kyster åbnede sin guldsmedeforretning og sit værksted den 13. december 1898. Han blev hurtigt kendt som en meget dygtig guldsmed, især med større korpusarbejder, der var hans egentlige interesse. Denne interesse førte ham i 1904 sammen med tidens mest navnkundige kunstner inden for kunsthåndværket i Danmark, Thorvald Bindsbøll. De to mænd havde allerede kort mødt hinanden i vinteren 1898-99 i København hos Holger Kysters bror, bogbinderen Anker Kyster. Ved den lejlighed udtalte Thorvald Bindsbøll, at han nok skulle sende nogle tegninger til Holger Kyster, som denne kunne udføre sølvarbejder efter. Mere skete der ikke på dette tidspunkt. I 1904 løb Holger Kyster og Thorvald Bindsbøll tilfældigt på hinanden på gaden i København. De fulgtes ad lidt hen ad gaden, og pludselig udbrød Bindsbøll: ”Jeg har lovet Dem nogle tegninger, kom hjem til mig i aften kl. 5”⁴⁾. Der fulgte nu fire intense år med et meget tæt samarbejde mellem kunstneren Thorvald Bindsbøll og håndværkeren Holger Kyster. Mere end 5000 tegninger til korpusarbejder, bestik og smykker modtog Holger Kyster fra Thorvald Bindsbøll i løbet af dennes sidste fire leveår. Samarbejdet mellem de to udviklede sig til et meget nært venskab, hvor de to ofte sås og hele tiden var i brevkontakt med hinanden. Som regel var Bindsbøll meget tilfreds med Holger Kysters omsætning af skitser til færdige arbejder, men hvis han ikke var det, fik Holger Kyster klar besked, som f.eks. i slutningen af 1907, hvor Bindsbøll i et brev skriver: ”Det er ligefrem Skidt. Du har haft for meget Hastværk. Om skal det Hele laves

Fotografi af ejendommen Adelgade 8 i Kolding (gårdsiden) med Koldinghus i baggrunden. Dette sted blev rammen om Emma og Holger Kysters samliv.

naar mit Mærke skal staa paa dem. Har du virkelig selv lavet det Møjj??"⁵⁾.

VENSKABER MED TIDENS BETYDELIGE KUNSTNERE

Det er i disse, for Holger Kyster meget inspirerende og travle år, at han og Emma Katrine Lindemann mødte hinanden. De besluttede sig til at blive gift, og begge var aldersmæs-

sigt modne til ægteskab. Brylluppet stod i slutningen af 1907, altså kort før Emma Kysters 30 års fødselsdag, mens brudgommen var 35 år.

Parret indrettede deres hjem i baghuset i ejendommen Adelgade 8 ved foden af ruinen Koldinghus. Senere flyttede de ind i en lejlighed over Holger Kysters værksted og forretning ud mod gaden. Venskabet med Thorvald Bindsbøll havde betydet, at Hol-

ger Kyster var blevet bekendt med flere andre af samtidens betydelige kunstnere såsom Svend Hammershøi, der var elev af Thorvald Bindsbøll, brødrene Skovgaard, Kai Nielsen og Sigurd Wandel. Disse kunstnere blev også ægteparret Kysters venner, og Emma Kyster delte sin mands begejstring for samværet med tidens kunstnere, således at hun altid var den perfekte værtinde for kunstnervennernes besøg i hjemmet i Adelgade. Især blev maleren og keramikeren Svend Hammershøi en nær ven af Emma og Holger Kyster og tilbragte ofte flere uger i Kysters hjem som ægteparrets gæst. Når han var på besøg, malede han motiver fra Kolding og Koldinghus, men også portrætter af Holger og Emma Kyster. Blandt de mest indtagende af disse portrætter er et lille maleri af Emma Kyster, som Svend Hammershøi malede i et af de første år af Emma og Holger Kysters ægteskab. Maleriet har karakter af et udkast, men netop det forlener billedet med en helt særlig ynde og umiddelbarhed.

Kunstnervennerne kvitterede for ægteparret Kysters store gæstfrihed ved at forære parret værker og kunsthåndværksmæssige frembringelser, således at deres hjem kom til at fremstå som iøjnefaldende præget af flere af datidens væsentlige kunstnere. F. eks. tegnede Thorvald Bindsbøll møblerne til Kysters dagligstue, mønstre til sofapuder og forlæg til bestik af sølv, som Kyster forarbejdede, mens de øvrige venners arbejder især smykkede væggene i ægteparret Kysters hjem. På ét område kunne man have ønsket sig, at Kysters kunstnervenner havde afsat sig flere spor, nemlig i udfærdigelsen af designs og forlæg til kniplinger, som Emma Kyster kunne omsætte til færdige arbejder. Der

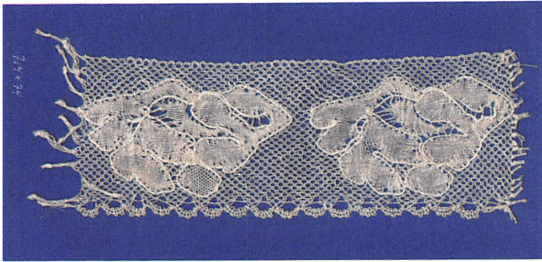

Portræt af Emma Kyster, malet af Svend Hammershøi. Maleriet, der skildrer Emma Kyster med stor følsomhed, er usigneret og uden angivelse af år.

kendes kun en knipleprøve, hvis mønster er tegnet af en af de mange kunstnere, der kom i det Kysterske hjem i Kolding. Det drejer sig om et design af Svend Hammershøi til en knipling i udpræget Bindsbøllsk stil. Svend Hammershøis design kendes i dag udelukkende som en kniplet prøve på to rapporter, kniplet af Emma Kyster.

EMMA KYSTER OG TØNDERKNIPLINGERNE

Emma og Holger Kyster fik ikke nogen børn.

Knipling, hvis forlæg er tegnet af Svend Hammerhøi til Emma Kyster og kniplet af hende som en prøve på to mønsterrapporter.

Dette faktum og det, at Emma Kyster, der i sit daglige liv ganske vist havde ansvaret for husholdningen og de hyppige gæster i hjemmet, efter 1916 må have haft en del tid til sine egne interesser, har måske været forudsætningen for, at hun på et tidspunkt omkring 1920 blev grebet af den bølge af interesse, der opstod i borgerkredse i København og i mange danske købstæder i årene efter, at direktøren for Det Danske Kunsthåndværksmuseum, Emil Hannover, foranledigede en stor udstilling på Kunsthåndværksmuseet i 1908 netop om Tønderkniplingerne som en af dansk kunsthåndværks ypperste frembringelser. Udstillingen blev i 1911 fulgt op af Emil Hannovers bog "Tønderske kniplinger", der vakte stor opmærksomhed, da bogen udkom, og som siden er blevet fotografisk genoptrykt to gange, senest i 1989.

Emma Kyster kan have besøgt udstillingen i København allerede i 1908 eller først have stiftet bekendtskab med Emil Hannovers arbejde gennem bogen efter 1911. Dette vides ikke, men under alle omstændigheder er hun tidligt i sit ægteskab blevet meget optaget af den renæssance for bevarelse af vi-

den om Tønderkniplingerne, der blev et af resultaterne af både udstilling og bog. Samtidig med Emil Hannover havde en markant kvinde i det prøjsisk besatte Sønderjylland, Hansigne Lorenzen, forfatter og lærerkone i Ballum i Vestslesvig, sat sig for at kontakte de ældre kniplersker i Vestslesvig for at få disse til at tage de gamle kniplotemønstre op og igen kniple Tønderkniplinger, som Hansigne Lorenzen derefter ville sørge for at sælge til interesserede kvinder i Danmark. I 1913 rejste Hansigne Lorenzen til København for at udvirke, at Tønderkniplinger kunne blive repræsenteret som et dansk kunsthåndværk på en kommende udstilling i USA (San Francisco). Men Emil Hannover, som Hansigne Lorenzen havde forelagt sin sag, mente ikke, at Tønderkniplingerne kunne repræsentere Danmark på udstillingen, eftersom deres oprindelsessted nu lå i Preussen. Dette svar må have virket enormt provokerende på den meget dansksindede Hansigne Lorenzen og har muligvis givet hende ekstra tilskyndelse til at fortsætte arbejdet med at skabe mulighed for afsætning af Tønderkniplingerne. Hansigne Lorenzen intensiverede sin indsamling af gamle prikkebreve af pergament og sit arbejde med at få de mest egnede af disse omsat i nye og brugbare prikkebreve. Hendes arbejde var således ved Genforeningen i 1920 så meget i gang, at foreningen Det Tønderske Kniplingsdepot kunne oprettes i 1921. Depotet skulle ansætte vestslesvigske kniplersker, hvis arbejder skulle formidles til borgerskabets kvinder i Danmark gennem oprettelsen af støttekredse, de såkaldte damekredse. Disse blev oprettet, først i København men senere i mange danske købstæder. Damekred-

sene indkøbte Tønderkniplinger, der var forarbejdet af vestslesvigske kniplersker dels til eget brug og dels til årlige udlodninger som gevinster til de forskellige foreningers medlemmer, på samme måde, som kunstforeninger i Danmark i dag indkøber værker i løbet af året, der derefter bliver udloddet blandt foreningernes medlemmer. Hansigne Lorenzen var i begyndelsen meget glad for arbejdet med damekredsene, men meget snart opstod der alvorlige gnidninger mellem hende og damekredsene, da hun ikke gerne så, at kvinder fra København og andre danske købstæder selv besøgte de vestslesvigske kvinder, idet hun mente, at det var hende, der som den eneste skulle være det formidlende led mellem de to parter. Bedre blev det ikke, da mange kniplersker klagede over, at Hansigne Lorenzen ikke kunne betale for de kniplinger, som de leverede, før disse eventuelt var blevet solgt, mens de mere velhavende kvinder fra Danmark kunne betale for kniplingerne, når de blev afleveret. Dette førte til brud mellem Det Tønderske Kniplingsdepot og Københavns Damekreds for Tønderkniplinger, der oprettedes i 1923, et brud, der aldrig heledes⁶⁾.

Emma Kyster blev den kvinde i Kolding, der påtog sig Damekredsens opgave at gøre sit til, at kendskabet til det fine kunsthåndværk i Vestslesvig ikke forsvandt. Hun gjorde dette, dels ved selv at blive en habil kniplerske, der fra dette tidspunkt udelukkende kniplede Tønderkniplinger, og dels ved, at hun i 1920'erne på adskillige rejser til Vestslesvig begyndte at indsamle/købe prikkebrev og gamle kniplinger direkte fra kvinder i Vestslesvig. På denne måde lagde hun grunden til den kniplingssamling, som hun

Emma Kyster, fotograferet siddende ved sit kniplebræt o. 1930. Hun er i færd med at kniple Tønderkniplingen "Sneglen", der senere blev anvendt som overdådig besætning på hendes sølvbryllupskjole. Bemærk, at Emma Kyster bærer kniplinger ved hals og håndled.

senere skænkede til Museet på Koldinghus. Samtidig lagde hun, som de øvrige medlemmer af damekredsene, afstand til Hansigne Lorensens arbejde. Det tyder ikke på, at der blev dannet en egentlig damekreds i Kolding, men snarere, at Emma Kyster knyttede kontakt dels med Den Københavnske Damekreds og dels med lederen af den i 1925 oprettede kniplingsafdeling på Kunstindustriskolen for Kvinder, Ingeborg Rasmussen,

der betød, at en uddannelse i knipling som hovedfag kunne udbydes af skolen.

Der er bevaret et antal breve fra Ingeborg Rasmussen til Emma Kyster, skrevet i slutningen af 1920'erne og i begyndelsen af 1930'erne, hvoraf det fremgår, at deres kontakt i begyndelsen især handlede om køb af passende knipletråd og afregning for dette. I de første breve er tonen fra Ingeborg Rasmussens side meget formel, og hun skriver i tredje person til Emma Kyster, men i de senere breve er tonen langt hjerteligere, og meget tyder på, at de to kvinder har følt en vis sympati for hinanden. I et brev fra begyndelsen af 1930'erne bliver det belastede samarbejde med Hansigne Lorenzen berørt, idet Ingeborg Rasmussen i sit brev skriver, at hun har haft travlt, idet Hansigne Lorenzen har været på "krigsstien" i København. Hun skriver i sit brev, at Emma Kyster skal tage sig i agt for at samarbejde med hende (Ingeborg Rasmussen), idet hun, ifølge Hansigne Lorenzen, er "værre end den værste tyske spion"⁷⁾.

SAMLING AF ANTIKVITETER FRA ANTIKKEN

I løbet af deres ægteskab blev der, skønt begge ægtefæller var dybt grebne af hver deres daglige gøremål og interesser, også tid til mange fælles rejser til udlandet, især holdt parret af at besøge Frankrig, Italien og Grækenland. På disse rejser opsøgte Holger Kyster antikvitethandlere, der havde specialiseret sig i salg af antik keramik og antikke småskulpturer fra den græske og romerske oldtid. Interessen for græske og romerske antikviteter havde Holger Kyster fået gen-

Fotografi af Emma og Holger Kyster siddende sammen på en bænk. Fotografiet er uden angivelse af år.

nem sit venskab med Sigurd Wandel, der selv var samler af antikviteter fra oldtiden. Wandel skaffede Holger Kyster en del af de mange antikker, som han efterhånden havde i sin samling, og han kunne hjælpe Holger Kyster med at undgå forfalskninger og dårlige stykker. Holger Kyster fik fremstillet to vægmontrer til sin samling. Montrerne blev stillet op i ægteparret Kysters opholdsstue, og samlingen og dens fortsatte forøgelse var en stor glæde for Holger Kyster⁸⁾.

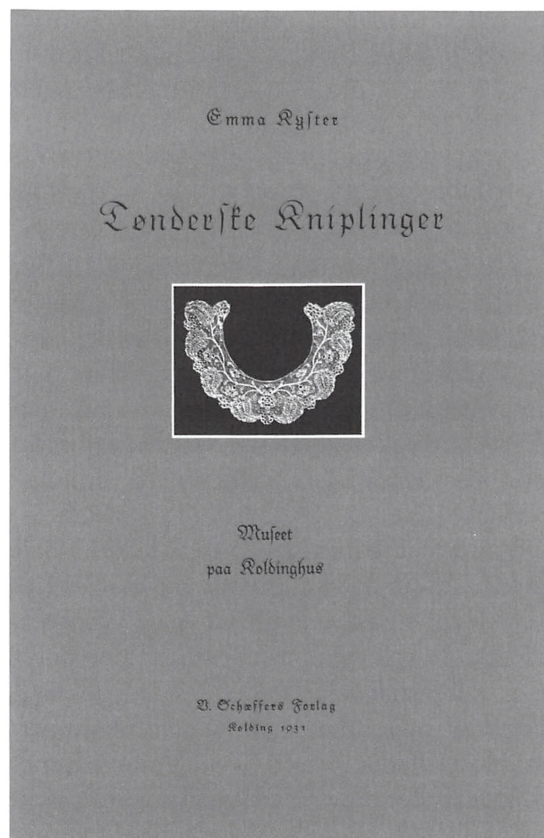
I Emma Kysters kniplingssamling er der et antal ældre franske og belgiske kniplinger, som Emma Kyster højst sandsynligt ikke har kunnet finde i Danmark. Man må formode, at disse kniplinger er købt af hende på ægte-

parret Kysters udenlandsrejser. Man kan forestille sig, at Emma Kyster, mens hendes mand var optaget af at gå på jagt i antikvitetshandlinger med speciale i antikviteter fra oldtiden, har set sig om efter de antikviteter, som hun brændte for, nemlig 1700- og 1800-tals kniplinger i udsøgt forarbejdning. Imidlertid har Emma Kyster ikke i efterladte papirer nævnt noget om, hvorfra hun erhvervede de udenlandske kniplinger, der findes i hendes samling, hvorfor ovenstående blot er en antagelse.

BOGEN OM TØNDERKNIPLINGERNE

Emma Kyster blev i løbet af 1920'erne stedse dybere optaget af Tønderkniplingerne og deres historie. Dette engagement førte til, at hun følte sig foranlediget til selv at skrive en kort beretning om Tønderkniplingerne. Det er sandsynligt, at hun har ønsket at den gave, hun ville skænke til Museet på Koldinghus bestående af hendes kniplingssamling, skulle have en ledsagende publikation. Hun skrev et lille hefte "Tønderske Kniplinger", der udkom i 1931 i et oplag på 1000 stk. foruden 30 privattryk. Det, at Emma Kyster gav sit hefte samme titel som Emil Hannover havde valgt til sin bog i 1911, kan synes en smule mærkeligt, men dels var Hannovers bog allerede 20 år gammel, og første udgave måske allerede udsolgt, og dels var hendes fremstilling i høj grad præget af, at den havde Emil Hannovers bog som forlæg.

I Museet på Koldinghus opbevares Emma Kysters smukt skrevne originalmanuskript til heftet sammen med en kladde til det overdragelsesdokument, som Emma Kyster lod ledsage donationen af sin kniplingssam-

ling til museet. Emma Kysters beslutning om at donere sin samling af kniplinger til Museet på Koldinghus blev offentliggjort samtidig med, at hendes lille hefte udkom i 1931⁹⁾. Om samlingen også blev overdraget ved denne lejlighed, eller om den først skulle overdrages til museet ved hendes død, er uklart i overdragelsesdokumentet, men meget tyder på, at samlingen indgik i museet i midten af 1930'erne. Under alle omstændigheder sørgede Emma Kyster for, at samlingen var smukt ordnet og til dels beskrevet, inden den blev overdraget til museet. Emma Ky-

ster har formodentlig brugt årene i 1930erne, der skulle blive hendes sidste tiår, til at forberede en udstilling af kniplingsamlingen på Museet på Koldinghus.

At Emma Kyster følte sig dybt engageret i arbejdet med Tønderkniplingerne fremgår af et brev, som hun i 1937 skrev til den daværende næstformand i Foreningen til Bevarelse af Tønderkniplingerne, Else Marie Thomassen. Brevet omhandler især de mange aktiviteter, som Emma Kyster har haft travlt med, og brevet slutter med, at Emma Kyster udtrykker sin glæde over fru Thomasens arbejde for "den fælles sag" (kniplings-sagen)¹⁰⁾.

Samtidig med Emma Kysters tekstilarbejde for Museet på Koldinghus var Holger Kyster blevet stedse mere involveret i museets arbejde. Begge ægtefæller havde siden deres ægteskabs indgåelse været optaget af Koldinghus og det arbejde, der udgik fra museet, en interesse, der voksede støt gennem årene. Holger Kyster blev i 1929 valgt som formand for museets bestyrelse ved kriminaldommer W. E. Nielsens død, og året efter blev han formand for Kunstforeningen for Kolding og Omegn, der ligeledes havde lokaler på slotet. Det betød, at begge ægtefællers daglige gøremål efterhånden var stærkt knyttet til museet, hvilket fortsatte i resten af deres levetid. Ved Holger Kysters død var underoverskriften i nekrologen over ham: "Museumsmanden, Kunsthåndværkeren og den gode Borger"¹¹⁾.

Året efter, at Emma Kyster havde udgivet sit hefte om de Tønderske kniplinger, kunne hun og hendes ægtefælle fejre deres sølvbryllup. I den anledning kreerede Emma Kyster sin egen sølvbryllupskjole, formodentlig

Ægteparret Emma og Holger Kyster fotograferet i deres hjem, ca. 1930.

syet af en syerske på Emma Kysters anvisning. Til kjolen kniplede hun ca. 80 meter af den, på dette tidspunkt, meget kniplede Tønderknipling "Sneglen", der blev syet på hele kjolens overdel som en brynje. Desuden blev samme knipling sat i mange rækker nederst på kjolens ærmer, der var stærkt posede samt i tre rosetter i gradvis større størrelse i fire baner i skørtets sider. En beskrivelse af kjolen lader ane, at kjolens design ikke var heldig, hvilket man bliver bekræftet i ved at betragte kjolen, der sammen med Emma Kysters øvrige kniplingsamling blev overdraget til Museet på Koldinghus. Emma Ky-

sters enorme og tidskrævende arbejde med forarbejdningen af de 80 meter Tønderknipling til kjolen står desværre ikke mål med resultatet. Emma Kysters kjole bekræfter den ikke sjældent observerede kendsgerning, at det, at en person er en dygtig håndværker (her kniplerske) ikke nødvendigvis hører sammen med, at personen også har en sikker stilfornemmelse.

EMMA KYSTERS DØD

I slutningen af 1930'erne blev Emma Kyster alvorligt syg. Det er ikke i dødsnotitsen over hende oplyst, hvilken sygdom, hun blev ramt af, men i sensommeren 1939 blev hun indlagt på Kolding Sygehus, hvorefter hun overførtes til sygehuset i Odense. Her oplevede hun en svag bedring, og da hun i løbet af november 1939 blev udskrevet til sit hjem, oplevede ægteparret, at hun virkelig var i bedring. I disse sidste måneder begyndte Emma Kyster igen at kunne være oppe flere timer om dagen. Imidlertid forværredes hendes tilstand atter i januar 1940, ledsaget af høj feber, og hun døde den 20. januar 1940, et par uger før hun ville være blevet 62 år. I en kort notits om Emma Kysters dødsfald i Kolding Folkeblad omtales Emma Kyster som en intelligent og interesseret kvinde, der ikke mindst delte sin mands kunstneriske interesser¹²⁾. I den korte artikel omtales også Emma Kysters nænsomme behandling af dragtsamlingen på Koldinghus og hendes store indsats for Tønderkniplingerne bevarelse. Men ellers er det sigende, at notitsen i avisen tager udgangspunkt i, at det er guldsmed Holger Kyster, der har mistet sin hustru.

Fotografi af Emma Kyster i sølvbryllupskjolen fra slutningen af 1932.

Holger Kyster døde i maj 1944, 72 år gammel. I ægteparrets testamente overdroges møbler og kunstgenstande til Museet på Koldinghus. Det var ægteparrets udtrykkelige ønske, at der i museet skulle indrettes en mindestue så lig parrets dagligstue i Adelgade 8 som muligt. Her skulle opstilles de møbler, som Thorvald Bindsbøll tegnede til ægteparret Kyster foruden Emma Kysters kniplebord med kniplebræt og vitrinerne med Holger Kysters samling af antikke vaser og småfigurer. Dette skete, og stuen kan fort-

sat besøges på Museet på Koldinghus i tilknytning til museets store samling af Holger Kysters sølvarbejder, tegnet af tidens store kunstnere, først og fremmest Thorvald Bindedbøll.

Emma Kysters kniplingssamling blev rygraden i den repræsentative kniplingssamling på Museet på Koldinghus. Samlingen var udstillet i smukt indrettede montrer frem til o. 1995, hvor museet besluttede at lade kniplingssamlingen magasinere på grund af ændrede dispositioner for museets permanente samlinger. Men Emma Kysters kniplingssamling kan forsat hentes frem efter anmodning, dersom kniplingsforskere ønsker at arbejde med bestemte dele af den. Emma Kysters arbejde med Tønderkniplingerne har således absolut ikke været forgæves, og der står fortsat respekt omkring hendes navn i dansk museal kniplingsforskning.

NOTER OG HENVISNINGER:

1. Kirkebøger for Kolding købstad, fødte piger. Under nr. 7 i 1878 er Emma Katrine Lindemanns fødsel og dåb indført.
2. Emma Katrine Lindemanns eksamensbevis fra Den almindelige Forberedelseseksamen, 1894, dokument i Holger og Emma Kysters privatarkiv i Museet på Koldinghus.
3. Emma Katrine Lindemanns eksamensbevis fra Th. Langs Seminarium i Silkeborg, dokument i Holger og Emma Kysters privatarkiv i Museet på Koldinghus.
4. Citeret efter "Thorvald Bindedbøll, en dansk pioner", Kunstindustrimuseet, København, 1996 s. 88.
5. Ibid. Thorvald Bindedbøll s. 88.
6. Inger Lauridsen: "En kniplingssamling og dens forbindelse med Hansigne Lorenzen i Ballum" i Sønderjyske Museer, årbog 2000, s. 7-8.
7. Brev fra Ingeborg Rasmussen til Emma Kyster 1931. Brevet forefindes i Holger og Emma Kysters privatarkiv i Museet på Koldinghus.
8. Samlingen omtales i en kronik i Kolding Folkeblad med titlen "Kysters Samlinger", skrevet af museumsinspektør mag. art. Sigvard Skov, Koldinghus. Udklip i Kolding Stadsarkiv, desværre uden angivelse af dato eller år.
9. Scrapbog, udfærdiget af Foreningen til Tønderkniplingernes bevarelse, forefindes i Museum Sønderjylland Kulturhistorie Tønder.
10. Emma Kysters hefte blev genudgivet i 1989 af Museet på Koldinghus i forbindelse med afholdelsen af den første internationale kniplingsfestival i Tønder samme år.
11. Nekrolog med fotoportræt for Holger Kyster, Kolding Folkeblad den 13. maj 1944.
12. Omtale af Emma Kysters død under overskriften "Dødsfald" i Kolding Folkeblad den 20. januar 1940.

VESTER NEBEL – EN LEVENDE LANDSBY

AF PAUL FREDERIKSEN

Landsbyen har altid fascineret – denne lilleverden med dens lagdeling og hakkeorden, dens skrevne og uskrevne regler og love, som man ikke skal sætte sig ud over, dens tolerance og måske også mangel på samme, dens historie og traditioner, slægternes forbliven på fødestedet, dens seje vilje til at overleve trods alle omskiftelser og ydre påvirkninger. Landsbyen er et samfund, som kan overskues. Den er ikke kaotisk som f.eks. byen – en storby – man kan rumme den og dens mennesker. Men som overalt i samfundet leves her et fattigt eller rigt liv – alt efter ståsted. Trods førnævnte ydre påvirkninger lever her traditioner, som i dag kan virke lidt absurde, men som trods alt er med til at sammentømre det, som er landsbyen. Den er ikke upåvirkelig, men har kvaliteter i sig, som gør den til en institution i vort kulturliv. Kan vi forestille os Danmark uden den?

I 2001 flyttede vi til Vester Nebel fra Dons. Det er altid en udfordring at flytte til et nyt sted. Hans Kruse Pedersen skriver i bogen "Landsbyer og bygningsmiljøer" udgivet af Museumsrådet for Vejle Amt i 1984, at "Vester Nebel er en ret langstrakt by, beliggende på et plateau med Donsøerne mod øst og Nebel Å mod vest. Bygaden er landevejen Kolding-Egtved. Vester Nebel var tidligere sognekommunens centrum med brugsforening (1874), skole, pogeskole og

friskole, forsamlingshus (1891) og andelsmejeri (1911). Langs bygaden ligger mange villaprægede huse fra århundredets begyndelse og enkelte håndværkergårde. Syd for Vester Nebel ligger Dybvadbro Station ved den nu nedlagte Troldhedebane. Vester Nebel er et

Vester Nebel set fra syd. Tegning af Thomas Jørgensen fra 1974, gengivet med tilladelse fra Per Jørgensen.

eksempel på en landsby, som omkring århundredskiftet har tiltrukket forskellige servicefunktioner, men en mere central placering i forhold til jernbanen havde sikkert givet den en egentlig stationsbyudvikling.”

Kommer man i dag kørende fra syd mod vest ad Koldingvej, passerer man den gamle Troldhedebanestation. Så går det op ad bakke – højt op – og så begynder man at kunne se ud over det lokale ”Lake District” – Sønderød Mose, Sønderød og Nørresød plus alle de små sumpområder – her er virkelig udsyn! Nu er der ikke langt til Vester Nebel, men først passerer vi lige Elkærholmvejen på venstre hånd. Elkærholm er en stor gård med skovområde ved Vester Nebel Å. Til højre for vejen vokser der i disse år et betragteligt boligkvarter ”Bakkedraget” op i et meget naturskønt område.

BYGMESTEREN OLE WALTHER

Så er vi ved Vester Nebel-skiltet i den sydlige ende af byen. Byen er vel i landsbymæssig forstand traditionel, men allerede her er der et par huse, der skiller sig ud. Det skyldes en bygmester, Ole Walther, der byggede flere smukke huse i Vester Nebel i den stil, der har fået betegnelsen ”Bedre Byggeskik”. Husene har mere karakter end mange af de parcelhuse, vi ser i dag.

Lars Peter Lund har i Egtved Museumsfor­enings medlemsblad for maj 2004 skrevet en beretning om Ole Martin Walther. Ole Walther stod i lære som murer hos sin far, Johan August Walther fra Tudvad Mark. Det var fra 1900-1904, derefter gik han i to år på Teknisk Skole i Kolding. I denne periode fik han et legat til at rejse på en 3 måneders

studietur til Tyskland. Derefter uddannede han sig videre på Teknisk Skole i Odense, og endelig tog han i 1908 ”på valsen” til Tyskland, Østrig, Schweiz, Italien og Frankrig. Hans dagbog, der er bevaret i familien, viser en meget opmærksom iagt­tager. Efter hjemkomsten tog han på Ågård Højskole, hvor han mødte Luise Olesen. Hun stammede fra en gård i Gesten og interesserede sig både for oldnordisk og fotografering.

Ole Walthers byggerier i Vester Nebel omfatter mejeriet i Vester Nebel, som han byggede sammen med broderen Filip, der også var murermester, i 1911. Til sig selv byggede han i 1912 en bolig på nuværende Koldingvej 48. En særlig bygning på grunden blev opført til cementstøberi, hvor der blev fremstillet mursten og kloakrør i cement. Direkte bagved støberiet lå en sandgrav. Der gik et tipvognsspor fra sandgraven til cementstøberiet. Udenfor lå en kalkgrav, hvor man selv læskede kalk.

Da han i 1917 var blevet gift med Luise, byggede han et nyt hus til familien, nuværende Koldingvej 52. Men Ole Walther blev kort efter brylluppet syg og måtte sidde i kørestol resten af sit liv. I begyndelsen af 1920erne lod han opføre en lervarefabrik og ansatte pottemagere. Han selv stod for salg og regnskaber, mens hans kone i lastbil kørte rundt for at afsætte lervarerne. Fabrikken lå ved siden af huset helt ud til Koldingvej, og der stod med store bogstaver VESTER NEBEL LERVAREFABRIK. På lertøjet stod stemplet WALTHERS LERVAREFABRIK. Det var kander, fade og skåle i stærke blå, brune og grønne farver med siksak-mønstre.

Ole Walther døde allerede i 1926, og hans kone førte cementstøberiet videre og i en

Ole Walther fotograferet ca. 1915. I baggrunden Vester Nebel Brugsforening og Forsamlingshuset.

Koldingvej i Vester Nebel, ca. 1940. Til venstre Vester Nebel Lervarefabrik, til højre kirken.

periode også lervarefabrikken, senere forpagtede hun den ud til en pottemager Rasmussen. Luise måtte supplere indtægterne fra fabrikkerne med forskelligt andet arbejde og udlejning af værelser, da hun havde tre børn at forsørge, Margrethe, Signe og Ebbe Walther. Sidtsnævnte blev ingeniør, rejste i 1946 til Island og var der i seks år. Derefter kom han hjem og overtog bedriften. De to fabriksbygninger blev revet ned – kun en halv skorsten fra cementstøberiet står tilbage – der blev købt mere jord og hele området blev udlagt som naturområde. Ebbe Walther blev

ansat ved Teknisk Forvaltning i Kolding, og var i mange år leder af det lokalhistoriske arkiv i Vester Nebel. Mor og søn boede sammen, indtil hun som 87-årig kom på plejehjem i Lunderskov og senere døde. Ebbe Walther døde selv i 1988.

EN AFSTIKKER AD BAUNEHØJ

Skråt over for Ole Walthers hus, Koldingvej 52 løber en omfartsvej, Baunehøj, bag om kirken og hen til Donsvej. Landsbyens industri ligger her på begge sider af vejen. En sti

og en kørevej fører ud til Nørresø Allé, som også efterhånden er blevet til et større boligområde. De yderste huse ligger med fuld udsigt over Nørresø og med en mågepold i sin midte. Her er i tusindvis af hættemåger, der ankommer marts/april og flyver sydpå igen i juli/august, efter at de har ruget en masse unger ud.

KIRKEN OG KIRKEGÅRDEN

På højre hånd kommer så kirken – beskeden af udseende, men enkel og smuk, en rigtig landsbykirke fra romansk tid i 11-1200-tallet. Den passer godt til landsbyen, men den

er ikke stor, så den bliver hurtigt fyldt ved de større højtider, og når der er kirkekoncert.

Det ældste i kirken er en døbefont, romansk med glat kumme og lav fod. Altertavlen er af nyere dato. Det er et maleri af P. Møller fra Kolding fra 1889, der forestiller Kristus og Peter på søen. Der findes også en gammel fløjaltertavle over for indgangsdøren til selve kirkerummet. Den er fra ca. 1575 og åbnes ved særlige lejligheder. Den mest interessante af kirkens ejendele er vel nok den sengotiske prædikestol fra ca. 1560-70 med smalle hjørnesøjler, der indrammer ti lige store felter med forgyldt ornamentik. Kirken blev selvejende i 1930 efter at have

Nørresø med mågepold, 2007. Foto: Paul Frederiksen.

hørt under Elkærholm i ca. 100 år. Kirkegården er nydeligt anlagt, og den er blevet udvidet for et par år siden.

LÆNGERE OP AD GADEN

Vi går lidt længere frem ad ”hovedgaden” og kommer til det eneste større sving i byen. Indtil for nogle år siden lå her en købmandsforretning, rimelig stor, når man betænker, at her også er en stor brugsforening. Den var ejet af en købmand Thorvald Oehlenschläger og hans hustru. De havde overtaget forretningen i 1959 og stoppede i 1992, hvorefter stedet blev solgt til beboelse. I dag er der musikstudie i de gamle butikslokaler.

Nu går vi over på den anden side af vejen, hvor henholdsvis en vej og en sti fører ned til et nyt boligkvarter, Åvænget, som ligger oven for Vester Nebel Å med frit udsyn til markerne og Jordrup Skov. En stejl skrænt går ned til åen, men den kan forceres ad en trætrappe, der munder ud ved vandværket, som er beliggende på Jordrupvejen, direkte ved åen.

Skråt over for føromtalt købmandsbutik, havde vi for år tilbage en lille cykelsmedforretning, og hvad han nu ellers gav sig af med den ældre mand, som selv bestemte, hvad han ville reparere. Gear og den slags moderne ting ville han helst ikke have med at gøre. Men han havde andre talenter. I sit udstillingsvindue havde han et skønsomt udvalg af ”antikviteter”, og sågar en lille brugt kakkelovn nåede jeg at købe af ham. Et hus derfra ligger vor gode bager med et kæmpeudvalg af brød og kager. Her havde bager Bertelsen bageri fra ca. 1920 til 1941. Herefter drev bagermester Svend Christensen bage-

riet frem til sin død i 1977. Sønnerne Sten og Hillerbert førte bageriet videre til 1987, hvorefter det kom på andre hænder.

SEVERIN JØRGENSEN OG VESTER NEBEL BRUGSFORENING

På hjørnet af Koldingvej og Jordrupvej er der et lille kønt anlæg med græs, lidt kulørte blomster ved sommertide, et par træer og buske. Det er et mindeanlæg for Severin Jørgensen (1842-1926). På en sokkel er der en buste af ham, skuende over på det sted, hvor hans gamle brugsforening lå. På busten står: *Danske Brugsforeninger rejste mindesmærke for deres bedste forkæmper*. Busten blev rejst kort efter hans død i 1926.

Vester Nebel Brugsforening blev oprettet i 1874. Det var otte år efter, at den første brugsforening i Thisted var blevet stiftet. Sigurd Mørk skriver i 100-års skriftet, at man startede i lejede lokaler, men allerede i 1875 besluttede man at opføre egen bygning på jord, man havde købt af Brugsforeningens regnskabsfører Marinus Jørgensen, en bror til bogtrykker Konrad Jørgensen i Kolding. Marinus Jørgensen opfordrede deres 3. bror, den 33-årige Severin Jørgensen, der på dette tidspunkt var brugsuddeler på Falster, til at blive uddeler i Vester Nebel, og med ham startede en uafbrudt udviklingsperiode, der også omfattede filialer i Starup, Ågård, Brakker og Lejrskov. Severin Jørgensen var initiativtager til den landsdækkende sammenlutning af brugsforeninger. Han var den første formand for Fællesforeningen for Danske Brugsforeninger (FDB) fra 1896-1913 og blev i 1921 valgt som æresmedlem af den internationale brugsbevægelsesbestyrelse.

FORSAMLINGSHUSET OG BRUGSEN VED BYENS TORV

Fra vort lille anlæg krydser vi Koldingvej for at kigge på det, som jeg kalder "byens torv", nemlig Forsamlingshuset og Brugsen med en stærk trafikeret parkeringsplads imellem. Her sker der noget – alle ugens dage.

Aase Juhl Madsen, der er formand i For-

samlingshuset, fortæller, at det blev bygget i 1891 og senere ombygget i 1927. I 1953 blev der bygget en forgang på, lavet en scene og muret røde sten omkring huset. Ud over forenings- og familiefester blev huset brugt til gymnastik. Der var også danseskole og biograf. Senere blev den lille sal bygget til. Det var ganske flot, at man med ca. 475 indbyggere i Vester Nebel kunne drive og vedligeholde huset kun med frivillig arbejdskraft. I 60'erne og 70'erne var der mange forsamlingshusfester, hvor byens borgere mødtes. Fastelavnsfest, forårsfester, høstfest, diletant, revy og ikke mindst generalforsamlingen var et tilløbsstykke. Der blev holdt snefest i forbindelse med en snestorm, og der var fuldt hus. Det var virkelig et samlingssted for byens borgere. Det ændrede sig i 80'erne og først i 90'erne. Det var ikke længere "in" at være frivillig. Det blev nu bestyrelsen alene, der skulle tage sig af huset, og det blev til, at byens forskellige foreninger – Folkedansforeningen, Borgerforeningen, Pensionistforeningen – lejer sig ind med deres aktiviteter. Desuden er det populært at bruge Forsamlingshuset til familiefester.

Fra Forsamlingshuset krydser vi parkeringspladsen, som regel med mange biler, for at komme over til Brugsen. Forøvrigt kommer her på pladsen hver mandag en fiskemand fra Skærbæk. Han har fin søgning, og så er der jo også lejlighed til at få en lille sludder med de lokale beboere. På pladsen afholder KFUM spejderne hvert forår et kæmpemæssigt loppemarked, hvor Forsamlingshuset også er inddraget. Så det er jo en slags torv. Severin Jørgensen skuer fra sin sokkel ud over hele sceneriet.

Brugsforeningen er som ovenfor skrevet

stiftet i 1874, og i 1974 blev 100-året fejret på behørig vis. Gode tilbud i butikken. Forsamlingshuset var inddraget med gammelt brugsinteriør og ældre varer, som kunne købes, bl.a. klipfisk, lidt "gammelt" køkkengrej og den slags. Det var festligt.

Foreningen erhvervede i 1875 egen bygning, som udvidedes i 1883. I 1926 finder en større ændring sted, og det må være den bygning, som lå helt ud til Koldingvej. 1959 åbnedes ny selvbetjeningsbutik efter en større ombygning. Nok en modernisering i 1971, men senere er der sket yderligere moderniseringer med flere servicefunktioner, f.eks. udlevering af apotekervarer, posthus i 1983, blomsterbinding, fotokopiering osv. Det er af vital betydning i et lille samfund som vores, at vi har en nærbutik af denne slags.

NOGLE UDVALGTE HUSE

Næst efter Brugsen ligger der en større villa fra 1906. Delvis i to etager med hvidt træsprinkelværk helt op i kippen. Huset er nydeligt dekoreret i tidens stil, og det har et kønt vindfang med blyindfattede ruder, men de er ikke originale. Huset hedder "Karlsminde" og er den ejendom, som Severin Jørgensen byggede til sig selv. Så følger nok en ejendom, og så er vi fremme ved Ågårdvej. Nogle hundrede meter ud ad Donsvej går der en vej ind til højre. Det er Sødalen, hvor der i et flot bakkelandskab opføres nogle meget specielle villaer med udsigt til Nørresø.

Vi går over krydset. I den første ejendom, Koldingvej 23 boede smeden, "Smedeole" kaldet. Hans ejendom på hjørnet er i 1907 opført af bygmester Ole Walther. Stilen er karakteristisk og let genkendelig – meget

Vester Nebel Brugsforening, ca. 1970.

smuk. Let buet tag og mange specielle detaljer, men aldrig for meget. Der er et lidt sydlandsk præg over det. Det her beskrevne er beboelsen. En stenpikning forbinder denne med selve smedjen, som lå på Ågårdvej, men den blev brækket ned for år tilbage og genopført på den gamle Danebod Højskole (nu Efterskolen Strand) i Fynshav på Als. Sten, tegl og inventar blev nummereret og flyttet og genopført og virker nu som arbejdende museumssmedje.

Lidt længere henne ad Ågårdvej lå der en foderstofforretning etableret ca. 1935, men den er nu – i 2007 – under nedrivning for at give plads til nok et parcelhuskvarter. Over for denne grund ligger gården Karensminde, beskrevet i slægtsbogen om slægten Ravn. Marinus Jørgensen var født 3. april 1845 og bror til Severin Jørgensen. Han blev uddannet fra Jelling Seminarium i 1865 og blev den første forstander for Friskolen Karensminde i Vester Nebel fra 1869. Han var aktiv i sogneråd, skytteforening, brugsforening m.m., men døde allerede i 1878.

På hjørnet af Donsvej og Ågårdvej lå ind-

til for et par år siden byens fattiggård. Den havde været firelænget, men var nu nærmest faldefærdig, og ikke mange syntes vist om, at den var placeret her. Jeg syntes dog, den var smuk med sine rødkalkede mure og eternittage. Forfaldet kan jo også være smukt, men nu er den altså revet ned og fjernet, og der er bygget boliger i stedet for.

Tilbage til Koldingvej – stadig på højre side – ligger det gamle mejeri, opført i 1911 og lukket i 1966. Det består af en hovedbygning ud mod vejen, forskellige bygninger bag ved og en bestyrerbolig med lidt have foran. En tid efter lukningen af mejeriet blev der fremstillet sodavand i hovedbygningen, en overgang også ost fra en af bagbygningerne. Der blev senere vaskeri, grillbar og døgnkiosk. En bønnespirefabrik, Grønne Mølle, startede i lejede lokaler, men i 1994 købte de det gamle mejeri. Det er så vidt vides en succes med 10-15 medarbejdere.

Lidt længere fremme kommer vi til et nyere beboelseskvarter, Krohaven. Så giver det vel sig selv, at her har ligget en kro, hvad

der også har. Den blev brækket ned i 1994 tilsyneladende uden større opstandelse. Der var en lang, hvid længe med parkeringsplads foran ud mod vejen og en ældre have på den anden side af bygningen. Nedslidt, ude som inde. Nå, søgningen var måske heller ikke så stor mere. Det var jo ikke det mest moderne sted – men maden, hvis man ellers kunne få noget, var rigtig god og solid. Kromutter, Kis Brødsgaard, lavede velsmagende mad, der blev serveret af en legendarisk tjener Jon. Alt virkede solidt og velfungerende, hvis man ellers var set an og godkendt, ellers kunne man bare gå igen. Servering enten i slyngelstuen eller i et par dagligstuerum à la 1930'erne. Pensionister spiste dagligt varm mad i slyngelstuen. Man sorterede sine kunder. Vi er nogle, der savner atmosfæren, selv om det selvfølgelig ikke var det "hotteste", men samlingsstedet var der.

Et par beboelser efter kroen lå i en periode slagter Ravn. Det var en mindre slagterbutik med tilknyttet røgeri. Forretningen ophørte i 1968.

Karlsminde bygget i 1906 til Severin Jørgensen.
Foto fra 1952.

Koldingvej 23 opført af Ole Walther i 1907.

Vester Nebel Kro, ca. 1960.

Så er vi fremme ved Donsvej, som strækker sig herfra og gennem Ågårdvej-krydset og videre til Dons et par kilometer borte. Et par hundrede meter ind ad Donsvej går der en vej, Tjørnehøj, op til venstre. Den har mange sideveje til højre og venstre, og hele området udgør det største samlede villakvarter i Vester Nebel. De fleste af sidevejene til højre fører ud til et usædvanligt flot udsigtspunkt, hvor man kan se til Ågård og Brakker Skov. På dette sted tænder vi forøvrigt hvert år Sct. Hans bål.

Tilbage til krydset Koldingvej-Donsvej. Her ligger Krügers Gaard, som i 2006 blev ombygget til byens nye og tiltrængte børnehave. Den gamle børnehave bliver beskrevet i forbindelse med idrætspladsen på Bavnehøj. Her yderst i den nordre ende af Vester Nebel, lige over for børnehaven, ligger også skolen og biblioteket.

VESTER NEBEL SKOLE

Claus Moe, skoleinspektør på Vester Nebel Skole 1972-2002, fortæller, at skolen, der fra

1785 lå ved Vester Nebel Kirke, siden 1821 har ligget på det nuværende sted. Først i det tidligere husmandssted indtil det brændte i 1848. Så byggedes en ny skole med klasselokale og lærerbolig. Huset eksisterer ikke mere. I 1887 opførtes en ny skolebygning sydøst for den gamle ud mod Koldingvej. Bygningen eksisterer stadig og rummer i dag musikundervisningen. I 1925 blev der opført en ny bygning med lærerbolig og et klasseværelse. I dag er det skolens og byens bibliotek og edb-lokale. I 1939 opførtes en vinkelbygning, der forbandt de to gamle skolebygninger. Den udvidede skole, der nu kaldtes Vester Nebel Centralskole, fik hermed yderligere tre klasselokaler og en gymnastiksal. Denne bygning var tegnet af arkitekt Sigurd Madsen, Kolding. I 1950'erne og 1960'erne skete mindre bygningsændringer, men i 1975 opførtes endnu en skolebygning mod sydvest med to klasselokaler. Flere bygningsændringer fulgte i de følgende 25 år, indtil den store tilbygning på 1000 m² blev bygget i 2000/2001, der gjorde plads til indskolingen til og med 3. klasse samt skolefritidsordningen.

Vester Nebel Skole ca. 1960.

Luftfoto af Vester Nebel fra 1955.

TILBAGE IGEN

Nu er vi så på den anden side af Koldingvej og sætter kursen mod "centrum" igen. På denne side af vejen er der næsten udelukkende beboelsesejendomme fra forskellige perioder – mest måske fra 1920-1930 med enkelte undtagelser, bl.a. en smuk stråtækt ejendom på hjørnet af en sandvej, som fører

ned til åen og et velholdt ørredbrug, som er beliggende her. Isfluglen kan ses her, hvis man er der på det rigtige tidspunkt.

En vej – Nytoft – går ind til højre ca. midt på strækningen. Her har været en filial af den daværende Aktivbank, men nu er det eneste erhverv her en dame/herre frisørsalon. Ellers villaer. Et roligt kvarter midt i byen. Lidt længere fremme går Alleen og

Idylen fra – en lidt spændende del af byen, synes jeg. Et par beboelser mere, og vi er igen fremme ved Jordrupvej og Severin Jørgensen.

Byens idrætsplads ligger i gode omgivelser på Bauehøj – store, fine arealer med fodboldbaner, tennisbaner, petanguebaner osv. Her er klubhus for idrætten i en træpavillon og ”Oasen”, hvor børnehaven tidligere havde til huse, inden den blev flyttet til nye og bedre omgivelser over for skolen. Denne pavillon er nu overtaget af ”brugerne”. Alle os over de tres kan disponere over nogle lokaler, som ved frivillig hjælp er gjort meget fint i stand med bordtennis, billard, mødelokaler, køkkenfaciliteter osv. Muligheder for samvær, der ikke går ind på Forsamlingshusets område. Denne bygning huser også byens lokalarkiv. Byens dagplejemødre bruger også faciliteterne et par gange om ugen.

Hele området omkring Vester Nebel er meget naturskønt og indbyder absolut til kortere eller længere trave- eller cykelture. Fra den gamle idrætsplads ved skolen og om til Elkærholm, Nørresø rundt, højderne og skoven ved Tjørnehøj.

Naturen omkring Vester Nebel er meget afvekslende, og ikke langt væk har vi så den dejlige Jordrup Skov, som vi bedst nærmer os ad Sparkærvej lidt nordvest for byen.

I en tid, hvor vi hører meget om landsbyer, der nærmest dør ud pga. butikslukninger, svigtende tilslutning til lokale arrangementer osv., så kan det ikke siges om Vester Nebel. Der flytter mange unge mennesker hertil med deraf følgende børn til børnehave og skole. Her er de faciliteter, vi har brug for, her er ikke så lidt industri, stadig mange foreninger. Det er en levende landsby!

KILDER:

Hans Kruse Pedersen: Landsbyer og bygningsmiljøer i Vejle Amt, Museumsrådet for Vejle Amt, Vejle Amtskommune, Forvaltningen for Teknik og Miljø, 1984.

Lars Peter Lund: En bygmester og hans familie i V. Nebel, Egtved Museumsforening, Højvang, medlemsblad maj 2004.

Marie Bachmann: Vester Nebel Kirke, udateret.

Trap Danmark, 5. udgave, Vejle Amt 1964 bd. VIII s. 1212.

Sigurd Mørk: Vester Nebel Brugsforening 1874-1974.

Jens Peter Harbo: Stamtavle over slægten Ravn fra den nordlige del af Koldingegnen, Kolding 1918.

Beretning fra Aase Juhl Madsen om Forsamlingshuset.

Beretning fra Margrethe Walther om hendes familie.

Oplysninger fra tidl. skoleinspektør Claus Moe vedr. Vester Nebel Skole.

Stor hjælp fra Lokalthistorisk Arkiv i Vester Nebel ved Mette Brødsgaard og Henning Neve Larsen, der også har udlånt fotografierne.

KAMPEN FOR ET UNGDOMSHUS I KOLDING

AF BENT JØRGENSEN

Kampen om et ungdomshus er ikke ny. Kolding har også haft sine kampe – selv om det var i et noget mindre format end det, København har oplevet omkring Ungdomshuset på Jagtvej.

“VI MANGLER ET FOLKEHUS”

I starten af halvfjerdserne fødtes ideen om et samlingssted for ungdommen i Kolding. Ideen blev født af elever på Kolding Gymnasium og var inspireret af, at andre byer havde fået et såkaldt ”Folkehus”, hvor man kunne gøre præcis, hvad man ville. Desuden var der en del polemik i byen omkring en flok unge, som benyttede arealerne omkring Koldinghus til fest og ballade. Byen ønskede de unge væk fra slottet, og de unge gik til modangreb med et læserbrev i Kolding Folkeblad, hvor de spurgte, hvor de så skulle være. Læserbrevet blev underskrevet af ”Solens Børn”, og personkredsen var en del af eleverne fra Kolding Gymnasium.

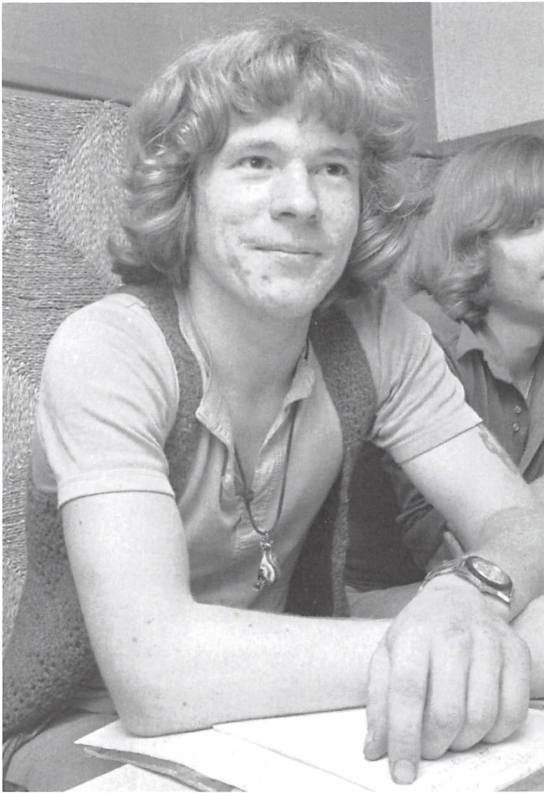
Ungdomsoprøret var godt i gang på det tidspunkt, og der var ikke grænser for, hvad man kunne og ville. Der var en del anarkisme blandt ungdommen, og drømmen om sit eget sted uden autoriteter til at bestemme blomstrede i fuldt flor.

Ideen tog form, og de første spæde skridt frem mod Folkehuset blev taget på Det Lille

Teater i Blæsbjerggade (nu Kvindehuset). Det blev hurtigt klart, at det skulle være et hus for alle unge i Kolding, og i bedste halvfjerdser-stil blev alle foreninger i Kolding indbudt til at være med. Intet var umuligt. På et af de første møder blev man enige om at danne en egentlig forening, så man udadtil kunne bearbejde kommunen og andre relevante instanser som en samlet flok. Til det stiftende møde dukkede folk op fra alle grene af Koldings foreningsliv. Der var folk fra Koldings musikliv, Faglig Ungdom, politiske foreninger, og så var der dem, der bare dukkede op. Foreningen blev dannet, og ”Alle” var en realitet. Det var en meget løs forening. Jesper Grubach blev – helt i tidens ånd – valgt – ikke som formand, men som talsmand. Der var ikke nogen decideret bestyrelse. Alle mødte op til møderne, og alle havde lige meget at sige, hvilket til tider kunne give en ret så livlig debat.

KOMMUNEN SPILLER MED

Møderne flyttede til Biblioteket i Jernbanegade, og her blev der tænkt store tanker i skyggen af store, tunge afghanerpelse, træsko og gamle amerikanske militærjakker med skudhuller fra Vietnamkrigen. Tanken om Huset levede, og der var en livlig dialog med Kolding Kommune repræsenteret ved davæ-

ALLEs talsmand Jesper Grubach fotograferet til Kolding Folkeblad, 19. august 1971. Foto P. Thastum.

rende kulturudvalgsformand Bruno Pedersen og daværende borgmester Peter Ravn. Kommunen spillede med på ideen, men – skulle det siden vise sig – med en skjult dagsorden. De havde nemlig allerede på det tidspunkt kik på det gamle FDB som et kæmpe aktivitetshus. "Alle" fik af kommunen bevilget et kontant beløb, så foreningen kunne sende en delegation med Jesper i spidsen rundt og se på ungdomshuse i bl.a. Åbenrå. Det lå kommunen meget på sinde, at foreningen

ikke arbejdede for et "projekthus", som de på daværende tidspunkt havde i København. Her var der konstant ballade med hash og anarki, og det ønskede man ikke. Huset skulle være et Folkehus for alle.

"ALLE" MED MASSER AF KULTURTILBUD

Samtidig arbejdede "Alle" på at bevise over for Kolding, at der var brug for et "Folkehus" til netop alle. Det skulle gøres ved at bombardere byen med kulturtilbud. Beat-, jazz-, og folkemusik, foredrag, sport – kort sagt alt. Første arrangement blev holdt på Biblioteket og var med forfatteren Per Højholt. Arrangementet var en stor succes. Hvad foredraget gik ud på blev ikke helt klart, da Per Højholt under hele foredraget pustede store balloner op med en fodpumpe til luftmadrasser. Ballonerne gik af med nogle ordentlige drøn, og det var enormt distraherende både at skulle høre foredrag og samtidig holde øje med, hvornår det næste knald kom.

Af de mere kuriøse foredrag var et på Biblioteket om den indiske guru Krishnamurti. Den rejsende Højskole – som jo senere blev en del af Tvind – var også på besøg flere gange. En del af "Alle"s medlemmer rejste senere ud med Tvind, så besøgene havde båret frugt.

FODBOLDKLUBBEN AB

"Alle" dannede også et fodboldhold under navnet AB (Alles Boldklub), som trænede i Byparken. AB var uden kønskvotering, og der var lige adgang for både drenge og piger. Holdet var meget socialt indstillet og gik ikke så meget op i det sportslige. Det var ikke

ualmindeligt, at holdet i bedste 60'er ånd klappede af modstanderne, når de scorede. En gang måtte holdet således til en udekamp i serie 6 eskorteres ud af byen efter kampen, fordi det hele blev lidt for socialt. Der har formentlig nok været en del røg i omklædningsrummet efter kampen.

I et referat i Alles Folkeblad kan man læse, at klubben i de 2 sidste kampe havde lukket 33 mål ind, mens de selv havde scoret 2. Som referenten Carsten Lund skrev: "Vi har været vidner til fantasifulde kombinationer, tempo

og dejlige mål, for det meste i vores straffesparksfelt".

MUSIKLIVET BLOMSTREDE

På musik siden blev der holdt op til flere beatkoncerter på skolerne rundt i Kolding med bl.a. Cy Maia og Robert, Culpeppers Orchard, Moirana og mange lokale bands som Akropolis og Red Mustangs. Skolerne var dog ikke videre samarbejdsvillige omkring arrangementerne, da der til tider var så

Foto fra ALLEs et års fødselsdag, der blev fejret ved et lokalt musikarrangement på Kolding Gymnasium. Danmarks Radios Ungdomsredation sendte trekvarters direkte udsendelse på P3 fra arrangementet. Kolding Folkeblad 6. marts 1972. Foto: P. Thastum.

taget af røg, at man dårligt kunne se orkestret på scenen. Gymnasiet blev også brugt til diverse arrangementer. Her spillede bl.a. Duo'en Vår, og der var flere teatergrupper på besøg.

ALLES FOLKEBLAD

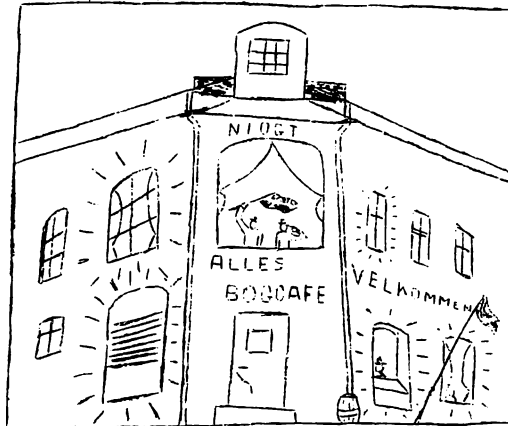
Foreningen udgav sin egen avis. Avisen blev solgt på gaden for 25 øre og blev døbt "Alles Folkeblad". Oplaget var på 500 stk. og avisen udkom i en 10-12 eksemplarer. Ideen var, at den borgerlige presse umuligt kunne være på vores side, så vi måtte selv i gang med spritstencil og tryksværte. Faktisk besluttede et af Alles medlemmer – Knud Anker Iversen – sig for at bevise, at Kolding Folkeblad var en borgerlig avis, som kun skrev for det bestående samfund. Han læste utallige aviser igennem på Biblioteket og dokumenterede ved diverse afskrifter, at avisen var borgerlig. Den ide er senere taget op af flere politikere, nu bare vendt i kampen mod de røde.

KOLDING BOGCAFÉ

Foreningen startede også Kolding Bogcafé op. Ideen var, at man ville sælge bøger, som det etablerede samfund ikke ville sælge i forretningerne. I starten blev bøgerne solgt foran Rådhuset på Axeltorv, inden mere permanente lokaler kom til i Låsbygade.

Undervejs var Bogcaféen i dialog med kommunens Boligudvalg omkring leje af købmand N. Fittings butiklokaler i Katrinegade 25. Alle fik afslag på ansøgningen og gik kraftigt til angreb på Boligudvalget i næste nummer af Alles Folkeblad. Her spurgte man, om det kunne have sin rigtig-

ALLE'S FOLKEBLAD
LØSESALGSPRIS 25 ØRE
1. ÅRGANG, NUMMER 7, DÅR EN H. H. LØST AVISER, CIV. DEN 11. DEK. 1914.

tilledet via p. Koldingvej
25. Foreningen ALLES har søgt kommunens boligkontor om leje af købmand N. Fittings hyggelige butiklokaler i Katrinegade 25. I forbindelse hermed er der blevet indsendt en ansøgning til Boligudvalget. Boligudvalget har besluttet at afslå ansøgningen. Dette betyder, at foreningen vil være nødt til at finde andre lokaler.

Forsiden til ALLES FOLKEBLAD nr. 7.

hed, at kommunen ikke ville tjene de 800 kroner, man kunne få ind i lejeindtægt, og hvorfor anmodningen om leje var blevet afslået. Det var ikke muligt at få et skriftligt svar, men i Alles Folkeblad kunne man læse mundtlige udsagn fra Boligudvalget som: "Kommunen er sandelig ikke interesseret i sådan en butik", og "Vi vil sandelig ikke have en butik, hvor der ryges hash, sælges pornografi og kommunistisk litteratur".

Bogcaféen var under konstant pres for, hvor socialistisk udvalget skulle være. På et tidspunkt brød en gruppe ud og startede deres egen bogcafé på Enevold Sørensens Vej under navnet Røde Stjerne. Udvalget i Alles Bogcafé var simpelthen for lyserødt. Lokalerne på Enevold Sørensens Vej havde tid-

ligere huset et bordel, og der var flere tidligere kunder, der blev noget forundret over det nuværende udvalg i det tidligere "lysthus".

Bogcaféen i Låsbygade blev senere overtaget af DKU, som drev den i mange år.

KAMPEN MOD SYSTEMET

Foreningen var meget rummelig, men også meget politisk bevidst. Fællesmarkedet truede i det fjerne, og kampen mod EEC fyldte meget i Alles Folkeblad. Vi udnævnte os også til en slags vagthunde over for kommunen. Det var vigtigt at holde øje med, hvad de foretog sig på Rådhuset, så der var altid Alle-folk på tilhørerpladserne til byrådsmøderne.

Kampen mod systemet var vigtig, og på et tidspunkt kom en gut til byen fra Esbjerg og fortalte, at man derovre havde lukket hvide mus ud i et supermarked som en aktion mod det bestående kapitalistiske system. Det var vi noget benovede over, og det var vel det tætteste, vi kom på en ulovlig aktion mod systemet.

KOLDINGS SVAR PÅ WOODSTOCK

Der blev som skrevet arbejdet med kulturtilbud på mange fronter, og i "Alle" fødtes også ideen om en festival. Woodstock var jo netop overstået, og det måtte Kolding kunne gøre efter. De første tanker gik i retning af ikke mindre end 3 festivaler. En jazzfestival, en folkemusikfestival og en beatfestival. Det blev dog hurtigt for ambitiøst, og det blev besluttet at lave en stor fælles festival i Byparken. Nogle tog kontakt til orkestre og

impresarioer for at høre om priser mv., mens andre tog kontakt til kommunen for at få et økonomisk grundlag at arbejde ud fra.

Mange forslag til orkestre kom på bordet. Bl.a. var der kontakt til et orkester ude fra Skjern, som hed Gnags og boede i et kollektiv ude på heden. De var lige startet og inviterede hele foreningen ud til Skjern for at høre dem spille. Det blev nu ikke til noget, men Gnags blev booket til koncerten. Undervejs blev orkestre som Alrune Rod og Gasolin valgt fra, mens Skousen og Ingemann blev valgt til. På det tidspunkt var LP pladen "Herfra hvor vi står" med Skousen og Ingemann netop kommet på gaden, og det var det største, der kunne skaffes på dansk grund. Forhandlingerne skete direkte med Peter Ingemann, og det endte med at "Alle" fik orkestret No Name med i prisen. Det var ikke så vanskeligt, for det var næsten de samme musikere, som spillede i Skousen og Ingemann. Kolding Kommune var i mellemtiden gået med til at stille en underskuds garanti og bygge en scene i Byparken, så alt begyndte så småt at flaske sig.

I bakspejlet kan det virke fuldstændigt hovedløst, at foreningen turde gå i gang med så stort et projekt. Der var ikke styr på økonomien, og vi vidste i princippet ikke, om der ville komme nogen. Prisen blev sat til 5 kr., så alle kunne være med, og programmet var sat til at vare 10 timer.

Dagen oprandt, og det øsede ned. Heldigvis havde vi været snedige nok til at få kommunen til at stille KIF hallen på Tvedvej i reserve til netop den situation. Der kom ikke mindre end 1200 til koncerten, og det var vel maksimum for, hvad KIF hallen kunne rumme. Man sad på gulvet på afghanerpelse-

ne og drak medbragte bajere og røg en pibe hash. Koncerten blev en fantastisk succes. Dagen efter skrev de lokale aviser, "at det var det hidtil mest velbesøgte arrangement af underholdningsmæssig karakter i Kolding".

Det kendte Kolding orkester, Akropolis, åbnede beat-festen, som den blev døbt i de lokale aviser dagen efter. Jazzorkestret Kardi- nalerne spillede en traditionel jazzkoncert og viste, at de på daværende tidspunkt var et af Danmarks bedste jazzorkestre. Duo'en Vår – ligeledes fra Kolding – spillede akustiske versioner af Beatles sange. Fidel Mogens – en lokal personlighed – spillede klassisk musik på sin violin og læste op af Bibelen til stor jubel og undren for forsamlingen. En sælsom oplevelse. Spillemand Ewalds venner duk-

kede også op og gav en spillemandskoncert af høj klasse. Ewald selv kom ikke, selv om det var ham, der var booket. Han var vist på vej til Grønland.

Gnags gav et brag af en koncert iført blå arbejdskitler. Højtalerne havde de selv både bygget og malet i en skrigende orange farve. Hele udstyret havde de i en gammel Hano- mag fra en lokal vestjysk maskinstation. De forlod koncerten med den besked til os om, at det havde været en fed koncert. "Send nogle penge, hvis det giver overskud" sagde Peter A. G. inden, de smuttede tilbage til Skjern.

No Name med Stig Møller varmede op til aftenens højdepunkt, og så til sidst kom de så. Danmarks største navn – selveste Skou-

Tilhørere ved den store Beatfest i KIF-hallen i 1972. Foto: P. Thastum.

Drøftelse af husprojektet ved et møde på biblioteket 3. februar 1972. Foto: P. Thastum.

sen og Ingemann gik på scenen i KIF Hallen. Herfra hvor vi står – kan vi se os omkring – til alle sider. Jo ikke et øje var tørt. Det var fantastisk. Det hele sluttede omkring midnat. Vi havde som arrangører lovet at rydde op, men midt i rodet kom virkeligheden tilbage til foreningen Alle. Der manglede omkring 2.000 kr. i kassen for, at Skousen og Ingemann kunne få deres hyre. Det var mange penge, men vi blev reddet på strengen af en venlig ismand, som netop havde så mange penge i kassen. Dem lånte vi og håbede, vi kunne skaffe dem igen et eller andet sted fra.

Efterfølgende dækkede kommunen beløbet, så ismanden og vi slap fra det hele uden skrammer.

INGEN MAGT TIL BESTYRELSEN

Efter koncerten var det ligesom luften gik af ballonen omkring huset. Foreningens primære mål at få sit eget Folkehus blev skudt i sænk, da kommunen samme år præsenterede planen om at lave det gamle FDB om til Klostergården, hvor der skulle være plads til alle. Vores idé, men under lidt andre former, end vi havde forestillet os. Der blev holdt liv i foreningen et stykke tid endnu, men vi var unge og skulle videre, og det hele løb ud i sandet. Noget af det sidste var et møde på Biblioteket, hvor der mødte en 20 – 25 stykker op og vedtog, at der ikke skulle være noget magt til bestyrelsen. Alt skulle ud i grupper og arbejdes videre derfra.

Artiklens forfatter som 18-årig i 1971.

En af grupperne havde startet et såkaldt "Nissearbejde" efter hollandsk model, hvor man ville besøge gamle mennesker i Kolding. Ideen var, at man skulle få en besøgsven på fortrinsvis Låsbyhøj og forene unge og gamle i byen. Dette arbejde fortsatte et stykke tid efter mødet på Biblioteket og var en forløber for vore dages besøgsvenner.

ET STORSLÅET PROJEKT

Set i bakspejlet var foreningen Alle et storslået projekt, og der kan trækkes mange paralleller til de ting, vi tager som en selvfølge i dag. Vi havde store planer, men gik aldrig over stregen og forsøgte at ændre tingene ved et massivt pres nedefra.

Her 35 år efter har Klostergården udspillet sin rolle, som det mangfoldige aktivitetshus det blev startet som og er nu lukket som foreningshus. Godset er en moderne udgave af det hus, vi drømte om, men spænder langt

fra så vidt, som vi kunne have tænkt os. Tiden er en anden. Man kan ikke bare hakke en væg ned, hvis man får lyst til det, men ideen om et kulturhus lever og fungerer i bedste velgående i lokalerne på havnen.

PERSONGALLERIET I FORENINGEN ALLE

- Jesper Grubach – Talsmand
- Carl Riisgaard – medlem
- Jacques Briand – redaktør, Alles Folkeblad
- Thomas Borg Mogensen – redaktør, Alles Folkeblad og husgruppen
- Jørgen Christiansen – Alles Folkeblad
- Helle Due – Alles Folkeblad
- Pia Eggert – Miljøfronten
- Jan Westerlund – Alles Boldklub
- Jørgen Christiansen – Butiksgruppen
- Knud Anker Iversen – Alles Folkeblad og Nissetjensten
- Inger Iversen – Bogcafé
- Henning Kaltoft – Forureningsgruppen
- Bent Jørgensen – Faglig Ungdom
- Mange andre – På et tidspunkt havde foreningen over 1000 medlemmer, da man skulle være medlem for at komme til arrangementerne. Koncerten i KIF hallen gav således over 1000 medlemmer med et snuptag.

JOACHIM SCHEEL, GARTNER PÅ KOLDINGHUS

AF CHRISTIAN FREDRIK SCHEEL

Under mit arbejde med at lave slægtsbogen "Slekten Scheel i Danmark og Norge" har jeg fundet ud af, at min 5 gange tipoldefar ikke har fået sin rette plads i Danmarkshistorien og især i Koldinghus' historie, hvilket jeg derfor her vil søge at råde bod på. En af grundene hertil er formentlig, at amtsregnskaberne for Koldinghus Amt for perioden 1662-ca 1680 ikke længere findes.

Til Koldinghus hørte en stor urtehave, der ikke kun forsynede Koldinghus, men også hoffet i København. Haven var anlagt i midten af 1500-tallet. Den første gartner, der kendes, er urtegårdsmand Hans Skotte, der blev ansat i 1578.

Peter Sørensen, der havde været gartner ved urtehaven siden 1643, døde i 1665. I den anledning skulle der, inden eftermanden, Thomes Rafn, tiltrådte pladsen, foretages et syn over gartnerbolig og have. Dette syn blev foretaget den 6. april 1665 af "otte trofaste dannemænd" og "hiemlet med oprakte fingrer og eed". Resultatet er en nøje beskrivelse af gartnerens bolig, samt af havens meget "brøstfældige" tilstand.

Dette var ikke nogen ønskesituation for Thomes Rafn, og det varede da heller ikke mere end et par år, før kongens urtehave igen fik ny gartner. 1. januar 1667 bliver "prins Christians urtegårdsmand", Joachim Scheel fra København, slotsgartner på Koldinghus.

Hvordan gik det så med Thomes Rafn? Han blev forflyttet til Skanderborg Slot, og han giftede sig endog med sin forgængers enke, Peder Sørensens enke Maren Hansdatter. Det kan læses i kirkebogen fra Kolding Kirke den 30. oktober 1668.

JOACHIM SCHEELS UNGE ÅR

Joachim Scheel var født ca. 1632. Nøjagtigt når og hvor vides ikke, kun fortæller en højst usikker slægtstradition, at han var søn af Magdalene Reimers og Heinrich Scheel, der var officer under den flamske hærfører J. T. Tilly, der slog Christian IV i slaget ved Lutter am Barenberg i 1626. Af Magdalene og Heinrichs sønner kom tre af dem som helt unge til Danmark, nemlig Hans, Joachim og Markus.

I sin tidlige ungdom boede Joachim i København. Vi finder ham første gang dokumenteret, da der i januar 1659 blev holdt mandtal over "dem, der kan gå tilvolds" – anledningen var, at den svenske konge Carl X Gustav året før var gået over isen fra Jylland til Sjælland og nærmede sig hovedstaden med sin hær. Joachim Scheel boede i Fiolstræde i Klædebo Kvarter, og han står anført som nådler eller nålemager. I et tidligere mandtal fra oktober betegnedes han som fattig. Det noteredes dog også, at han og

hans bofælle Oluf Koch, der også var fattig, havde plads til, at en soldat kunne tages i indkvartering.

I januar 1659 kunne hele Kvarteret Klædebo stille godt 600 mand, og kompagniet stod stormnatten den 10. februar 1659 under bager Mikkel Røbcke på kurtinen fra Ny Nørreports Bastion til Rosenborgs Bastion. Vi kan forestille os Joachim, nålemageren, 27 år gammel, kæmpende på Nørrevold, skulder ved skulder med sine naboer fra Fiolstræde.

Joachims indsats under stormen på hovedstaden synes ikke umiddelbart at have medført nogen glorie, men noget senere betegnes han "prins Christians (den senere kong Christian V) urtegårdsmand", og nu er han ikke længere fattig; han ejer et hus i Hellig Gejstes Stræde og har bygget hus på en mark, han ejer, i Klerkegade op mod Kongens Have. Han har også et gartneri "mod Østerport".

Joachims kvalifikationer som gartner kender vi ikke. Måske havde han, som en slægtstradition antyder, været en tur i Holland og lært havekunsten der.

19. december 1663 fik "Urtegaardsmand Jochim Scheel og Margreta Catarina Folckers" bevilling til vielse hjemme i huset. Det har været hævdet, at hun var født Folckers-ahm af en militær adelsslægt, men dette er tvivlsomt. Parret fik to døtre begge født i København, Magdelene født 1665 og Martha, født 1666.

SLOTSHAVEN I KOLDING

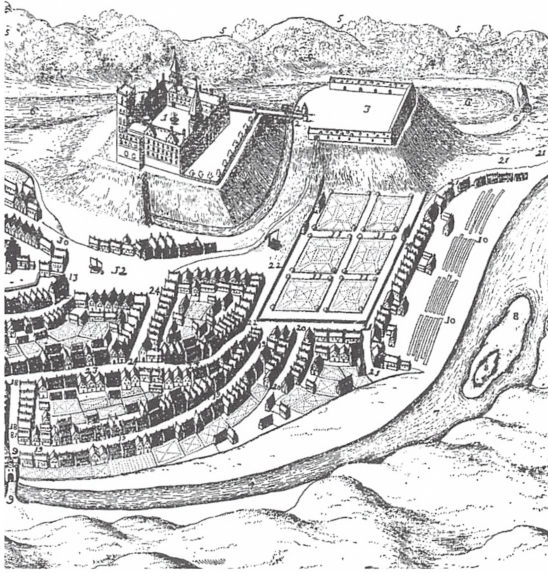
I 1667 flyttede familien til Kolding. Joachim Scheel blev udnævnt til slotsgartner på Kol-

dinghus med en årlig løn på 161 rigsdaler. Han efterfulgte som nævnt Thomes Rafn. Nu skulle slotshaven ved Koldinghus sættes i stand og bygges om til barokhave. Kanalsystemet i slotshaven blev anlagt i foråret 1668, og i maj arbejdede 180 mand, udstationeret fra garnisonen i Fredericia med gravearbejdet og kløvning af sten. Samme år blev gartnerens løn forhøjet til 233 rigsdaler.

Christian V tog som kronprins tilsyneladende hver sommer ophold på Koldinghus, men besøgene var kortvarige. Han må have haft et betydeligt følge med, for der var ikke hø og korn nok til dem i Koldinghus stald- og ladegård. Derfor blev gården Fovslet i Ødis sogn ved en særlig bevilling i en periode henlagt under Koldinghus, for at kronprinsen kunne få hø og korn derfra.

I 1668 blev slotshaven lagt om til et helt stramt og regulært barokanlæg bygget op over tre vandbassiner i hesteskoform med den åbne side mod Staldgården. Midterfeltet var opdelt i fire kvarterer, der igen var underopdelte i fire kvadrater. Hovedakserne var ad broer ført over bassinerne til et stisystem på bassinernes yderside. Haveanlægget var omsluttet af en tæt træække langs havens nye plankeværk. Skråningen op mod Staldgården i havens nordlige del angives at have været tilplantet med træer.

Det nye haveanlæg blev, som mange andre af den tids store jordarbejder, til ved en større militær indsats, dog uden den militære ledelses velsignelse. Bjørn Westerbeek Dahl skriver: "Fredericias kommandant Diderich Busch var godt utilfreds med at have så mange mand beskæftiget andetsteds, og Fredericias militæringenieur Gottfried Hoff-

Udsnit af Peder Hansen Resens prospekt af Kolding fra 1677 i Atlas Danicus. Slot og staldgård er drejet i forhold til hinanden, men haven er korrekt placeret syd for Staldgården.

mann havde klaget til ham over ikke at få folk nok til det vigtige arbejde i fæstningsbyen". Hoffmann havde selv "en tid lang" været på inspektion i Kolding og forsømt arbejdet i Fredericia.

I august 1668 blev Joachims første søn født i Kolding og døbt Hans Heinrich. I Kolding Kirkebog er for søndag den 9. august indført: "den XII Trinit. Jochum Sheell Gardener paa Slotted Hans Søn Hans Henrich. Faddere: Major Peder Juell; Rittmester Jørgen von Prozwidz; Captein Klamp; Captein Keiffuss; Dorthe Iver Pedersens; Anna Cathrin Ottho von Øsen; Anne Margrett Shelle". Det er ofte af interesse at vide, hvem fad-

derne ved en dåb er, fordi det kan bidrage til indsigt i forældrenes omgangskreds og sociale status. Blandt fadderne her var altså ritmester Jørgen Prozwidz, hvis korrekte navn var Georg von Proschewisch og hans datter Anna Catharina, gift med tolder og postmester i Odense, Otto von Oesede. Anne Margrete var datter af Joachims ældre bror Hans og 17 år gammel.

I 1669 var gartnerlønnen 300 rigsdaler, og i 1671 får Joachim en ekstra "benådning" på 100 rigsdaler, i hvilken anledning Joachim Scheel den 22. maj 1671 fik nyt kgl. bestallingsbrev som "gartner ved vort Slot Koldinghus".

RIGET FATTES PENGE OG LØNNEN UDEBLIVER

Riget var imidlertid i prekær pengenød. Joachim Scheel havde allerede 600 rigsdaler til gode. Skatkammeret, senere kaldet Rentekammeret, prøvede at ordne dette ved at udstede en anvisning til tolderen i Odense, Otto von Oesede, som skyldte kronen 654 rigsdaler. Han var ikke indstillet på at udbetale pengene frivilligt, og derfor stævnedes Joachim ham den 6. marts 1672 for Odense Rådstueret med følgende begrundelse. "Ærlig, agtbar og velfornemme urtegaardsmand Jochum Scheel" trængte pengene umiddelbart, "efterdi samme penge til hans kgl. majestæts have og gevækst ved Koldinghus behøves, hvilken efter årsens tid ingen forhandling eller forsømmelse kan have". Oesede blev dømt til at betale, men i mellemtiden havde den drevne tolder og postmester søgt kongen om eftergivelse af sin gæld, hvilket kongen bevilgede. Herefter måtte Skatkam-

meret beklage, at den udstedte anvisning var trukket tilbage.

I mellemtiden havde Margrethe Catharine og Joachim fået en datter, som blev døbt Abel Catrine den 6. juli 1670. Hendes faddere var "Hr. Henrich Randzow Kong. Raad og Commissarie; W. Ulrich Sandberg Ob. lieutenant og Commissarius; Rudolph Faust Amtsschriffuer; Margrete Fabian Zölnerin; Abigael Anchersdatter". Rudolph Faust var amtsskriver 1667 og borgmester i Kolding fra 10. maj 1672 til sin død. Ved sin død i maj måned 1686 ejede han i Kolding en gård i Østergade (nr. 17) med have ud til kongens urtehave, vurderet til ialt 400 rigsdaler, to hosliggende boder (den ene blev kaldt "Toldboden") vurderet for 50 rigsdaler, en hestemølle norden op til gården 66 rigsdaler 4 mark, en gård ved torvet, tidligere Povl Beenfelds, 200 rigsdaler mm.

Året efter fik Margrete og Joachim endnu en datter Anne Dorthe, døbt den 31. juli 1672. Faddere var her: "Mag. Ansgarius Ansgarij Scholae Rector". Ancher Anchersen var født i Kerteminde i 1644, hvor hans mor, Anna Jeremiassen Wolf havde begivet sig hen på grund af krigsurolighederne i Jylland. 1661 blev han student ved Odense Skole og var 1668-1682 rektor ved Koldings Latinskole, derefter sognepræst i Kolding og provst til 1693, og på samme tid prins Frederiks (den senere kong Frederik 4.) confessorarius og hofprædikant på hans udenlandsrejse i 1692. 1693-1701 var Ancher Anchersen biskop over Ribe stift. Han døde i 1701. Der var flere faddere: "Henrik Niemand Tolder; Anthony Borchmand Fiskmester; Lene Wde Bertelsens; Agatha H. Ancher Mogensens (Ancher Mogensens var tidligere borg-

mester i Kolding) samt Maren Pedersdatter". Maren var datter af Peder Udsen, rådmand og kirkeværge i Kolding, og hun blev gift 1673 med rektor Ancher Anchersen.

Tiden gik, og Joachim fik hverken udbetalt løn eller erstatning for sine udlæg. I mellemtiden røg han uklar med Otto Bille og flere af byens ledende borgere. Det skyldtes, at broderen Hans Scheel som overjægermester Vincentz Joachim Hahns fuldmægtig havde foretaget en betydelig skovhugst i Koldingområdet, og så havde samme Hans uden videre gjort sin bror til sin fuldmægtig, mens han selv i vinteren 1673 var i Sønderjylland for at ordne en anden sag på overjægermesterens vegne.

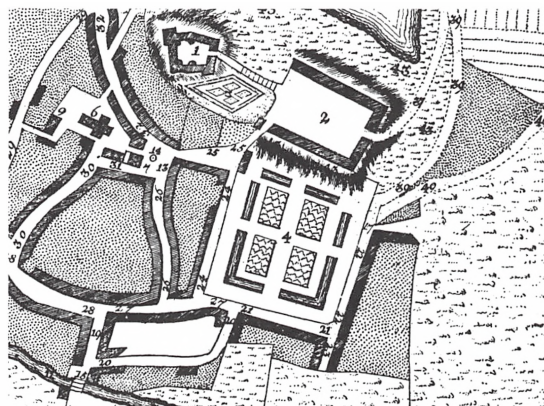
Otto Bille beskyldte Joachim for forsømmelse som slotsgartner, "og havde det været bedre, at Joachim Scheel havde taget vare på slottets have, som en gartner burde gøre, og ikke den ladet fordærve og ruineres, end at befatte sig slottets marker og gærder at eftermåle, som hannem aldeles intet vedkom". Desuden kom Joachim i konflikt med borgmester Rudolf Faust, da denne havde konfiskeret hans hest og vogn med 3 sække malt, fordi han mente, at slotsgartneren havde unddraget sig konsumptionsafgift. Dette viste sig dog at være en fejltagelse, men samtidigt skete det uheldige, at hesten døde. Sagen blev af Kolding Rådstueret henvist til Viborg Landsting, hvis uklare kendelse Joachim ankede til Højesteret, som tilkendte ham 20 sletdaler i erstatning for den døde hest. Videre kom Joachim på kant med amtsskriveren på Koldinghus, Mathias Zihm. Det var en alvorlig sag, da amtsskriveren sad på pengekassen, og det var netop pengesager, de to ikke var overens om.

For dog at få nogle af de penge, han havde til gode, klagede Joachim til Skatkammeret. Skatmester Holger Vind pålagde nu flere gange amtsskriveren at udbetale gartneren hans løn og udlæg forud for alle andre, som havde penge til gode, fordi hans tilgodehavende gik så langt tilbage i tiden. I november 1673 pålagde Viborg Landsting Mathias Zihm at betale slotsgartneren. Amtsskriveren kunne ikke eller ville ikke betale og ankede til Højesteret, som tog sagen op i september 1674. Højesteret omstødte kendelsen og bemærkede, at sagen burde vært henvist til Skatkammeret(!).

Offentlig pengemangel var et gennemgående problem både i centraladministrationen og i lokaladministrationen. Byen Kolding var fattig – som landet som helhed. Da Christian V var i Kolding i 1672, manglede borgervæbningen en tromme. Først i 1675, da dronningen ”skulde festlig begges”, fik man råd til at anskaffe et par trommer. Penge til højst påkrævet genopbygning af slottet fandtes heller ikke. I 1673 sælges en gammel kobberkedel – den har været indmuret i et bryggers på Koldinghus, ”hvor kongens stald nu er” – med den tilføjelse, at pengene for den skal anvendes til bl.a. Kæmpetårnets reparation. Byens indbyggerantal var i denne periode snarere for nedadgående end opadgående. I 1672 var der ifølge den såkaldte grundtakst 1094 indbyggere. For at tallet ikke yderligere skulle synke, blev det sågar forbudt borgerne at flytte fra byen!

Men Hans og Joachim Scheel var imidlertid opfindsomme nok til at skaffe sig indtægter. Her gengives et retsreferat fra Anst Herreds tingbog fredag den 14. maj 1675:

”Peder Bertelsen fører på vegne af amt-

Udsnit af H.G. Sonnins kort over Kolding udgivet i Danske Atlas ved Hans de Hofman og Jacob Langebek, 1768.

manden vidner. Varsel til Hans Skeel og Jokum Skeel, som varselsmændene har talt med i Kongens Have i Koldinghus. For Seest bymænd bevidnes, at hver mand, både hel- og halvgårdsmænd og boelsmænd måtte udlove og forskaffe Hans Skeel en skp. malt, før end han dem ville tillade eller forunde gærdsel og stave i skoven at hugge til deres enge og korn med at indhegne”. Oluf Jensen kørte kornet til Kolding og leverede det sammen med Erik Christensen og Christen Pedersen Smed til Jokum Skeels hustru, der tog imod det. For Hjarup vidner Christen Snogdal, Johan Christensen, Kjeld Gregersen, Jens Lauridsen og Christen Halkjær, at de på samme måde måtte betale med rug. Det kørte Johan Christensen til Kolding og leverede det til Jokum Skeel. Lignende vidnesbyrd findes fra Skanderup, Højrup, Ferup, Vrå og Uhre.

Årene gik. Slotshaven krævede sit, men kongens kasse var stadigvæk tom, og Joa-

chim Scheel fik ingen penge, hverken til dækning af driftsudgifter eller til løn. Fra nytårsdag 1671 til 10. marts 1675, da han ”bestillingen er quitbleffuen”, havde Joachim ikke fået udbetalt løn og heller ikke dækket sine udlæg. I denne uholdbare situation forlod han så Kolding og vendte tilbage til København. Han fratrådte 10. marts 1675, uden for vanlig termin og lige før våræsonen.

TILBAGE TIL KØBENHAVN

I marts 1675, mens familien var i færd med at flytte tilbage til København, fik Margrethe og Joachim en søn døbt Joachim Ernst. Blandt fadderne var rådmænd Jon Pedersen, apoteker Johan Adolf Møller, Tønde Hansen fra Odense, Margrethe Beenfeldt, Susanna Scheel (gift med Markus, den yngste af de tre brødre) og Dorthea Andersdatter Boller.

Den næste kendte urtegårdsmand ved Koldinghus er Joachim Saltau, der var i stillingen i ca. 40 år. Han blev i 1725 efterfulgt af sønnen Frederik Saltau. Hvem der havde ansvaret i tidsrummet 1675 til o.1685, vides ikke. Måske kom Thomes Rafn tilbage fra Skanderborg.

Efter tilbagekomsten til København virkede Joachim Scheel som handeldsgartner i hovedstaden i nogle år. Her havde han et gartneri ”mod Østerport”. En datter Anna Maria blev født i København, og derefter fulgte en datter Sophie Elisabeth, som døde som barn. Familien boede nu i Adelgaden. Her lå ”Jochum Scheels huus med en liden wonning til Klerckegaden” (nær ved Rosenborg slot og have).

11. april 1676 skriver Joachim Scheel på tysk en ansøgning til kongen. To gange før havde han bedt om at få kongens gæld til ham dækket. Skatkammeret havde også givet amtsskriveren i Kolding ordre om det, ”men hvor skarpe og strenge også de kgl. befalinger og de udfærdigede ordrer har været, så har jeg dog selv ikke kunnet udrette noget hos amtsskriveren og ingen penge fået. Da jeg imidlertid ikke vil komme i Deres Majestæts unåde, men hellere vil befordre havens bedste og bringe den i god stand og holde den vedlige, så har jeg lånt penge hos andre ærlige folk mod rente og dermed betalt arbejdsfolk fra år til år, på samme måde købt materialer ind, holdt vedlige og gjort, hvad der ellers var nødvendigt. Men nu, da jeg ikke længere er i kongelig majestæts tjeneste, bliver jeg fattige mand hårdt forfulgt af mine kreditorer på grund af min gæld og tilholdt at betale eller at tåle tvangsmidler”.

Noget resultat af denne ansøgning er ikke kendt, men i oktober 1681 gav kong Christian V befaling til rentemester P. Brandt om, at Joachim Scheel skulle være voldmester på citadellet Frederikshavn, en del af Københavns fæstning.

Joachim Scheels hustru Margrethe Catharine døde i 1683 og blev bisat 12. juni i St. Petri Kirke. 5. april 1685 døde Joachim og efterlod sig flere mindreårige børn.

BØRNENES ARV

I december 1687 sendte de 7 børn, hjulpet af farbror Hans, en såkaldt supplik, d.v.s. en ansøgning til kongen om dækning af deres fars tidligere udlæg, hvor de beskrev, at de intet havde at leve af, og at kreditorerne

Generalløjtnant Hans Heinrich Scheel, søn af slotsgartner Joachim Scheel, født i Kolding 1668, død 1738. Malet ca. 1727 af ukendt kunstner.

havde taget det hus, deres forældre havde efterladt dem.

3. marts året efter bevilgede kongen alernådigst, at de kunne få halvdelen af restancen, der endte med at blive skøde på nogle ødegårde i Dråby på Mols, som blev ansat til ca. 220 rigsdaler. Endelig 11. maj 1689 kunne pantet i huset i Klerkegade indløses, og gælden slettes.

Joachim Scheels ældste søn Hans Heinrich blev ved faderens død i 1685, 16 år gammel, page ved hoffet, måske takket være en

forbindelse med familien Reventlow. Han begyndte sin militære løbebane som underkonduktør ved ingeniørtropperne i 1688. I 1690-91 deltog han i det danske hjælpekorps i Irland og Flandern. I 1694 blev han udnævnt til overkonduktør i fortifikationsetaten. En udstykningsplan for Frederiksberg slot og slotshave er signeret af Hans Heinrich Scheel og dateret 4. august 1697. Til denne udstykningsplan hører en haveplan i hollandsk stil, som uden tvivl er skitseret af kaptajn Scheel. Han blev den 16. april 1727 udnævnt til ridder af Dannebrog og dermed ophøjet i den af Christian IV oprettede danske rangadel. Året efter blev han generalløjtnant af infanteriet og chef for fortifikationssetaten i Danmark, Norge og hertugdømmerne og samme år kommandant i Kastellet (Citadellet Frederikshavn) – netop der, hvor hans far tidligere havde været voldmester.

KILDER:

Elith Olesen: *3 Brødre Scheel og deres nærmeste efterslægt*. Personalhistorisk Tidsskrift. (DK), Bd.98, nr.16/6, 1978.

Chr. Pedersen: *Et Tidsbillede. (Urtehaven ved Koldinghus)*. Gartnertidende Bd. 28, 1912, s.189.

Villy Rasch: *Om apoteker Herman Reiminch – hans samtid og efterkommere*. Koldingbogen 2004.

Jens Schjerup Hansen: *Koldinghus Slotshave. Dronning Dorotheas haver ved Koldinghus*. Kbh. 1995.

Johannes Tholle: *Danske gartnere*. Kbh. 1923.

Bjørn Westerbeek Dahl: *Da Kolding skulde befæstes. To kort fra 1600-tallet*. Vejle Amts Årbog 1994.

SPANSKE EFTERKOMMERE I KOLDING – EN MYTE?

AF STEFFEN RIIS

I foråret 2006 kunne man læse i Koldingaviserne, at der var nedsat en komite, hvis formål var at skabe kontakt til lokale foreninger og interesserede personer, så der i fællesskab kunne skabes en bred palet af historie og oplevelser i forbindelse med markeringen af 200-årsdagen for branden på Koldinghus den 30. marts 1808.

KOLDINGHUS-FORENING AF SLÆGTSFORSKERE

I foreningen ”Koldinghus-Forening af Slægtsforskere” fandt vi det ganske naturligt, at vores bidrag hertil måtte være at opspore nogle af de – som historien altid har sagt – adskillige efterkommere af de 14.000 spanske soldater, som var en væsentlig del af de hjælpetropper, Napoleon sendte hertil i 1808. Det er ligeså almindeligt kendt, at det netop var nogle af disse spanske soldater, der var den direkte årsag til branden på Koldinghus for 200 år siden. En gruppe på 6 personer blandt slægtsforskerforeningens medlemmer tog fat på opgaven med det optimistiske mål at finde flest mulige af de fremmede, specielt spanske efterkommere. Vores målgruppe var børn født i det område, der i dag har betegnelsen Ny Kolding Kommune, hvilket omfatter 23 tidligere kirkesogne. Den gængse Danmarkshistorie fortæller, at ca. 24.000

fransk-spanske soldater kom hertil landet i foråret 1808, og at den sidste soldat fra Napoleons hjælpekorps atter forlod det danske landområde i efteråret 1809. Opgaven var derfor blot at finde navne på de i slutningen af 1808 samt i 1809 og 1810 fødte børn, hvor moderen var dansk og faderen en spansk soldat. For at tage højde for den situation, at soldater kunne være deserteret fra den franske armé, havde taget ophold her, blevet gift og fået børn, udvidede vi undersøgelsesperioden til omkring 1840.

En slægtsforskers primære kilder ved en sådan søgning er kirkebøgerne evt. suppleret med folketællingerne, (de sidste er knap så aktuelle i forbindelse med netop denne undersøgelse, da der ikke er folketællinger mellem 1801 og 1834).

Relativt hurtigt fik vi gennemgået kirkebøger og folketællinger fra ovennævnte tidsinterval, men med det for os nedslående resultat: Ingen børn født med dansk mor og spansk far blev fundet.

Vi valgte så med en artikel i Kolding Ugeavis at gøre vores skuffelse kendt. Det blev fulgt op af 3 gange interview i radioen samt en artikel i gratisavisen ”Nyhedsavisen”. Ekstrabladet havde også et indslag herom. Denne markering i medierne gav nu løbende henvendelser fra over 50 personer, der var rimeligt sikre på, at netop deres familie hav-

J. J. Bruun: Koldinghus, ca. 1746, gouache, Nationalmuseet.

de det, vi søgte – en forfader blandt de omtalte spanske soldater, der havde opholdt sig i Kolding. Ingen havde dog beviserne i form af førte slægtstavler, men historien havde vandret sikkert gennem flere slægtled og oftest med teksten: ”der måtte ikke tales om det, men alle vidste det”. Det var de mørklødede med mørkebrune øjne og i tilgift temperamentsfulde familiemedlemmer, der oftest var det sikre bevis på den sydeuropæiske forbindelse.

PANDURO-SLÆGTEN

I disse henvendelser, der nu fremkom fra hele landet, var nogle med efternavnet Pan-

duro. Denne familie har vi hele tiden kendt, og været klar over var en af de få, der havde en spansk soldat som stamfader. Historien er, at Isodore Panduro var en spansk rytter fra Almansa-regimentet, der i august 1808 blev indlagt på lazarettet i Kerteminde med et brækket ben. Da de fleste soldater fra det spanske korps i slutningen af august 1808 blev udskibet af englænderne, glemte man ganske enkelt at få Isodore med. Han fik senere arbejde på Hverringe gods ved Kerteminde, og i 1819 blev han gift med Marie Hansdatter. Ægteparret fik 7 børn, og de er i år 2000 blevet til i alt 356 nulevende personer. Men som det fremgår af Isodore Panduros historie, passer han ikke rigtig ind i

Louis Gurlitt: Koldinghus som ruin set fra sydvest, 1840, olie på lærred, Museet på Koldinghus.

vores målgruppe. Han har ganske bestemt være med sit regiment igennem Kolding, men kun for en kort bemærkning, da Almansa-husarregimentet umiddelbart efter ankomsten i marts 1808 var blevet overflyttet til Odense.

AUGUSTIN MIQUELSEN

Der er endnu en spansk soldat, Augustin Miquelsen, hvis efterslægt her i landet også er veldokumenteret. Han deserterede i 1809 og holdt sig skjult omkring Wedellsborg på Vestfyn. Da risikoen for, at han skulle blive arresteret, var drevet over, fik han arbejde på

hovedgården Wedellsborg og blev senere (i 1828) gift med Ane Marie Nicolajsdatter. De fik 6 børn, der alle voksede op og stiftede familier. Selvom denne familie i dag repræsenteres af 8. slægtled og angivelig er ret omfattende, er vi ikke stødt på nogle af dens familie-medlemmer, men den er da også, som Panduro-slægten, uden for vores egentlige målgruppe.

HVORFOR ER DER IKKE NOGEN?

Nu efter afslutningen af undersøgelserne på de sidst anmeldte familier er vi stadig i samme situation – ingen relationer til de span-

ske soldater i Kolding. Vi står tilbage med to væsentlige spørgsmål.

1. Hvorfor fandt vi ingen børn født med spansk far og dansk mor i Kolding?
2. Hvorfor er myterne herom så vedholdende?

Det første og nemmeste svar er naturligvis, at vi ikke har været grundige nok og måske har overset noget i de ikke altid lige let tilgængelige kirkebøger med ofte næsten ulæselig gotisk skrift omkring år 1808. Det var først ved kirkebogsreformen i 1814, at der blev krævet en vis standardisering af de nedskrevne oplysninger. Til dette er kun at sige, at alle kirkebøger er blevet gennemgået to gange af to forskellige personer, så muligheden for at have overset noget, er derfor minimal.

Et andet argument er, at kirkebøgerne ikke altid siger sandheden. At præsten ikke har fået de rigtige oplysninger eller måske bevidst har manipuleret med sandheden ud fra forskellige bevæggrunde. Til denne påstand vil svaret være, at som slægtsforsker må vi have en ret stor tiltro til indholdet i kirkebøgerne og kun i tilfælde, hvor vi har samtidige breve, dagbøger eller andre private og offentlige optegnelser, der ikke stemmer overens med kirkebogens oplysning, kan vi måske komme i tvivl.

Vi kan naturligvis ikke udelukke, at en uønsket graviditet med en spansk soldat, som tilmed var forsvundet kort efter, kunne forlede pigen til hurtigst muligt at finde en anden person, der ville påtage sig faderskabet og indgå ægteskab inden forventet fødsel. Et sådant fornuftsægteskab og efterfølgende barn døbt med almindelig dansk navn, vil vi ikke kunne fange i vores undersøgelse.

En hurtig bortrejse fra sognet inden fødslen vil vi heller ikke kunne opdage, især ikke hvis fødslen fandt sted uden for det undersøgte Ny Kolding område. Der skal dog her tilføjes, at en ugift pige efter en fødsel var pligtig til at oplyse navnet på den formodede barnefader, og kunne hun ikke det, skulle hun til notat i kirkebogen oplyse, hvor hun havde opholdt sig 10 måneder før den aktuelle barnefødsel, hvilket kunne lette indkredsningen af mulig barnefader.

Hos familier med indkvartering af soldater, hvor der allerede er børn, kan muligheden for et fejltrin være vanskelig at spore, hvis faderen uden skriftlig protest accepterer faderskabet og heller ikke i navnevalget signalerer noget usædvanligt.

Mod teorien om, at de danske piger på stribe faldt for de smukke, charmerende spanske soldater i en sådan grad, at graviditeter hurtigt blev et resultat af bekendtskabet, taler flere ting.

Nedenstående skema over fødsler ægte/uægte i Kolding i perioden 1807-1813, viser tydeligt nedgangen i fødselsantal i perioden, hvor vi snarest skulle have ventet en stigning. Her er kun medtaget Kolding Købstad,

Barnefødsler i Kolding (1807-1813)

År	Drengebørn	Pigebørn	Uægte børn	Total
1807	22	25	5	52
1808	26	21	5	52
1809	20	20	3	43
1810	25	12	4	41
1811	27	14	1	42
1812	25	28	6	59
1813	29	24	2	55

men et lignende billede tegner sig i sognene i nærmeste omgivelser.

Skulle teorien om arrangerede "nød-ægteskaber" grundet uønsket graviditet oprettholdes, måtte man vel forvente en stigning i perioden 1808-1810, igen er Kolding Købstad udvalgt som eksempel.

Vielser i Kolding (1807-1813)

År	Antal
1807	10
1808	9
1809	16
1810	14
1811	29
1812	16
1813	27

Ser man nu på disse tal, konstateres næsten en fordobling i antallet af ægteskaber i år 1809 i forhold til 1808, så en mistanke om sådanne "nød-ægteskaber" er nærliggende. Men skal teorien holde, må der også optræde barnefødsler i pågældende nye ægteskaber kort efter vielserne, eller senest 8 til 9 måneder efter, hvis formålet med ægteskabet er at dække over et fejltrin med en bortrejst spansk soldat.

Kun i ét tilfælde i 1808 ser vi dette finde sted, nemlig i ægteskabet mellem værtshusholder Jens Olesen og pigen Anne Elisabeth Pedersdatter. De bliver viet 11. november 1808, og Anne Elisabeth føder en søn den 20. november 1808. Han døbes Ole Jensen den 4. december 1808. Der nævnes som forventet intet i kirkebogen om tvivl eller usikkerhed vedr. faderskabet, og navnet giver heller ikke nogen begrundet mistanke om,

at en spansk soldat skulle være involveret i sagen. Det samme er tilfældet for 1809. Her er det skomagersvend Jens Rasmussen og pigen Ane Catrine Hermann, der bliver gift 27. april 1809 og får en søn (Mikael Jensen) den 26. juli samme år. I begge tilfælde er muligheden for, at en spansk soldat er medspiller i familieførøgelsen til stede, men det kan hverken bekræftes eller afkræftes med de data, vi har til rådighed. I alle de øvrige ægteskaber går der minimum et år efter vielsen, inden der kommer familieførøgelser. Så konklusionen må være, at det forøgede antal vielser i 1809 ikke alene kan være et udtryk for, hvad jeg kalder "nød-ægteskaber".

Der er ingen tvivl om, at disse sorthårede, mørklødige spaniere i deres flotte, farvestrålende uniformer har fået koldingenserne til at spærre øjnene op. Da det tilmed viste sig, at disse soldater, hvis ankomst man ellers på forhånd havde frygtet, på alle måder udviste en venlig imødekommenhed og forståelse for lokalbefolkningen, vovede disse sig snart ud iblandt dem. Men et problem var sproget. Mange spanske soldater kunne fransk, men under ingen omstændigheder dansk. Koldingenserne kunne måske lidt tysk, men hverken fransk eller spansk. Så en umiddelbar kommunikation var vanskelig at opnå, man måtte klare sig med fagter og tegnsprog.

Men den helt afgørende årsag til, at den spansk-danske forbindelse ikke blev så tæt, at den førte til et større baby-boom, skal findes i datidens dokumenter og protokoller, der angiver de nøjagtige opholdstider og -steder for Napoleons hjælpetropper i Kolding i 1808-1809.

Brødrene Christian og Cornelius Suhr i Hamburg fremstillede i 1808 en serie kobberstukne tegninger af de spanske soldater, der som en del af Napoleons hær skulle videre til Danmark. Dette stik viser en spansk soldat af regimentet Catalonia og hans kone. Mange af soldaterne medbragte kone og børn, da de var uden mulighed for at underholde familien hjemme i Spanien. Museet på Koldinghus.

DE FLESTE VAR KUN I KOLDING EN DAG

Historien om de spanske soldaters ophold i Kolding opnås bedst ved gennemgang af det ret omfangsrige skriftlige materiale fra tiden. Papirerne findes dels i krigsarkiverne på Rigsarkivet i København og dels i Kolding Rådstues arkiver, der nu er på Landsarkivet i Viborg. Her får vi meget præcise oplysninger om indkvarteringerne og antallet af soldater, der kom til byen, og hvor længe de var her.

Mere end hver anden matrikel i byen (ud af byens 275 matrikelnumre var der indkvartering hos 195) havde indlogering af enten franskmænd eller spaniere, officerer som menige, og i den nærmeste omegns sogne havde man fået ordre til at skaffe indkvarteringsmuligheder for 600 til 1000 mand.

De første spanske tropper kom til Kolding den 12. marts 1808. De ca. 2000 mand (infanterister og kavaleri med 400 heste) drog efter 1 nats ophold videre til Middelfart over Snoghøj. Samtidig kom næste hold (igen ca. 2000 mand) til byen – også for næste dag at drage videre mod Fyn. Sådan fortsatte det frem til 23. marts med ca. 2000 nye soldaters daglige ankomst og omtrent samme antals afgang til næste destination. Der var dog nogle af officererne, men også menige, der blev i byen eller omegnen i flere dage, når rent praktiske gøremål for arméen krævede dette.

Ud af indkvarteringslisterne kan vi læse, at flere især officerer har koner og også børn med. Dette var faktisk et noget større antal end ventet, og da Danmark skulle betale kost og logi for alle, vakte det bekymring.

Således skrev den danske konge, Frederik VI, til divisionskvartermester Carl Bardenfleth i maj 1808:

Det er til bekymring med den mængde officersfruer og koner, som hører til arméen, sikkert omkring 1000 personer. Det er en vanskelig sag at afhjælpe. Thi at lade dem blive i Altona, er til tab for byen, og lade dem følge arméen, er til tab for landet, især for enkelte værter, og vil give anledning til tusinde klager, – og at sende disse fruentimmer tilbage til Altona, som general Gérard [fransk stabschef hos Bernadotte] har ytret, er ej ønskeligt; thi dette ville ikke stemme de spanske tropper til vores fordel, hvilket dog er såre vigtigt, da vi skal fægte conjunctim [latin: under ét].

Vi syntes derfor, at det bedste var, om disse fruentimmer kunne sendes til Hamburg eller, ifald dette ej lader sig gøre, da indrette i Altona et særligt kvartérreglement for disse, og lade denne byrde tillige med de øvrige ligne på det hele; thi derved gøres dette onde tåleligere.

Når vi yderligere ved, at der med denne hær fulgte adskillige letlevende fruentimere, som de blev benævnt, kan det vel tolkes derhen, at der egentlig ikke var den store mangel på kvindeligt selskab i det hjælpekorps, som Napoleon sendte os.

Denne armé, der fra starten havde det bestemte mål sammen med ca. 6000 danske soldater at angribe Sverige ved en landgang over Øresund, viser sig, når resultatet skal gøres op, intet at have opnået – bortset fra at have kostet Danmark omkring 160 millioner nutidskroner samt et nedbrændt kongeslot, Koldinghus.

Da hele den spanske del af hæren i slutningen af april 1808 var overført til Fyn, var der stort set kun franske soldater i Kolding.

De var her frem til april 1809. Men sjovt nok er der ikke nogen, der taler om franske soldater, som værende deres stamfædre, det er altid spanierne, der henføres til. For god ordens skyld skal det her pointeres, at vi heller ikke fandt franske soldater opgivet som barnefædre i kirkebøgerne fra Kolding-området.

Da de spanske soldater "strandede" på Fyn i fire til fem måneder, er der naturligvis større chancer for, at fraterniseringen her med den stedlige befolkning blev mere intens, og på Fyn finder man da også i kirkebøgerne 17 registrerede fødsler med en spansk soldat som udlagt barnefader, ligeledes melder den samme kilde 8 børn med franske fædre og danske mødre.

Sandheden om spanske efterkommere i Kolding er måske ikke langt fra, hvad Nyhedsavisen den 4. juni 2007 lidt skadefro skriver under overskriften "Ingen spanske elskovssoldater i Kolding. I mange år har adskillige koldingenser troet, at de havde spanske aner, men der var ikke meget elskov i luften, da spanske soldater for snart 200 siden var i Kolding".

HVORFOR LEVER MYTEN?

Det er ikke muligt at give noget endegyldigt svar herpå, men myterne er ikke først opstået i nyere tid. Allerede i 1843 skriver den danske historiker Frederik Schiern om spanierne i Danmark: "Man har i enkelte egne, hvor man hyppigt møder sorte, funkende øjne og sydlandske ansigtstræk oftest troet eller tænkt, at disse måtte have forbindelse med spaniernes ophold i 1808". I 1882 skriver C. H. Rørdam i ugebladet Danebrog næsten det samme, men han henviser til, at han har oplysninger fra Schiern. I adskillige skrifter og lokalhistori-

No.	Navn	St. ind. Rytterregiment	Rang	Indkvarteret hos	Navn		
1	Anders Ellboe	10	1	3	16	64	
		10	3	6	1	3	32
		10	3	7	2	2	64
		10	8	9	1	3	32
		10	9	10	1	3	32
		10	11	10	1	3	32

Udsnit fra indkvarteringsprotokol, april 1808.

ske årbøger op igennem 1900-tallet er det en ofte nævnt påstand, der efterhånden bliver betragtet som en fuldgældig sandhed.

I de historiske romaner som J. Bech Nygaard: Spanierne på Koldinghus og Ib Michael: Den tolvte Rytter gives i romanform meget detaljerede beskrivelser af tiden og stemningen omkring de spanske og franske soldaters ophold i Kolding og omegn, og her fører forbindelsen mellem en spansk soldat og en pige fra Kolding til barnefødsel. Selvom det her drejer sig om romaner med de friheder den litteraturform har, er det efter min mening med til at vedligeholde en allerede igangværende myte.

I Lars Lindebergs populær-historiske bog *De så det ske. Englandskrigene 1801-14*, skriver han "Pigerne faldt på stribe for de flotte franske og spanske soldater". Litteraturen har således let kunnet forlede familier fordelt over hele landet til at få den tanke, at mørklødige, sorthårede og brunøjede slægtninge må stamme fra de spanske soldater, der var her i en fjern fortid. Da de fleste ved, at det var de spanske soldater, der var årsag til, at Jyllands eneste kongeslot, Koldinghus, nedbrændte,

så er der altså ikke så langt til myten: ”Det mørke islæt i vores ellers lyse nordiske familie skyldes en af de spanske soldater, der var med til at afbrænde Koldinghus”. Hvor skulle det mørke gen ellers komme fra? Er man så også i den situation, at nogle af disse udvalgte har sydlandsk temperament, så er der ingen grund til betvivle den gode historie.

FREMMEDE I DANMARK

Hvis man vil tage de kritiske briller på, kommer automatisk spørgsmålet. Hvorfor er det altid spanske soldater, der nævnes? De var her kun i så kort tid (½ år), franskmændene var her noget længere (1½ år), men ingen siger, at forfaderen var en fransk soldat.

Er forklaringen den, at de spanske soldater havde så megen sympati hos befolkningen med deres lidt eksotiske væremåde, at de var venlige og hjælpsomme, hvor end de opholdt sig, at de forlod landet (og franskmændene) for at komme hjem til kamp for deres eget land, Spanien?

Hvis ikke det sydlandske islæt i de danske familier stammer fra disse spanske soldater, hvor kommer det så fra? Der er mange andre muligheder. Læser man Bent Østergaards bog: *Indvandrerne Danmarks historie* fra 1983, er der alternativer nok: Tyskere, frisere, hollændere (Amager fra 1521), hervede (gevorbne) soldater under Enevælden (1660-1848), polske arbejdere (Lolland-Falster og andre steder, bl.a. syd for Kolding), huguenotter og calvinister (Fredericia), herrnhutere (Christiansfeld), jøder, sigøjnere etc.

En del af de familier, vi har undersøgt, der troede, de havde spanske forfædre, havde i stedet tyske aner. Kunne man forestille sig,

at grunden var, at danskerne efter 1864 ikke var stolte af deres tyske aner?

Omkring år 1800 havde Danmark-Norge verdens næststørste flåde (handels- og krigsskibe), kun Englands var større. Danske skibe var overalt på verdenshavene. Vi havde kolonier i Vestindien, Ostindien og Afrika. Mange gange kom disse fremmede folk til Danmark med handelsskibene, og nogle blev her og stiftede familier.

Der er således mange andre muligheder for, at fremmede gener er kommet ind i den oprindelige danske befolkning og mere nærliggende end fra de spanske soldater, der var her fra marts til september i 1808, og for de flestes vedkommende kun var i Kolding en enkelt dag.

Vi ved i dag, som det tidligere er nævnt, at der i Danmark er efterkommere af de spanske soldater fra 1808, men meget tyder på, at antallet af stamfædre er noget mindre end myterne fortæller, og i Kolding må det være meget få, hvis overhovedet nogen. Vi må beklageligvis erkende – vi fandt ingen.

Til afslutning af denne artikel et citat fra Christian Knud Frederik Molbechs bog: ”En måned i Spanien” (1854), side 170.

Molbech kommer i kontakt med en ældre spansk arbejdsmand i Granada, og da denne hører, at han står over for en dansker, siger han: ”Si Senõr! Jeg har været i Dinamarca for mange år siden, da jeg var ung; jeg har været i en by, som hed Col[Kolding] og i en, som hed Borgo [Nyborg], og i en anden, som var meget stor. Det var muy galantes hombres, disse Dinamarquezes; det var smukke folk og vi levede meget godt hos dem. Jeg fik min første kone i det land – una muy buena muger – men hun døde på vejen hjem, thi vi døjede meget ondt i den

krig; si Senör". Det var omtrent alt, hvad han vidste at fortælle om sit ophold i Danmark. Men han tilføjede, at der var mange danske fruentimmer, som fulgte med dem hjem, og at der vist levede nogle af dem endnu – men hvor, det kunne han ikke sige. I Granada mente han dog ikke, der var nogen. Den spanske tidligere soldat sluttede af med denne salut til Molbech: "*Det er et smukt land Dinamarca, et meget smukt land, næsten lige så smukt som Granada*".

Det er så her, jeg overvejer, om ikke vi skal vende hele problematikken på hovedet og starte på eftersøgningen af de spanske soldaters koldingenske efterkommere med en tur til Spanien.

KILDER OG ANVENDT LITTERATUR:

Kirkebøger dækkende Ny Kolding (23 tidligere kirkesogne).

Folketælling 1801 og 1834.

Det kgl. Generalkommisariatskollegium: Materiale vedr. de fransk-spanske styrker i Danmark 1808-1809. (Rigsarkivet).

Kolding Rådstuearkiv: Diverse dokumenter vedrørende de allierede troppers indkvartering 1808-1809 (Landsarkivet for Nørrejylland).

Slægtsbog for slægten efter spanieren Augustin Miquelsen (1957).

Fynske årbøger 1940 og 1942.

C. Th. Sørensen: Meddelelser fra Krigsarkiverne udgivne af generalstaben, Bind 3, (Kbh. 1888).

Karl Schmidt: Meddelelser om de begivenheder, som knyttede sig til de fremmede troppers ophold i Danmark i 1808. (1901).

Karl Schmidt: Aktstykker vedrørende de

fremmede troppers ophold i Danmark i 1808.

Svend Orhammer Andersen: Spaniolerne (1973).

P. Eliassen: Kolding fra middelalder til nutid. 1910.

Jens Jørgen Fyhn: Efterretninger om Kjøbstaden Kolding (1848).

Frederik Schiern: Spanierne i Danmark (Dansk Folkekalender 1843).

C. H. Rørdam: Fra spaniernes ophold i Danmark (Danebrog 1882, nr.13).

Christian Molbech: En måned i Spanien (1856).

Hans Rudolph Panduro: Optegnelser om Spaniernes ophold i Danmark 1808.

Lars Lindeberg: De så det ske. Englandskrigene 1801-14.

Bent Østergaard: Indvandrerne Danmarks historie. (1983).

H. P. Mumme: Begivenhederne i Fyen under de franske og spanske troppers ophold her i landet i året 1808. (1848).

Randers årbog 1907 (om spanske soldater).

Ribe amt årbog 1907-08 (spanske soldater).

Holger Begtrup: Det Danske Folks Historie, bind 1.

Preben Kannik: Alverdens uniformer. Politikens forlag.

Ib Michael: Den tolvte rytter.

J. Bech Nygaard: Spanierne på Koldinghus.

ERINDRINGER FRA KRIGENS SLUTNING

AF KNUD JENSENIUS

For at have et minde om den sidste måneds oplevelser, oplevelser som ellers måske ville blive håbløst rodet sammen i erindringen, fordi de kom i sådan masser og hovedkulds, vil jeg prøve til min egen fornøjelse at skrive en oversigt over dem. *Skrevet 10. maj 1945.*

DE HVIDE BUSSER

De begynder med den 13. april, da det rygtes her i byen, at en mængde fanger, norske og danske, fra tyske koncentrationslejre i Tyskland ville passere byen, transporteret dels med banen, det blev ikke så mange, da banerne næsten var ude af stand til transport af nogen art på grund af et utal af sabotager hver nat, dels med Røde Kors biler, svenske og danske, de sidste bestående af ca. 150 rutebiler, der i hast var malet hvide med flag.

En umådelig masse mennesker kom op på Haderslevvej, lidt uden for Dreyersvej, hvor Røde Kors oprettede station til uddeling af mad, tobak m.m. Vi fik allerede denne første dag af den begyndende befrielse lejlighed til at øve os i den tålmodighed, som vi fik rigeligt brug for en måneds tid. De ventede kom ikke, kom aldrig til den tid, der var sagt, rygter løb altid hurtigere end virkeligheden. Det gjaldt både fangetransporterne, englændernes og danske soldaters ankomst. Der er tilbragt

utallige timer i venten på landevejen og langs gaderne i disse uger. Efterhånden blev særligt Røde Kors stationen et sted, hvor der altid var mennesker samlet, for man vidste jo aldrig, om der ikke kom noget! Fangerne skulle transporteres til Sverige, senere fik vi i radioen jo at vide, hvordan forhandlinger havde ført til det lykkelige resultat.

Knud Jensenius, 1953. Foto: J. Ingemann.

De hvide busser er ankommet til Haderslevvej.

Den første aften kom de først ud på natten, ved 1-tiden. Denne første gang havde en særlig højtidelighed over sig – senere blev vi vant til sagen. Den stemning, der var, mens man ventede, og da de kom, kan ikke glemmes. Midt mens vi mange hundrede stod i mørket og ventede, kom alarmsignal og en stor overflyvning. Det var til Kiel, som den nat fik en slem omgang. Det sankede også bilerne. Da vognene så endelig kom, var der stor jubel og glæde på begge sider: "Velkommen hjem, vi ses snart igen" osv. Folk bestormede bilerne med blomster og cigaret-

ter, mad af alle slags. Navne blev råbt op, familie fandt hinanden, der spurgtes til venner og bekendte. Ingen tyskere var til stede, men antagelig nok af stikkere.

Næste dag kom så atter store transporter, denne gang kom tyskerne og jog os væk, men mente det dog ikke værre, end at vi atter let samledes. Dog blev det nogle dage sådan, at der ikke måtte gøres holdt der, men bespisningen skulle ske uden for byen sydpå. Vi opdagede dog snart, at tyske ordrer ikke behøvedes at tages strengt mere, og heller ikke blev det af dem selv.

Et par uger igennem, ja lige til de allierede ankom, vedblev transporterne så at komme, ofte under spænding, eftersom fronten nærmede sig opsamlingslejren ved Hamburg, Neuengamme. Der skete beskydninger af kolonnerne, flere blev dræbt eller sårede. Der var ikke megen ro på os i de dage. En morgen tidlig blev vi vækket ved, at der fra haven råbtes, at vi skulle koge alle de æg, vi havde, og komme med dem, for der kom en masse sultne. Det gjorde vi og bragte brød med. Alle kom styrtende med madvarer af alle slags, og formiddagen gik med at smøre. Siden var der hver dag den slags arbejde i Røde Kors teltet.

Det var mest nordmænd og danske, der kom – bl.a. en aften 30 store rutebiler fulde af jøder. Deres begejstring var næsten den største, men også andre kom. Med tog kom bl.a. mange hundrede franske og polske kvinder, som af svenskerne var fundet i en lejr nær Berlin. Deres tog holdt det meste af en dag på Banegården på grund af en generalstrejke i Fredericia pga. henrettelse af nogle fredericianere. Hvad de kvinder havde lidt og oplevet i koncentrationslejren var så frygteligt, at det ikke kan beskrives. Men de talte hele tiden om det: gaskamrene, pinslerne, sadismen, sulten. Beretningerne i radioen, som vi dog havde tænkt var sat op i propagandaøjemed, blegnede helt ved siden af.

En scene jeg aldrig vil glemme: Ved den ene side af perronen holder fangernes tog med flag, jubel, sang, begejstring, vinduerne fyldt af kvinder, der sang Marseillaisen, Madelon, Tipperary osv. På den anden side af perronen et tysk troppetog med soldater og officerer – sure, bitre, stirrende. Midt

Franske og polske kvinder fra koncentrationslejren Ravensbrück. Toget holdt på Kolding Banegård i 8 timer. Foto: Kaj Baagøe.

imellem perronen fyldt af danske – glade og med ryggen til tyskertoget.

En dag lykkedes det os oppe på landevejen i en bilkonvoj at opspørge nyt om vores fætter Vilfred Jensenius gennem en af hans kammerater fra Göteborg. Han mente, at den lejr han var i, var befriet af amerikanerne. En anden dag deltog vi sammen med en mængde andre i en begravelse af en nordmand, der vistnok hed Hoskuld Seeland. Han var ukendt af os alle, men det er den mest gribende begravelse, jeg har været med til, tror jeg. Den var meget smuk og fællesnordisk og sluttede med: "Ja, vi elsker dette landet". Hans aske blev antagelig sendt til Norge.

FREDSRYGTERNE

Det afsnit gled jo næsten umærkelig over i det næste: fredsrygterne. Grev Bernadotte var jo mellemløbet, og rygterne begyndte 28. april. Samtidig ængstes vi mere og mere,

fordi fronten nærmer sig. Vil krigen holde op, før fronten kommer her? Vil tyskerne fortsætte desperat her og i Norge efter Tysklands undergang? Lige de sidste dage, før alt var forbi, blev landevejene her syd for slemt bombarderet. Chaufførerne fortæller om de grufulde syn dernede. Og endnu sidste aften før kapitulationen i Danmark tænkte vi – for første gang i flere år – for alvor på, om vi alle skulle sove i beskyttelseskælderen! Så brat blev overgangen trods alt.

Den fase i udviklingen: rygterne om overgivelse eller blot opgivelse af Danmark er fælles for alle. Men mon rygterne har floreret stærkere noget sted end her? Den 30. april og 1. maj hed det sig, at tyskerne havde rømmet Sjælland, at svenskerne var gået i land der. Men endnu vildere fløj rygter om englændernes fremrykning sydfra. Efter Hamborgs fald rygtedes det pludselig om eftermiddagen den 3. maj, at englænderne stod i Slesvig (det var vist endda rigtigt), men i løbet af dagen blev det så til, at de havde nået Flensborg, så Aabenraa, og efterhånden var det halve af Kolding på benene for at modtage dem. Efterretningsvæsnet sydfra fungerede i det hele taget utroligt slet i de dage, ingen besked kunne fås pr. telefon eller på anden måde syntes det. De første dage var det sådan, at hver gang en bil kom til syne sydfra, stillede Røde Kors op med maden!

DEN 4. MAJ

Da så englænderne virkelig kom, kom de direkte fra Itzehoe! Tidligere var kommet pressefolk og enkelte andre. Den 4. maj blev skolegangen afløst indtil videre, man vidste

jo ikke, om der blev kamp og flyverbombardement, når englænderne kom. Alligevel må myndighederne have vidst eller troet sikkert på, at der ikke ville ske noget videre, da folk ikke blev opfordret til at evakuere. Der blev talt om, at jyske byer skulle erklæres for åbne byer. I løbet af dagen var der adskillige gange flyveralarm på grund af bombardement af tyske kolonner sydpå og vist også nordpå. Vi tilbragte eftermiddagen skiftevis på landevejen og ved radioen, og pludselig midt i radioudsendelsen fra London kommer så meddelelsen om kapitulation i Holland, Nordtyskland og Danmark!

I et nu er alle på gaden, og alt er jubel. Jeg satte mig straks på cyklen og susede ned i byen, hvor gaderne allerede var fyldte med mennesker, der råbte hurra, sang og omfavnede hinanden. Men hele tiden lød det: "Gid Norge var med. Men det kommer sikkert om kort tid!" Inden jeg for af sted, fik jeg hejst flaget, trods det lovlige sene tidspunkt, og de fleste havde sluttet på samme måde: Man behøvede ikke være bange for at flage for Fanden, for hans magt var jo brudt! Efter en halv times forløb, tog vi det så ned igen. Siden da og til nu (10. maj) har flaget vajet hver dag, stadig nye anledninger, men det inderligst mente var dog nok den første halve time i halvmørket.

Hen imod midnat og særligt efter mærkes, at radioen er blevet dansk igen! Da det regner stærkt hen på aftenen, og man har opgivet at se englænderne den dag, bliver der hurtigt tomt på gaderne igen. Kun frihedskæmperne kommer ud, lidt forhastet, for det er jo først næste dag kl. 8, kapitulationen sker. De besætter Domhuset for at befri fangerne, men tyskerne går i aktion, der bliver

stærkt skyderi, og nogle tyskere falder. Frihedskæmperne må opgive, nogle blev sat i Domhuset, bl.a. min kollega Dr. Pihl. Affæren var vist også uheldig af den grund, at tyskerne vist kun skød i luften, mens frihedskæmperne, krigsuvante, skød for alvor.

DEN 5. MAJ

Om morgenen den 5. maj så vi de sidste tyske flyvere i fuld fart nordpå, for at slippe til Norge. Mærkeligt, at de den 9. april

1940 og den 5. maj 1945 drog i samme retning!

I øvrigt var den 5. maj fyldt af oplevelser, så man næsten ikke kunne rumme dem alle. Straks om morgenen gik vi ned i byen, der var smykket med flag overalt. Alle mennesker råbte til hinanden. Små dannebrogflag, mest af papir, blev uddelt, sangbøger og sange lavet til lejligheden. Der blev holdt tale på Axeltorv foran Rådhuset, og de fem nordiske flag blev hejst. Aviserne udkom med masser af sider – anderledes end efter de sidste tiders

Foran Kolding Rådhus den 5. maj 1945.

5. maj i Jernbanegade. Foto: Knud Jensenius.

magre par sider, Radioavisen gik jo dagen igennem med meddelelser, dansk musik atter fri, der blev næsten for mange radiostationer at høre nu!

Senere på dagen kom en stor konvoj af fanger fra Frøslev pr. bane. Dem var vi nede at tage imod. De var i strålende humør, sang og fortalte om lejren. I den havde de haft det ret godt, men mange havde jo været andre steder før. Nogle svingede med deres håndjern! Samtidig kom de fanger, der skulle til Kolding, med biler. De blev ført i triumf op til Rådhuset, hvor byen modtog dem, og derefter blev de ført hen til et åbent vindue på

1. sal, og deres navn råbt ud over den tæt-pakkede plads. Jublen var stor for hvert navn, og når de kom ud af døren blev de omringet og hyldet. Vi så bl.a. læge Rossen, kaptajn Heiberg-Jürgensen, pastor Koefod og kriminaldommer Strøbech, der lige dagen før frigivelsen var dømt til døden og på vej til København til eksekvering.

Folk stod ellers dagen igennem opstillet for at vente på englænderne, men der kom kun én vogn, og det var med et bysbarn, der var amerikansk officer. Dagen har nok været nervepirrende, for tyskerne færdedes overalt og med våben, mens samtidig frihedskæmperne patruljerede og fangede hipomænd, stikkere og værnemagere. Om natten hørte vi flere gange voldsomt skyderi, men hvad det skyldtes, fik vi ikke opklaret.

Den dag og følgende var Domhuset et mødested for mange koldingensere, som ville se, når bilerne med de indfangede kom. De blev modtaget – som vel overalt i landet – med raseri, råb og spyttten. Pigerne, der havde haft med tyskerne at gøre, blev indfanget og ofte klippet skaldede. Det store publikum

5. maj i Helligkorsgade. Foto: Knud Jensenius.

virkede ikke tiltalende i sin masseophidselse, men de væbnede frihedskæmpere sørgede, så godt de kunne, for at der ikke skete overgreb.

Her i Kolding viste der sig at være ca. 500 frihedskæmpere bl.a. 5 kolleger fra skolen. Jeg ærgrer mig over, at jeg ikke har haft mere med arbejdet at gøre – ikke med det militære, for det egner jeg mig vist ikke til, og det havde jeg slet ikke tænkt på! Men på anden måde kunne man jo nok have gjort gavn, hvis man havde vidst, hvor man skulle henvende sig. Men de, der var i arbejdet, lod jo ikke noget gå videre. Hvad vi selv har drevet det til, er i al beskenhed at have huset eftersøgte, illegalt arbejdende. Et par dage boede professor Løgstrup her, dengang da de store organiseringer af militærgrupper skete.

ENGLÆNDERNES ANKOMST

I løbet af den 6. maj kom nogle englændere susende forbi på landevejen. Vi regnede med,

6. maj 1945. Anne-Marie Jensenius fik et håndtryk af en engelsk soldat. Foto: Knud Jensenius.

at de skulle lige igennem byen, og stor var Anne Maries og min glæde, da vi senere i byen så dem i et hav af mennesker på Jernbanegade. Vi trykkede næver – Anne Marie ville ikke vaske sin hånd den dag, og jeg fotograferede dette historiske øjeblik! Om englænderne hørte vi nu, at de ikke kunne ventes de første dage.

Men den 7. maj rygtedes det pludseligt ved halvto-tiden, at de havde passeret Christiansfeld! Alle styrtede på landevejen og på gaderne, og da englænderne holdt hvil nogle km. før byen, nåede en mængde helt ud til dem der. Vi andre stod tålmodigt opstillet og forlystede os – hvis man kan kalde det sådan – med at se alle tyskerne, der i lange kolonner til fods, på cykler, heste, vogne kom asende sydpå. Omsider henad halv fire kom så de engelske vogne susende i lange rækker af tanks, panservogne, materielvogne osv. Alle stuvende fulde af koldingensere, mest børn, men også voksne, hængende fast alle vegne, hvor der var den mindste mulighed for at blive hængende. Det var næsten vanskeligt at få øje på englænderne blandt alle de begejstrede danske, alle flagene og blomster og bølgegrene! Men de var der, dejlige at se! Smilende med hvide tænder, med baskerhuen på siden af hovedet, med de lange markerede ansigter! Kolonnerne måtte somme-tider standse i folkemasserne, og så kunne man hilse på dem. De måtte skrive i utallige lommebøger, autografer, måtte svare på velkomsthilsner, modtage blomster, drikke whisky m.m. Efter en modtagelse på Rådhuset fór de videre, mange af børnene fór med til Odense, til Nyborg, hvorfra de med stort besvær kom hjem, der gik jo slet ingen tog i Jylland og på Fyn.

Englænderne kører ned ad Haderslevvej den 7. maj 1945.

8. maj. V-dagen kom med strålende vejr. Butikkerne blev lukket kl. 9, så man skyndte sig at skaffe sig noget at spise, særlig da de også skulle holdes lukkede næste dag, onsdag, og torsdag var jo helligdag (Kristi Himmelfartsdag). I løbet af dagen kom flere englændere bl.a. Røde Kors folk, der blev bispist i teltet på landevejen, hvor Else fik sig en livlig snak med flere af dem.

DEN DANSKE BRIGADE

Hen på eftermiddagen lød så højttalervognens stemme gennem gaderne – den havde vi hørt nogle gange de dage – med en lige

indkommen melding om, at 800 mand af den Danske Brigade fra Sverige kommer kl. 20. De, der ønsker indkvartering, bedes melde sig. Jeg fór straks ned på borgmesterkontoret og fik mig tegnet for en, i løbet af et par timer var tallet langt overtegnet. Der skulle blive en festlig modtagelse! Desværre viste det sig, at toget med dem var meget stærkt forsinket – som alt andet! – så de først kom henad kl. 24. Jeg cyklede derned, måtte stå der med mange andre og vente, for de kom i virkeligheden først henad kl. 1. Men vi havde fået tiden til at gå med at synge nationale sange, mens tyskertog rullede forbi. Og da de danske så endelig kom, troede vi ikke,

det var dem. Først så vi nemlig lange rækker af godsvogne med kamuflerede biler på af mange slags og det var et tilvant tysk syn. Men så gav bilerne sig til at tude, og så så vi, at det var danskere, og jublen brød løs.

Megen lang tid gik med at komme i orden, få oppakningen ud, så klokken blev mange, før de kunne stille op og marchere til Rådhuset, hvorfra indkvarteringen skulle ordnes. De stakler, de var godt trætte! Jeg skyndte mig til torvet, og i nattens halvmørke, i lygteskæret, var det et betagende syn, da de kom afdeling efter afdeling, i en pragtfuld march trods trætheden og stillede op foran Rådhuset. Så sang vi nationalsangen, og korte taler blev holdt, hvorefter de holdvis sendtes af sted med vagtmænd til vejledere. Kl. var henad 3! Da min gade ikke blev råbt op, troede jeg, hvad der også var rigtigt, at de havde opgivet at sende dem så langt ud. Der var også kun kommet de 600 af dem. Men på vejen hjem så jeg en samling mennesker stå lidt rådvilde, for nogle værtsfolk var ikke til at få vækket, andre ville man ikke sende dem ind til, fordi de var nationalt mislibige, og så blandede jeg mig i det og fik 4 med til mig og naboer. Dem fik jeg med besvær vækket og endelig var vi hjemme.

Vores gæst var vældig flink, en blanding af kultiveret mand og soldat. Han fik et stort foder, da han ikke havde spist siden om morgenen, og vi snakkede en hel del med ham samme aften, inden vi gik i seng henad halv fem. Børnene blev meget indtaget i ham, han var også elskelig over for dem. Næste morgen måtte han op og være nede på banen ved halv ni tiden, så søvnen blev ikke lang, men den længste, han havde fået længe.

Et meget pudsigt træk var, at vi atter op-

9. maj. Brigadens tog holder ved Kolding Bane-gård. Nederst: En af brigadens biler beundres. Foto: Knud Jensenius.

dagede, hvor lille Danmark er. Jeg fik at vide, at han havde deltaget i Finlands Vinterkrig, var blevet gift deroppe, var gået under jorden senere, og nu i foråret var sluppet til Sverige. Hans forældre havde boet ude på en gade, der hedder P. G. Ramms Allé. Nå! Hvilket nummer? 25! Han hed Mogensen, og hans far var ingeniør, boede på 2. sal, hvor min far bor i stuen. En bror var død i tysk koncentrationslejr, en søster taget af Gestapo, hans

mor var flygtet til Sverige og var lotte, nogle og tres år gammel i samme korps som ham. ”Jeg havde dog aldrig troet, jeg skulle komme i krig sammen med min gamle mor!”, sagde han. Hvad havde han været tidligere? Jo, forvalter på et gods, der hedder Bavelse. Det hører sammen med Næsbyholm, hvor min far var godsforvalter. Hans mening om den forpagter, han tjente under, faldt vist sammen med fars! Børnene og jeg fulgte med ned til banen, Inge Lisbeth meget stolt med soldaten i hånden. En fin soldat med fint udstyr, det samme som Montgomerys tropper.

Dernede på godsbaneterrænet boltrede børnene sig mellem og på banevognene med bilerne, rangerede med, gjorde bekendtskab med rare soldater, der skrev i deres bøger og underholdt dem og mig så godt, at vi nær havde glemt fodfolket, der skulle marchere af kl. 10. Det var nu også et dejligt syn at se alt det tiptop danske materiel, købt i Sverige. De fortalte, at der til de 500 mand hørte et træn på et større antal vogne. Vores gæst, sergenten, ledede en af afdelingerne. Men vi kom af sted i en fart, og ude i byen var vi så med til at juble afsked til de mange kolonner. Der var om morgenen kommet en masse til, så de i alt var 1300. De kom med al honnør fra byen og drog til Haderslev for senere at fortsætte til grænsen, som de skulle bevogte og afvæbne tyskerne efterhånden som de kom derned. Senere på dagen tog vi på landevejen afsked med trænet, der stillede op derude.

Deres kamplyst over for tyskerne var enorm, men det var jo også alle sammen folk, der havde et ganske særligt regnskab at gøre op med dem og ikke mindst med stikkerne. Dem havde de også givet en omgang i Køben-

Den danske Brigade, fodfolket, marcherer ud ad Bredgade den 9. maj. Foto: Knud Jensenius.

havn, hvor snigskytter havde beskudt tropperne på deres march. I bilkolonnen var også en sanitetsafdeling, hvor jeg traf en bekendt, afdelingslæge Prip Buus fra Århus Kommunehospital. Det var min bror Hans' foresatte, der var flygtet til Sverige i foråret. Han havde været indkvarteret hos min nabo. Lotter var der en mængde af, men dem havde vores sergent ikke megen respekt for.

AFSLUTNING

I alle de glade bevægede dage tænkte vi gang på gang på Norge, og feststemningen kom

Tyskerne drager ud af Haderslevvej. Foto fra 7. maj 1945 af Knud Jensenius.

også endnu højere op, da der blev bekendtgjort, dog endnu ikke officielt, at tyskerne i Norge havde kapitulert. Jeg var lige ud for en redaktion, da løbesedlen blev sat ud, og publikum straks gav sig til at synge: "Ja vi elsker dette Landet".

I dag – nu er det den 10. maj – har vi været en skøn forårstur ud ad landevejen mod syd. Forfærdelig gerne ville jeg til grænsen, men det lod sig ikke gøre med børnene, særlig Inge Lisbeth (født 1937), så vi nøjedes med en tur til syd for Christiansfeld. Vejen var fyldt med tyske på vej sydpå, en mængde danske lastbiler, stoppet fulde af glade danske, der ville til grænsen, og nogle få engelske biler, der gik nordpå og blev hilst med viften.

Og så er de mest bevægede dage vel ovre. Og min beretning standser her. Den er beregnet for mig selv, men måske kan I (døtrene)

få lidt ud af den også som dokument! Og I må så undskylde, at den undertiden – for min egen erindrings skyld – måske er blevet lovlig detaljeret.

Denne beretning er skrevet op til den 10. maj 1945 af Knud Julius Jensenius (1903-1953). Cand.mag. i dansk og kristendomskundskab 1928. Ansat i 1931 på Kolding Gymnasium, fra 1939 som lektor. Har til undervisningsbrug udgivet "Dansk litteraturhistorie", som udkom første gang i 1947. Gift med Else Lassen, cand. mag. i engelsk og dansk (1908-1990), med hvem han fik tre døtre Anne Marie (1932), Kirsten (1933) og Inge Lisbeth (1937). Familien boede Dreyersvej 36 i Kolding. I beretningen nævnes også broderen Hans Jensenius, der i 1945 var reservelæge i Århus.

Beretningen er venligst udlånt af datteren Lisbeth Mogensen.

LAURITS WILSTER – FRA SKARTVED TIL IOWA

AF SVEN ARVID BIRKELAND

Jeg boede i min drengetid i Andst, hvor min far var sognepræst. Vi havde nogle gode venner, som havde en ungdomsbekendt, der var udvandret til Amerika. Ham havde de stadig forbindelse med, og de syntes, at jeg skulle skrive sammen med ham. Da han var frimærkesamler, ligesom jeg var, fandt de, at det var en særlig god ide. På den måde indledtes mit brevvenskab med den da 69-årige Laurits Wilster. Det varede fra 1953 til 1955. Det sidste brev fra ham, før hans død, er fra juledags morgen 1955.

I brevene fortalte jeg om mit daglige liv. Jeg gik på dette tidspunkt i realskole og fik præliminæreksamen i sommeren 1956, et halvt år efter hans død. Laurits Wilster fortalte om sit lange liv først i Sdr. Bjert, siden i USA og om sin hverdag. Han skriver i et af brevene, at nogle af tingene, som han fortæller om, deriblandt hans refleksioner over livets gang, vil jeg sikkert først rigtig forstå, når jeg når samme alder som ham. Det har jeg nu opnået, og jeg må give ham ganske ret. Jeg synes, at Laurits Wilster fortjener en minderune i en hjemstavnsbog, der dækker den egn, som han hele livet elskede.

Laurits Wilster blev født i landsbyen Skartved ved Sdr. Bjert den 25. februar 1884. Moderen Maren Wilster havde født ham uden for ægteskab. Moderen giftede sig med

Laurits Nielsen, der blev drengens stedfar. I et af brevene fortæller han: "Min far døde, da jeg kun var 2½ år gammel, og så levede vi hos mine bedsteforældre. De var troende folk, og hos dem samledes de troende folk i landsbyen til samtalemøder, hvor dengang Brorsons salmebog blev benyttet, det var før *Kirke og Hjem* var udkommet. Vi brugte også *Harboøre sangbogen*, *Hjemlandstoner* og *De Unges Sangbog*. Jeg var kun en lille purk, men desuagtet, når jeg bare én gang havde hørt en melodi, da kunne jeg med min dengang høje barnestemme tone den sang op, som vi sagde (syngte for). Når jeg havde lært en melodi, gav jeg ikke op, før jeg kunne synge salmen for mine bedsteforældre. Min far havde tre brødre, to blev lærere i København, og en blev ingeniør og driftsbestyrer på Thisted-Fjerritslev jernbanen. Men for at hjælpe til i hjemmet, måtte jeg tidligt ud at tjene, og da jeg kun var ti år, blev jeg sat i onsdags skole ½ dag om ugen. Det var en hård ting at undvære undervisningen. Jeg kom til at vogte køer langs vejene, og måtte da have mine bøger med i min taske og læse, mens køerne græssede. Men i den alder kan man tage meget. Under konfirmationsforberedelsen insisterede vores gamle præst meget på, at vi skulle lære 5-6 salmer udenad hver uge, hvilket var meget let for mig. Det er kommet mig til stor hjælp i min høje alder,

for jeg kan stadig huske alle disse salmer udenad”.

Da jeg fortalte om min realskoles årlige udflugt til Skamlingsbanken, skrev Laurits Wilster om sine unge dage på den samme egn, hvor han tjente som karl på Binderupgaard i 5½ år. Han gik på andejagt i tidlige morgentimer, idet der kom mange ænder ind fra bæltet, særlig når der var en snestorm i anmarch. Enten lå de unge karle skjult i en pram blandt tangdynger eller overraskede en søvrig andeflok i moseområdet i grøfter og tørvegrave. Til arbejdet på gården hørte også med en fork at rense tang fra enggrøfterne, så havørrederne kunne komme ind og lægge deres rogn i fersk vand. Nogle morgener i februar kunne man finde 6-8 store havørreder. Ved god fangst entrede man med en fisker om opbevaring af ørrederne i hyttfæde til den ugentlige fiskeopkøbers kvase kom. Det kunne give en god fortjeneste på op til 75 øre pr. pund med 40 øre til karlene.

Selv efter 40 år i USA huskes Skamlingsbanken krystalklart med den enestående udsigt i klart vejr til Ribe Domkirke og de mange andre kirker på egnen, de store frugthaver

Skamlingsbanken.

i Binderup, Sdr. Bjert og Stenderup, Koldinghus med kæmpen på tårnet, mod øst Lillebælt og 18-20 kirketårne på Fyn, og mod syd den tyske grænse, der en søndag morgen stod skarpt med Dannebrog nord for og ingen flag syd for. Mange fik ved stævnerne på Skamlingsbanken tårer i øjnene og stemte i med ”Slesvig, vort elskede, omstridte land”. Han har været med til afsløringen af de fleste af mindesmærkerne på Skamlingsbanken. Laurits Wilster fortæller historien om dengang tyskerne i 1864 sprængte Skamlingsbankestøtten og bortauktionerede stenene. Hans bedstefar og andre på egnen, organiserede, at stenene blev købt, så de kunne genopføre støtten, så snart tyskerne var væk. De lod, som om de ville bruge stenene til alt muligt andet, og narrede dermed tyskerne.

Til de store fester kom danskere syd fra grænsen sejlene og gik op til Skamlingsbanken. ”Jeg har”, skriver han, ”set folk stå og græde ved tanken om, at de dagen efter skulle tilbage til det tyskbesatte land. En kone sagde: Med tålmodighed vil sagnet gå i opfyldelse, at den danske konge på en hvid hest vil ride ind i det genvundne land. Det skete kort tid efter, at jeg var emigreret. ”Hvor ville mange”, skriver han, ”der flygtede for tysk soldatertjeneste til USA, give meget for endnu engang at stå på Skamlingsbanken og skue ud over det genløste land”.

En juleaften mindes Laurits Wilster barndommens og ungdommens jul hjemme i Skartved, specielt en jul med voldsomt snefald. Alt omkring kreaturerne var lagt til rette, så arbejdet i højtiden blev lettet mest muligt. Man nåede lige at blive færdig til kirkens julekimning. Så stod hele familien

Familien Uldall på Binderupgård med karle, daglejere m.fl., ca. 1900. Foto: Hartmann, Aastorp.

udenfor i sneen og lyttede andægtigt. Derefter kom moderens små overraskelser i form af nogle grangrene dekoreret som et juletræ, bagværk, en beskeden julegave (vanter) og til sidst bedstefaderens læsning af juleevangeliet.

Laurits Wilster kom til USA i 1913 og må som alle andre have passeret Liberty Island med Frihedsgudinden og Ellis Island, hvor indvandringsmyndighederne holdt til. Han slog sig ned i Cedar Falls i Iowa og blev gift med en dansk kvinde. De fik ingen børn. Han fortæller om Cedar Falls, at det er en smuk by, der ligger ved Cedar floden. I 1913 havde byen 4.000 indbyggere. Der er et mindre vandfald, hvor der er anlagt et elektricitetsværk. Tidligere drev vandfaldet en del

møller og en papirfabrik. Byen havde i 1950 16.000 indbyggere. Da Laurits Wilster og hans kone startede i USA og lærte sproget, gjorde de det ved hjælp af to bibler, en på dansk og en på engelsk. Mere forretningspræget sprog lærte de ved at gennempløje aviser. Laurits Wilster blev anlægsgartner og anvendte bl.a. udrullede, forud dyrkede græsplæner. Desværre blev han angrebet af leddegigt og måtte opgive sin forretning. Han havde da sammen med konen bygget et hus i dansk villastil. Dette hus havde han udstyret med egenhændigt håndudskårne almuemøbler. Kort efter indflytningen blev hans hustru syg og døde. Selv måtte han pga. sygdommen sælge sin Buick og leje huset ud til en familie med børn, der så påtog sig pas-

ningen af ham. Det kneb specielt i vinterperioden, da gigten plagede særlig slemt.

I Politikens Danmarkshistories bind "Drømmen om Amerika" (1985) beskrives den danske udvandring i 1860erne fra Sønderjylland til Iowa, hvor danskere i Fairfield township i Grundy County grundlagde byen Fredsville.

Laurits Wilster fortæller om de første år, dvs. godt 40 år før han selv ankom: "De første danskere kom her på egnen i 1870erne og bosatte sig på den store prærie. Det var en lystig flok, fortælles det, men også en flok, der for de flestes vedkommende var flygtet fra deres fædrene hjem for at undgå den forhadte tyske militærtjeneste. De var stukket over grænsen i nattens mulm og mørke, og mange af dem var fra Aller og Tyrstrup sogne, ligesom en del var fra Hejls og Vejstrup". De sidstnævnte sogne var en del af de otte sogne, der kom til Kongeriget efter 1864, så det var ikke den tyske militærtjeneste, der drev dem af sted.

Byen Cedar Falls var grundlagt 10-12 år forud og hed i starten Sturgis Falls. Der var mange og store træer, deriblandt eg, valnød, elm og ceder, der gav floden og siden byen dens navn. Dengang var der 100 miles til jernbanen, hvorfra der udgik en ugentlig ridende post. Landet mellem Mississippi og Missouri blev i disse år opmålt i kvadratmiles. De første danskere kom i 1870, 21 mand, der købte 2 kvadratmiles prærie.

De første fandt, at jorden var billig og købte store arealer. De startede med at indrette sig i jordhuler med græstørvstag. Til deres trækstude og nogle køer opførte de træskure tækket med præriegræs. Trækstude og plove var eftertragtede ting, der i begyn-

Hans Henrik Bruhn, der var født i Hejls i 1860erne, udvandrede til Fredsville, hvor han blev farmer. Han ses her ca. 1890 med kone og to børn hos fotograf C. Sørensen i Cedar Falls.

delsen ejedes i fællesskab. I de første år blev kun små arealer af prærien opdyrket, for den var hård at brække op, men der var en del skov, særlig af eg og valnød, der i den første vinter blev hugget og i store mængde ført til savmøllen i Cedar Falls. Der var ingen veje, og man måtte vente, til jorden var tilfrossen, og studene forsynedes da med jernsko og spændtes fire eller endog seks for hver vogn.

Men livet i jordhytterne havde også sine genvordigheder, idet varmen indendørs ofte formåede at smelte sneen på taget, så vandet trængte ind. Også myrer og andet kryb plagede folkene. Ganske særligt gik det ud over madforsyningerne, der blev stjålet af ulvene. Indianere kunne finde på at tilegne sig kød og vildt, der blev ophængt uden for hytterne og frosset i det fri.

Efterhånden lå der store dynger tømmer, der var opsavet i brædder og nu opstablede på de forskellige byggepladser, og selv om det ikke var tilstrækkeligt tørt, startede man på det første hus, der gav de uvante tømrere den første indsigt og erfaring i den ædle byggekunst. Byens to smede havde fuldt op at gøre med at smede søm og nagler samt at holde studene beslået med sko, og rundt om på egnen var der nok af kalksten, som kunne bruges til grundsten.

Da den første sæd var lagt i den opdyrkede prærie, gik de fleste i gang med at opføre de nye hjem, og alle så med længsel hen til den tid, da de unge karle kunne skrive hjem til deres kærester, at nu måtte de komme. Da de mest nødvendige boliger var opført, begyndte man at bygge en kirke. Den blev færdig i året 1873. Endelig afgik der breve til de unge piger, og da de i september måned nåede til Cedar Falls, blev 14 unge ægtepar forenede i den nye kirke.

Om vinteren havde danskerne held til at nedlægge mange pelsdyr med god afsætning, og for disse penge købte man kirkeklokke, stude og avlsredskaber. Før pigernes ankomst havde tre af de unge mænd foretaget den lange rejse til byen Dubogne, der var endestationen på jernbanen østfra. Derfra begav de sig til Peoria i Illinois for på et klokkestø-

beri at købe en kirkeklokke til kirken. Desuden opkøbtes seks spand stude, seks nye vogne, plove og andre avlsredskaber, som nybygden trængte hårdt til.

Under mange genvordigheder nåede man tilbage. Da man kom til Mississippi floden, var der dengang ingen broer, og hver vogn forsynedes med træstammer langs siderne, og studene svømmede så over forspændt vognene.

Da man nåede hjem, blev vognen med kirkeklokken skubbet hen til kirken, og med et spand stude som trækraft blev klokken trukket op i tårnet. Snart efter lød kirkeklokkenes malmtoner ud over den store prærie, og når en mand blev træt, kom en anden til. Pigerne ankom den 17. september 1873. Vilsen blev forrettet af en læge, der også var præst. Han fortsatte for menigheden både som præst og læge. Efter det store fælles bryllup, var det de unge brude, der måtte sørge for ringningen.

Rundt om kirken opstod hurtigt en lille by med mejeri, forretninger, håndværkere, skole, forsamlingshus og også et familiehjem for de første pionerer. I 1889 medbragte faderen til en af indvandrerne, Jeppe T. Slifsgaard, den første flødeseparator, der kom til USA, og det blev starten på en omlægning til kvægbrug med mejerier. Det første andelsmejeri The Danish Creamery blev grundlagt. En forretning blev bygget med en landrute og en postrute.

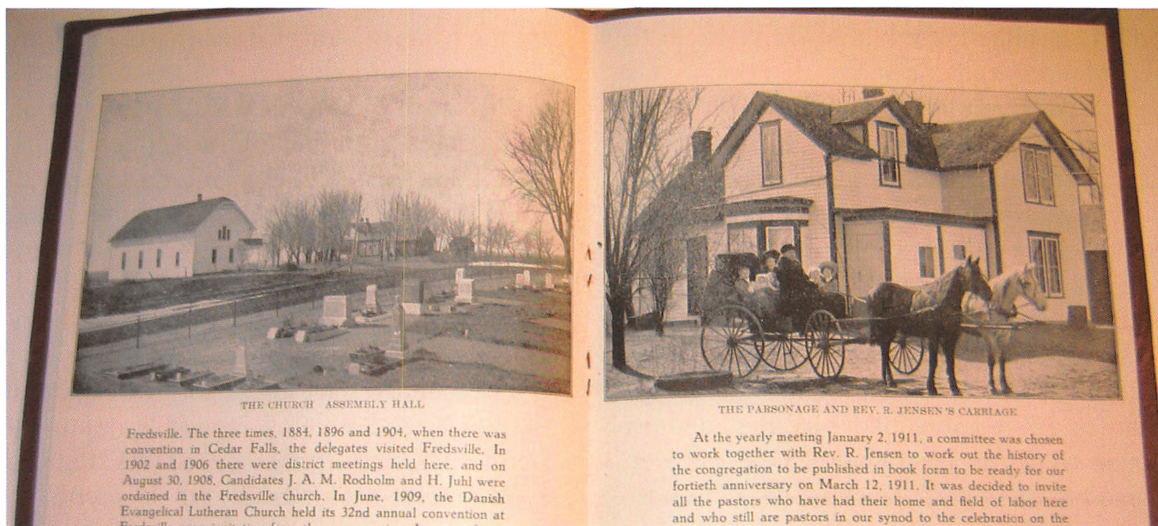
Efterhånden opstod der rundt om kirken en blomstrende lille by, men så kom jernbanen i 1901 og anlagde en holdeplads i byen Dike 3 miles syd for Fredsville. Den ene butik efter den anden blev flyttet på ruller, og de forretningsdrivendes huse fulgte efter, så

nu er kun kirken, præstegården samt søndagsskolen og farmernes huse tilbage. Kirkeklokken kalder fortsat til gudstjeneste, dog i de senere år er sproget gået over til engelsk. Telefon kom i 1902, elektricitet i 1929. På Decoration Day samledes store mængder omkring kirken, hvor Stars and Stripes vajer side om side med Dannebrog.

Den første præst kom fra St. Ansgar, Iowa, og den 12. marts 1871 var menigheden stor nok til at danne The Fairfields Scandinavian Congregation. Samme år ankom en missionær A. S. Nielsen fra Danmark til Nazareth Lutheran Church i Cedar Falls. Han påtog sig også at prædike i Fredsville. Den første kirke blev bygget 1873. Præstegården blev bygget 1889. I 1884 blev menigheden optaget i The Danish Evangelical Lutheran Church in America. En ny kirke blev bygget i 1885, og menigheden hed nu Fredsville Danish Evangelical Lutheran Congregation.

Meget er forandret siden jernbanen kom til egnen og anlagde en holdeplads tre miles syd for byen, men det er med en underlig fredfyldt følelse, at man på en bakke uden for byen stopper op i bil og fra dette højdedrag ved kirken ser milevidt til alle sider. Hvorhen man end skuer, ses velholdte farme, hvor efterkommere er gået i de første danske emigranternes fodspor. Og ville man gå til disse farme og fremsætte et ærinde på dansk, ville sproget blive forstået, hvor man end kom. Selv børn i tredje og fjerde slægtled benytter som regel det danske sprog, ofte med lidt sønderjysk dialekt. Alt det berettede Laurits Wilster om i sine breve.

"Ved sølvbrylluppet var endnu alle par i live, ved guldbrylluppet 8 par, på 60 års dagen 5 par, men nu er alle borte. Fredsville kirkegård rummer nu mange danske grave, og ved et besøg der, mindes Laurits Wilster sit barndomshjem og det gamle land. På De-

Fra bogen "A History of Fredsville Danish Evangelical Church 1871-1946".

Kirkegården i Fredsville, Iowa. Foto: Phil Heath, 2007.

coration Day, den amerikanske nationaldag den 30. maj, besøgte han kirkegården for at pynte sin hustrus grav. Ingen grav var glemmt, og selv om et blomsterflor året rundt dækker gravene, så kommer der på mindedagen nye buketter, kranser eller blomster til. De røde og hvide farver er fremtrædende, og der findes mange monumenter og gravstene med dansk indskrift. Man læser navne som Anstet, Frørup, Aller, Fjelstrup, Tyrstrup og Hejls – navne fra både syd og nord for den gamle grænse og fra de otte sogne. På en sten er indhugget en linie med teksten: "Skamlingsbanke, ak du kære, ligger langt herfra". Det er svært at løsrive sig fra denne indskrift. Det er en immigrant fra Hejls, der ligger be-

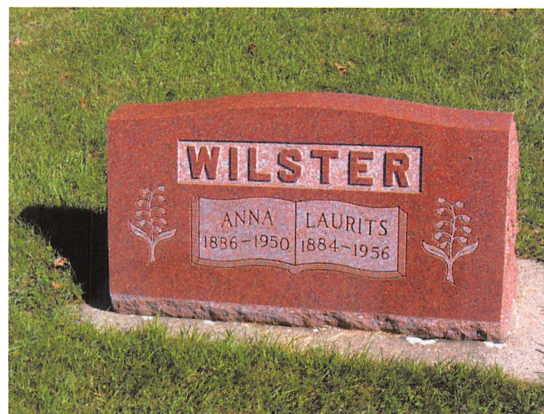
gravet her, og hun må have døjet hjemveen så svært, at disse ord er blevet indhugget i hendes gravmæle. Navnlig de ældste sten bærer indskrifter, der taler om hjemlængselen, og selvom gravstederne er pyntede, gør de alligevel indtryk af at være glemte".

Laurits Wilster fortalte i sine breve om de kirkelige forhold i Cedar falls. Byen var da vokset til 16.000 indbyggere, og der var 26 kirker med tre yderligere under opførelse. Han tilhørte den lutherske kirke af indremissionsk retning (Nazareth Lutheran Church in Cedar Falls, Iowa), hvor der netop var ansat (1949) en ny præst af dansk afstamning, Homer Larsen. Denne blev efterhånden en meget kendt præst med radio-

gudstjenester. Der var to andre kirker, en af Grundtvigs retning og en baptistkirke. I byen var der et stort lærerseminarium, et universitet og en landbrugsskole med tusindvis af elever. Endvidere er der i byen 7-8 skoler og en ny højskole. Han fortæller om de amerikanske kirkeforhold med medlemskirker og kirkebaseret religionsundervisning, da der ikke undervises i religion i skolerne. Den lovbefalede skolegang går til 14-15 års alderen, men de fleste fortsætter 4-5 år på high school, der er gratis, og derefter på college andre fire år mod betaling. På disse colleges er der 4-6.000 unge, der ikke er medregnet i de 16.000 indbyggere. Der er ca. 30 kirker, og flere er under opførelse. Der er to danske lutherske kirker, og hver af disse har filialkirker i byens udkanter. Desuden er der en dansk baptistkirke og endnu en dansk luthersk kirke lidt uden for byen, hvor der endnu holdes dansk gudstjeneste to gange om måneden. Om søndagen er der gudstjeneste kl. 8.30, søndagsskole 9.30 og 10.30 atter gudstjeneste. Om aftenen er der ungdomsmøde ved 18-tiden og derpå Luther League møde beregnet på de unge college-studerende, der er meget aktive med diskussion og hedningemission. Mange af disse unge tager ud som missionærer til Mexico og Sydamerika, hvor katolikkerne er i overtal. I mange af disse stater har der været forfølgelser af protestantiske menigheder med afbrænding af deres kirker og forsamlingshuse. "I vores kirke er der religionsundervisning", fortæller han, "hvilket ikke må finde sted i skolerne. Skoleferien er på tre måneder, hvoraf vores unge bruger 3 uger til bibelskole. I kirken synger vi mange danske salmer oversat til engelsk og også gode amerikanske

salmer. Kirken har et sangkor på 30-40 medlemmer. Desuden tager mange frivillige sig af søndagsskolen, drenge- og pigespejderne og ungdomsforeningen". Laurits Wilster giver på denne måde i sine breve et billede af hans liv omkring 1950.

Laurits Wilster bevarede sin kristne tro hele livet og levede intenst med i sin kirkes liv. På sine fødselsdage indbød han det store sangkor til kaffekomsammen, og han havde tæt forhold til de forskellige sider af menighedslivet. I sine sidste leveår, da han måtte holde sig til sit hus, begyndte han at male akvareller inspireret af Grandma Moses, der ligesom han var plaget af sygdom. Laurits Wilster døde i begyndelsen af 1956. Hans breve har jeg bevaret og jævnlige taget frem. Hans liv vidner om et menneske, der beslutter at skabe sig et nyt liv i Amerika. Det lykkes til fulde, idet han og hans kone bliver en integreret del af et amerikansk samfund i en by i Iowa, men hele livet bevarer han en veneration for det gamle land.

Laurits Wilsters gravsten på Greenwood Cemetery, Cedar Falls, Iowa. Foto: Phil Heath.

BARKSKIBET HERTHA AF KOLDING

AF PER BØGH

Den 15. april 1891 dannedes der i Kolding et konsortium under korresponderende reder og bankmand O. Hirth i forening med firmaet Knöhr & Burchard Nachfl., Hamburg. Konsortiets formål var at bygge og drive et barkskib, d.v.s. en tremastet fuldrigget skonert. Skibet, der skulle bygges af stål hos firmaet Johs. Blumer & Co. i Sunderland, England, ville blive på 600 registertons og med en bæreevne på 1000 tons dødvægt.

Som skibsfører valgte Hirth kaptajn Niels Christian Klaaborg, en statelig mand, født 1850 i Klaaborg, Stepping Sogn. Han var allerede som 20-årig stukket til søs som yngstemand på dampskibet ST. FRANCISCO. Herefter havde han sejlet med dampskibene ERNESTINE, PLYMOUTH, THURINGA, HAMBURG, DAN og HELENA. Han var derfor lykkelig over at få tilbudt kommandoen over sejlskibet HERTHA.

Klaaborg overvågede personligt byggeriet af skibet på værftet i England i perioden 1890-92. Det var almindelig praksis, men sikkert til stor irritation for værftsarbejderne. Resultatet blev da også et overordentligt smukt og sødygtigt barkskib, der kunne søsættes den 7. april 1892, for derefter at tiltræde sin jomfrurejse under kaptajn Klaaborgs kommando til Kolding, der var hendes hjemhavn.

Barkskibet HERTHA havde en længde af

172,8 fod, bredden var 28,2 fod og højden til masteknop 140 fod. (En fod = 30,48 cm). Tonen om bord kunne nok til tider være barsk og rå, som den jo måtte være, når skipper skulle tumle et sejlskib på 600 tons, med et sejlareal på godt 1.600 m² og en blandet besætning på 16 mand.

Ganske vist var det daglige, hårde slid både på dæk og i rigningen ikke en dans på

Kaptajn Niels Christian Klaaborg.

Barkskibet HERTHA, maleri af H. Versailli 1893.

roser for besætningen – og da slet ikke når dyngvåde og regntunge sejl skulle bjerges under en brandstorm i Biscayaen – men kosten var god og rigelig om bord og behandlingen fair, så "Den Gamle", som det var skik at kalde kaptajnen, var go' nok!

TELEGRAMKODE

Fra rederiet fik kaptajn Klaaborg udstedt en telegramkode, som han ubetinget skulle bruge, når han rapporterede hjem, for at de konkurrerende rederier ikke skulle få rede på, hvad hans fragt og destination var.

HERTHA	Ankommet uden brev eller telegram fra rederiet.
KLAABORG	Modtaget brev uden meddelelse om viderebefragtning.
HJERTE	Modtaget brev om viderebefragtning.
HERSKAB	Afsejlet uden ophold.
HERSKESYG	Har modtaget brev fra rederiet og er afsejlet.
HERTUGINDE	Modtaget brev om viderebefragtning.
HJERTELIG	Telegram modtaget og indholdet forstået.
HJERTEKLEM	Skibet vil være udlosset om 5 dage.

Slutlinien i dokumentet fra rederiet lød således: **NB!** *Der må ingen fragt afsluttes, førend De har vor ordre.*

I OVERSØISK FART

Barkskibet HERTHA var bygget til langfart, og på langfart gik hun. I kaptajn Klaaborgs logbog fra 1892 skriver han lakonisk: *7. april,*

afgang Amsterdam. 15. august ankomst Alta-ta, Mexico. Det fremgår ikke af logbogen, at HERTHA har søgt havn på rejsen. Der var altså tale om en sejlads på 4 måneder og 10 dage ud i et stræk!

Fornødenhederne om bord til den 16 mand store besætning måtte tilpasses derefter, og provianteringslisten, der dog er beregnet på et års sejlads, er imponerende:

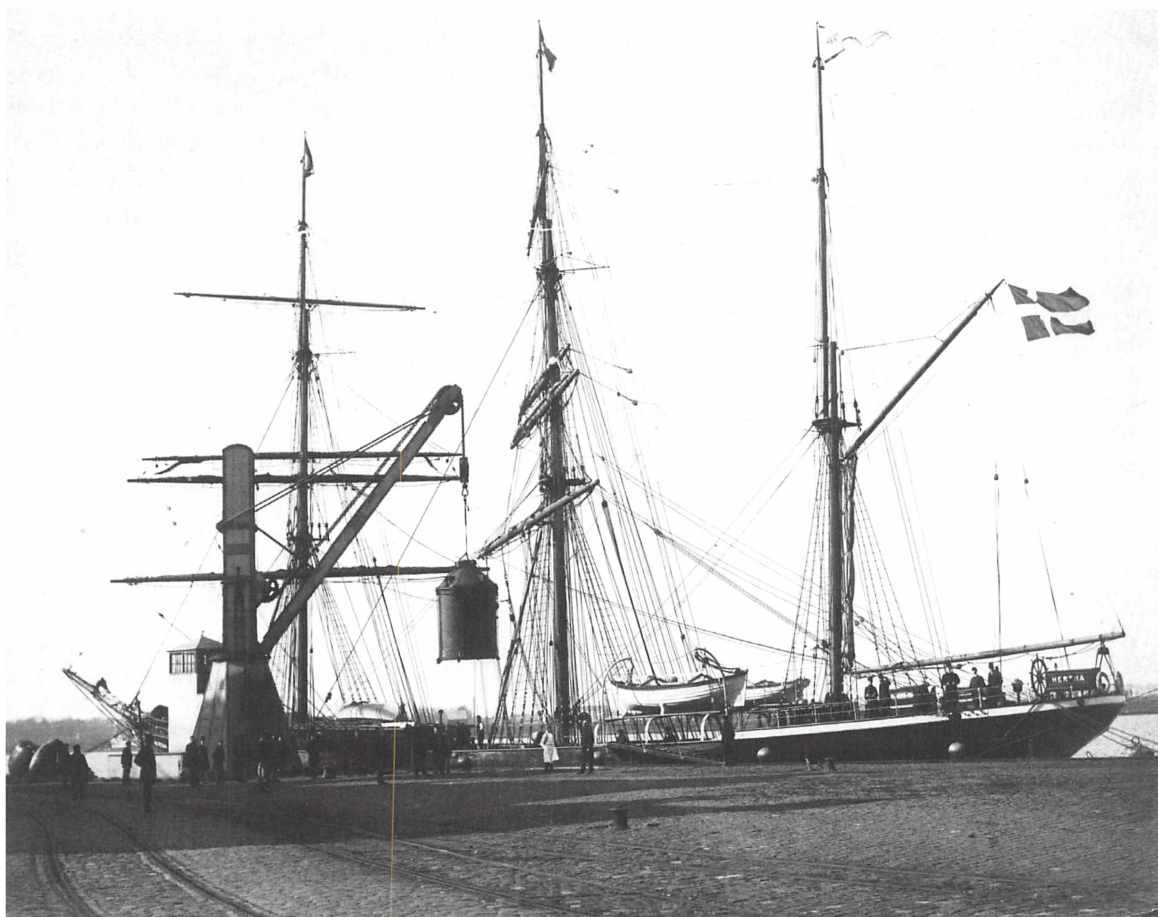
9 fade kød à 200 pund	20 pund tørrede æble	3 glas worcester sauce
9 fade flæsk à 200 pund	35 pund korender	12 glas pickles
100 pund klipfisk	35 pund rosiner	6 glas karry
300 pund stokfisk	4 stk. Holstensk ost	1 kasse mælk, 48 timers
300 pund sirup	3 stk. Edammer ost	120 dåser à 6 pund oksekød
400 pund ris	1 tønne saltede sild	60 dåser à 6 pund lammekød
100 pund kaffebønner	3 tønder tørrede kartofler	24 dåser à 2 pund corned beef
150 pund pladetobak	36 dåser fiskeboller	24 dåser à 2 pund oksetalg
300 pund store gryn	24 dåser marinerede sild	36 flasker rødvin
50 pund boghvedegryn	3 tønder Apetitsild	12 flasker sherry
30 pund havregryn	3 tønder beafsteak	12 flasker portvin
300 pund bønner,	10 dåser Colemans sennep	12 flasker cognac
600 pund ærter	1 kg makaroni	½ fad beg
10 fade hvedemel	1 pund kanel	50 pund harpiks
5 fade rugmel	1 flaske bordolie	50 pund fernis
20 pund rismel	1 pund stødt peber	1 fad petroleum à 200 potter
900 pund sukker	6 pund hel peber	1 fad kogt olie à 190 potter
650 pund smør/margarine	1 pund nelliker	1 fad råolie à 200 potter
30 pund the	½ pund laurbærblade	120 pund grøn sæbe
50 pund sagogryn	20 pund tørrede kirsebær	100 pund soda
25 pund hvidt sukker	4 pund husblas	24 pakker tændstikker
25 pund røget flæsk	2 flasker hindbæreddike	107 pund reven kridt
25 pund skinker	3 tønder ryper	
25 pund pølse	3 tønder kalvekarbonader	<i>samt diverse småting.</i>
200 pund salt	2 dunke ansjoser	
100 pund svesker	4 glas taffelsalt	

Det kan undre, hvad reven kridt skulle bruges til. Forklaringen er den, at man blandede kridt med beg til en sej masse, der brugtes til tætning af dæksplankerne. Denne blanding kaldtes "Ommels-beg" efter byen Ommel på Ærø.

RUNDT OM CAP HORN

Argentinas næststørste by, Rosario, var en af

HERTHAs mange destinationer. Den ligger ca. 400 km oppe ad Parana-floden. Indsejlingen går gennem Rio de la Plata bugten, med Buenos Aires om bagbord. Det er forbavsende, at et så stort sejlskib kunne gå op ad den smalle Parana-flod. Måske har hun været trukket af en slæbebåd. Kaptajn Klaaborg og HERTHA er bound for Rosario på flere rejser, muligvis med en last stenkul, returlasten har sandsynligvis været kobber eller korn.

Hertha laster et sukkerraffinaderi i Amsterdam, bound for Rosario, Brasilien.

Fra Rosario sejlede HERTHA rundt om Cap Horn til Valparaiso, Chile, hvor hun lastede guano, tørrede fugleeskremitter, der med sit rige indhold af fosforsyre, kalk, kali og kvælstof var et eftertragtet gødningsmiddel. Videre fra Valparaiso, tværs over Stillehavet til byen Bu-tari-tari på øen Makin. Her lastedes copra, der er den soltørrede, faste frøhvide af kokosnødder. Af copraen presses der kokosolie, som efter hærkning kan anvendes til fremstilling af margarine.

Herfra sejlede HERTHA til Sydney i Australien, en sejlads fra Chile over Makin på over 10.000 sømil! En sømil er 1.852 m. På Stillehavet morede besætningen sig med at harpunere delfiner. Det blev et kærkomment og afvekslende tilskud til skibskosten i juledagene.

Hidtil var rejserne med HERTHA forløbet uden de store problemer. Men nu var det ved at gå galt. Skønt HERTHA i enhver henseende var forsynet med god og rigelig forsk proviant, blev kaptajn Klaaborg angrebet af den frygtede Beri-Beri syge, der skyldtes mangel på B-vitaminer. Han blev bragt i land i en meget dårlig tilstand i Sydney, men under kyndig pleje på hospitalet, kom kaptajn Klaaborg sig heldigvis hurtigt igen.

EN KONGEFØDSELSDAG I AUSTRALIEN

I Sydney arrangerede Klaaborg en fest om bord på HERTHA for at fejre Kong Christian IXs 78-års fødselsdag i 1896. Herom skrev "Daily News" i Sydney:

Kaptajn Klaaborg, det danske Barkskib "Hertha" af Kolding, nu beliggende ved Dawis Point, havde i Gaar i Anledning af Kongen af Dan-

Et eksotisk møde i Afrika.

marks 78 Aars Fødselsdag indbudt en Del Borgere her i Byen til Middag om Bord paa Skibet. Selskabet bestod af den danske Konsul (Mr. Boesen), Kapt. og Mrs. Madsen fra Skibet "John Eva" af Hawaji, Mr. og Mrs. Marcher, Mr. og Mrs. A. Beck, Mr. og Mrs. C. L. Hansen, Mr. Herman Horn, Mr. Tupelius, Mr. J. O. Fabiansen og Mr. Bruun, Førstestyrmand på "Hertha".

Skibets Rigning var festligt dekoreret med Flag og Guirlander og oplyst med kinesiske Lygter. Middagen serveredes i Kahytten. Konsul Boesen holdt Festtalen for Kongen, der fulgtes af Orkestermusik og Afsyngelsen af den Danske

Nationalsang; en lignende Honnør fulgte efter skaalen for Dronningen af Danmark og af England, der udbragtes af Mr. Fabiansen.

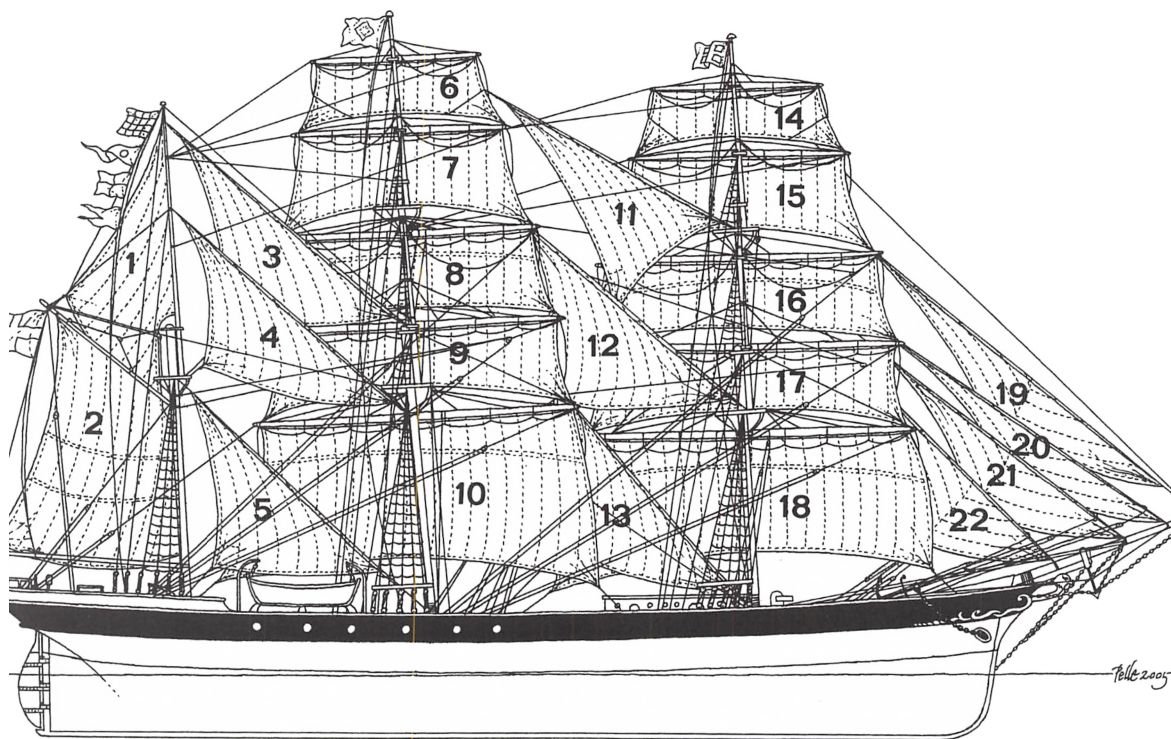
Kaptajn Klaaborg holdt Talen for Konsulen, og Konsul Boesen udbragte Skaalen for Mr. og Mrs. Klaaborg. Mr. C. L. Hansen holdt Talen for Damerne, der besvaredes af Mrs. Marcher. Alle Talerne holdtes på Dansk.

Efter at Bordet var Hævet, gik man op på Dækket, hvor alle Forberedelserne var trufne til Dansen, der fortsattes til en sen Time. Dansen

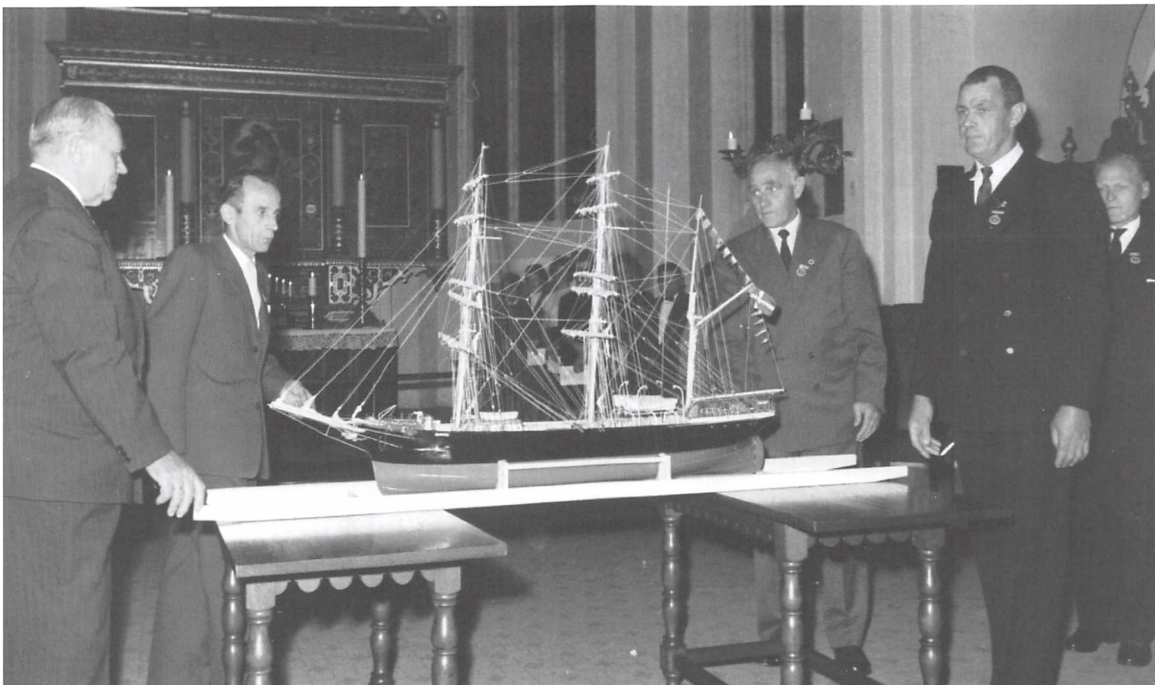
afvexlede med et Første Klasses Program af Musik, Sange og Kor.

Jo, jo, den gode kaptajn Klaaborg forstod så sandelig at arrangere en fest, der gjorde både hans konge, hans land og hans skib ære!

Den 15. marts 1907 ankom HERTHA fra Bolivia til Hamburg, hvor skibet, der nu var døbt LEONID, blev solgt til Rusland (Archan-gelsk) og overgik til Østersøfart. HERTHA havde fortsat kaptajn Klaaborg som skibsfø-

Barkskibet HERTHA, tegning af Per Bøgh 2005. 1) Mesantopsejl, 2) Undermesan, 3) Mesanbramstagesejl, 4) Mesanstængestagesejl, 5) Mesanbramstagesejl, 6) Krydsrøjl, 7) Krydsoverbramsejl, 8) Krydsunderbramsejl, 9) Krydsundermærsejl, 10) Bergine, 11) Storerøjlstagesejl 12) Storebramstagesejl, 13) Storestængestagesejl, 14) Forrøjl, 15) Foreoverbramsejl, 16) Foreunderbramsejl 17) Foreovermærsejl 18) Fok, 19) Jager, 20) Yderklyver, 21) Inderklyver, 22) Forestængestagesejl.

Modellen af Hertha placeret foran alteret i Sct. Nicolai Kirke. Fra venstre J. M. Nielsen, S. Damkjær, P. Kay, M. Jensen og Poul Dannevig Klaaborg, der var initiativtager til fremstilling af modellen. Foto P. Thastum, 1964.

rer frem til 1908, da han skiftede til M/S HANS TAVSEN. HERTHA havde da 11 oceangående langfarter bag sig.

I 1912 forlod Klaaborg M/S HANS TAVSEN og søen, for at blive havnefoged i Kolding, en post han bestred til sin død i 1919.

HERTHA forliste under navnet LEONID ud for Cayenne i Fransk Guyana den 10. maj 1910.

HERTHA SOM KIRKESKIB

Kaptajn Klaaborgs søn, konditor P. W. Klaaborg, undrede sig over, at Koldings sognekir-

ke, Sct. Nicolai, der har navn efter de søfarendes helgen og beskytter, ikke havde et kirkeskib. Han kontaktede derfor den kendte modelbygger, H. Andersen i Søborg, og bad ham udføre en model af HERTHA.

Den 8. september 1964 kunne Sømandsforeningen, hvis formand var kaptajn Klaaborgs barnebarn, havnefoged Poul Dannevig Klaaborg, overdrage modellen til Sct. Nicolai kirke ved en enkel og smuk ceremoni. Modellen af HERTHA blev båret ind i kirken af fire sømænd, M. Jensen, P. Kay, J. M. Nielsen og S. Damkjær. Næstformanden, Chr. Sørensen, bar Sømandsforenin-

1914. Familien Klaaborg samlet foran havnekontoret i Kolding, N. C. Klaaborg og hans kone, Amalia, ses til venstre i billedet.

gens fane og formanden, Poul Dannevig Klaaborg, sagde:

"Som symbol på de søfarendes tilknytning til Sct. Nicolai Kirke, overdrager jeg hermed barkskibet HERTHA til kirken."

Pastor Sølling takkede for den smukke gave, der blev placeret foran alteret, så menigheden kunne tage den fine skibsmodel i nær-

mere øjesyn, inden den blev hængt op under kirkens hvælvning.

HERTHA var atter kommet til sin hjemstavn – Kolding.

KILDEMATERIALE:

Kaptajn N. C. Klaaborgs efterladte papirer og logbog, venligst stillet til rådighed af Poul Dannevig Klaaborg.

BARNDOM OG UNGDOM I SKOLEGADE 1938-1957

AF CARLGEORG JENSEN

Bortset fra de første par år af min levetid, hvor mine forældre boede til leje andre steder i byen, boede jeg i Skolegade 3 lige over for Blæsbjergsskolen, dengang Forskolen, i min barndom og ungdom. Fra jeg var 2 år til jeg blev 7 var Danmark besat af tyskerne, og det gjorde barndommen noget anderledes, end den ellers ville have været.

MIN FAR

Min far var malermester Christian Eriksen Jensen. Min bedstefar, Carl Jensen, husker jeg ikke fra andet end billeder. Som indehaver af en kendt malerforretning arbejdede han ud fra overbevisningen om, at sønnen Christian skulle være maler og føre firmaet videre som Carl Jensen & Søn. Min far, Christian, udviste mange forskellige evner – også i kunstnerisk retning, i øvrigt som min farfar selv. Min far har vel følt firmatraditionen hænge over sit hoved – hans 12 år yngre bror Axel var vist ikke på tale i den henseende – så Christian måtte lære hos Carl Jensen. På trods af, at min far gerne ville være lærer og ville have egnet sig virkelig godt – og på trods af, at skolebestyrer Dalsgaard på Realskolen tilbød at betale hele uddannelsen, stod den gamle Carl Jensen fast på, at hans ældste søn skulle være maler. Hele min barndom har min far sukket: "Bare jeg

dog var blevet lærer" – hvad han sådan set fik "snydt sig til" gennem sin store indsats i Husflidsskolens regi. Jeg har selv haft livslang glæde af årene i Husflidsskolen, hvor vi på Drengeskolen efter afsyngning af sange i retstilling til fædrelandets lovprisning – og samtidig indøvelse af passende til aktiviteten egnede udgangsstillinger – fik lært børstebinding, løvsavsarbejde, bogbinderarbejde og træarbejde.

Sine forudsætninger havde min far bl.a. fået fra Husflidsskolen i Kalundborg, og hvordan han var kommet af sted med fravær fra Kolding, er mig ubegribeligt. I øvrigt havde min far måttet på valsen efter udstået læretid, et fænomen, der af håndværkerlavet ansås for en passende forhindring i, at den nyudlærte håndværkssvend skulle finde på at etablere sin egen forretning i utide. Han kendte jo kundekredsen i forvejen. I min fars tilfælde artede det sig lidt anderledes, idet han på sin turne sydpå sidst i 1920'erne til først i 1930'erne med en afstikker til Stockholm arbejdede i Tyskland, Schweiz, Italien og Frankrig. Men hjemkaldtes, da den gamle Carl blev syg. Min farmor, Ulrikke, kaldet Bebbe, flyttede efter Carl Jensens hjerteslag den 17. april 1940 ned i stuelejligheden, hvor hun havde residens resten af livet. Min far, der langt om længe havde giftet sig i 1935, indtog førstesalen med sin hustru. Det

Min farmor, Ulrikke Jensen stående på værkstedstrappen, 56 år gammel i 1934.

har vist ikke været et uproblematisk arrangement med svigermor nedenunder i 22 år. Men min far var vist glad for, at han dagligt kunne vende livets problemer med sin mor, inden han gik ovenpå til kone og børn.

MIN MOR

Det havde – navnlig fra 9. april 1940 – været en velbevaret hemmelighed i familien, at min mor, Louise, kaldet Liesel, var fra Tyskland. Hun blev født som datter af en "Postbeamter", Georg Rinderspacher, i Sydtykland i 1903, overlevede med nød og næppe første Verdenskrigs udbombninger i Freiburg im Breisgau, men sultede ligesom så mange andre civile tyskere med livsvarige fysiske mén som resultat. Hendes forældre flygtede til en landsby i Lahr-Schwartzwald-området, boede hos bekendte og fristede en kummer-

lig tilværelse. Min mor opnåede gennem stor flid at uddanne sig som håndarbejds lærerinde i Königsfeld. Det var i starten af 1930'erne. Min fars kusine, Margrethe Eriksen (senere forstanderinde på Borrehus) var lærer på Kunst- og Husholdningsskolen i Königsfeld. De to blev venner for livet.

Min far, der så vidt vides var en ung, flot fyr på det tidspunkt og som nævnt på efteruddannelse hos udenlandske malermestre, havde vist haft svært ved at beslutte sig, hvad angår ægteskabstilbud. I nogle efterladte breve fremgår det tydeligt, at det i hvert fald ikke havde skortet på bekymrede

Margrethe Eriksen og Louise Rinderspacher i Königsfeld, 1929.

Liesel og Christian Jensens bryllupsfest på Ejlersvej 23. februar 1935. I baggrunden Margrethe Eriksen og Hedda Nielsen, gift med N. P. Nielsen.

advarer hjemmefra, hvad angår det andet køn. Måske havde advarslerne skræmt ham førhen, måske havde hans kusine Margrethe været så meget garant for sin nye veninde, at min far tog Liesel med til Kolding, hvor de blev gift i 1935. Min onkel, direktør N. P. Nielsen, Ejlersvej, holdt brylluppet.

Min mor fik så et liv som hjemmegående husmor og telefonpasser. Jeg tror, at de truede skyer sydfra bidrog til, at hun ingen omgangskreds kunne etablere sig, hendes oprindelsesland måtte skjules for kunderne, og sprogligt formåede hun i sagens natur ikke at udvikle sig særligt. Bortset fra min fars lillebror Axel i Horsens og selvfølgelig Margrethe Eriksen, nød hun vist ikke særlig agtelse fra den øvrige familie. At den stærke svigermor tilmed boede nedenunder, kunne registrere, hvad der foregik ovenpå og af og til styrede dagliglivets genvordigheder med

sin stok mod loftet, har vist ikke gjort det nemt for hende. Hun blev bragt herop af ridderen i det hvide arbejdstøj, har sikkert glædet sig usigeligt til at stifte familie med sin elskede Christian, men er hurtigt blevet bibragt opfattelsen af, at hun fra nu af bare havde at være taknemmelig over at være blevet reddet ud af Nazityskland. Igennem livet lærte hun sig at bære denne taknemmelighedsbyrde med værdighed.

HUSET I SKOLEGADE 3 OG DATIDENS BØRNEOPDRAGELSE

Børnesoveværelset var et lille, smalt værelse, en afgrænsning af spisestuen, hvor der

Mit barndomshjem, Skolegade 3, i 1938. Min farfar med min søster Åse Margrethe ved hånden.

Mine forældres stuer fotograferet i 1935.

på halvanden meters bredde og omkring 3 meters længde – min fars senere kontor – kunne være plads til 2 børnesenge for min 14 måneder ældre pseudo-tvillingsøster og mig. Der var to stuer, en kold og en varm, et køkken med kombineret brænde-gas-komfur, et spisekammer og de voksnes soveværelse. Møblerne var for en stor dels vedkommende fremstillet af en snedker i Tyskland først i trediverne. Om dagen – i de bevilgede vågentimer – har vi begge været anbragt i en kravlegård i den varme stue, hvor kakkelovnen stod.

Toiletterne var med spande i gården mellem værkstedet og sidebygningen. Natmændene har haft nøgle til gadedøren, så de kunne låse sig ind for at tømme toiletspande. Og så lugtede Skolegade!

Efter den tids regulativ for pasning af småbørn var det en regel, at mindreårige fik en omfangsrig middagsøvn. Jeg husker i den anledning, at jeg lå alene i min seng over middag og absolut ikke kunne sove.

Min far, malermesteren, som altid kom hjem til sin varme middagsmad – servering kl. 12 præcis – kom ind til mig og foretog uden varsel med en medbragt lineal en passende afklapsning. Hvorfor husker jeg ikke, men ordene: ”Dette er en lille hilsen fra Mor”, har jeg aldrig glemt. Især, fordi da jeg efterfølgende foreholdt min mor denne efter min opfattelse urimelige rettergang, benægtede hun ethvert kendskab til episoden.

Min far husker jeg også for den fædrene revselsesforpligtelse. Min mor sagde: ”Du kan lige vente, til far kommer hjem”, og min far skulle efter en hård arbejdsdag sikkert meget mod sin vilje eksekvere lussinger (til mig) og blide formaninger (til min søster) foranlediget af dagens uoverensstemmelser med min mor, der i øvrigt aldrig selv lagde hånd på sine børn.

Jeg må i øvrigt have været et overmåde besværligt barn, for min far udtalte nogle år senere under høj stemmeføring: ”Da vi fik din søster, faldt jeg på knæ og takkede Gud. Da vi fik dig, faldt jeg på knæ og bad Gud om, at vi aldrig skulle få flere børn”. Og Gud hørte hans bøn. Heldigvis.

Når vi børn havde været syge, var det skik og brug, at vi skulle udholde strengt sengeleje i op til en uge efter, at man f.eks.

var feberfri. Vores huslæge, doktor Rossen, kom som en fast regel på hjemmebesøg morgen og aften, stillede diagnosen og – som en ligeså fast regel – pulsede røgen fra den altid tændte cigar ind i hovedet på patienten. I de kolde vintre i 1940erne, hvor man selvfølgelig ikke slap for sygdomme, kunne man ligge tvangsindlagt fra om morgenen og hele dagen høre den forjættende knasende lyd fra vognhjul, der kørte i den frosne sne og kammeraternes høje råb.

Alt fik en ende – også sengelejet – og der blev tid til at opleve mænd med store jernstænger hakke is væk fra gader og stræder og køre det væk på hestevogne. Mælkemanden kom med sin hestetrukne mælkevogn, ringede med sin store messingklokke, sommer og vinter, og hvis man så befandt sig på oppegående rekreationsophold i hjemmet, måtte man på et tidspunkt hente mælkeflaskerne op, inden spurvefugle i vinterperioden havde prikket hul på ”sølvpapirkapslen” og suget det øverste lag, fløden, op.

I besættelsestiden var familien på fire altid samlet til aftensmad med tilhørende andagtsfuld radioavis. Min fars forpligtelser rakte også til efterfølgende foredrag om væsentlige emner og sproglige korrektioner. Hans mange monologer omfattede aldrig besættelsesmagten, men gerne ”den gule fare”, som jeg i hvert fald opfattede som et varsel om en forestående invasion af små gule mennesker, der efter krigen var klargjort til at oversvømme vort fædreland. Hans sproglige korrektionslyst blev ved en sådan lejlighed provokeret af, at jeg kom til at nævne ordet ”gide” i skolesammenhæng. Konsekvensen af dette formastelige ords tilstedeværelse under aftensmåltidet blev også læring for livet.

DA JEG FIK FJERNET POLYPPERNE HOS NONNERNE

I årene til jeg kom i skole (1944) florerede de sædvanlige børnesygdomme – men først og fremmest husker jeg de voksnes diskussioner om polypper i min tilstoppede næseregion, hvilket fik min far til at beordre besøg hos doktor Christian Hvidt. Bemeldte hals-, næse- og ørelæge indgød stor respekt takket være sin unaturlig store højde, men et mere udsletteligt indtryk gjorde det fænomen, at den store halslæge var hæs som en ravn – *altid*. Det var for mig ubegribeligt, at han ikke for længst havde kigget sig selv i halsen med sit flammeopvarmede spejl og penslet sine stemmebånd med rødt jod, ligesom han gjorde ved os andre. En dag lød behandlingen for mit vedkommende på fjernelse af mandler og polypper, hvilket ganske vist i første omgang ikke lød særlig ængstende, men det var også før realiteterne gik i gang for alvor. Jeg tror, at behandlingsgarantien på det tidspunkt omfattede en uges tid efter denne forundersøgelse – i hvert fald rullede der op for døren kort tid efter en fornem hestetrukket luksusudstyret 2-hjulet karet med plys og bløde sæder i kabinen med akkurat plads til min mor og mig, mens kusken måtte hyppe i det fri. Lyden af vogn-døren, der blev smækket i af kusken, var af samme klangskønhed som på en af vore dages dyreste biler. Jeg havde før set de generatordrevne automobiler tøffe rundt med deres påmonterede kakkellovne, men denne køretur var for en dreng i den alder en oplevelse for livet.

Jeg tror, køreturen sluttede i sneen uden for Sct. Hedvigs klinik i nærheden af Dom-

huset, hvor en kæmpestor maskulint udseende søster modtog os på trappen, men overlod efterfølgende min mor til et ufrivilligt ophold på en træbænk på gangen med de rungende vægge, hvorefter hun omfattede min nærmeste hånd i et ubrydeligt jerngreb. Uden ord, jeg tror, søstrene var af udenlandsk herkomst, blev delikventen ført ind i et stort skummelt lokale, delvis mørkelagt, anbragt på skødet af en anden kraftigt udseende søster, der (uden ord) denne gang omfattede begge mine hænder i et åbenbart specielt låsegreb, der nok skulle forhindre et flugtforsøg. En anden søster nærmede sig med en maske, fik den ned over min næse, tog en flaske, startede en brummende maskine og overhældte masken med æter, hvorefter hun på dansk beordrede mig at tælle højt. Der blev udlovet en belønning, hvis jeg kunne tælle til 30. Inden jeg sejlede bort på 24, nåede jeg at skimte den rare doktor Hvidt, der bøjede sig over mig med sit enorme pandespejl. Jeg vågnede op i en sygeseng, omklamret af min mor, der stillede alt det is i udsigt, som jeg kunne indtage efter denne i øvrigt unødvendige organamputation. Men det var da et problem at *skulle* spise isanretninger som blodstandsende medicin. Senere, da jeg som vanligt var tvangsindlagt med min mor og søster til damekomsammen i familien, fik jeg opsnappet, at den hospitalsnonne, der åbenbart var det menneske, der af kristen næstekærlighed var kaldet til at fastholde børn på skødet under siddende operative indgreb, konstant var sparket gul og blå på underbenene. Jeg har tit tænkt på, om hun i grunden mærkede så meget på grund af æterdampene.

SKOLEGANG

Da min søster og jeg skulle begynde i skole hos fru Køster på Drengeskolen i 1944, lød den stående dagsbefaling fra min far på, at jeg skulle gå med min søster i hånden hele vejen for at forhindre, at hun blev skudt af tyskerne. En dreng var på den tid en ægte ridder, og det var kun ret og rimeligt, at han evt. måtte ofre sit liv til fordel for søsteren, selv om denne sidste person var en sladrehanke derhjemme. Af formentlig samme grund var min søster en tvungen og indiskutabel sidekammerat de næste par år, og jeg husker med bitterhed, hvordan hun underholdt vore forældre med pinlige detaljer vedrørende sin brors opførsel skoledagen igennem.

Drengeskolen blev snart okkuperet af besættelsesmagten, alle elever spredt rundt i byen, for min klasses vedkommende oplevede vi at blive undervist hjemme hos fru Køster privat på Aalykkegade, hvor vi i hendes havestue fik lært det fornødne og mere til. Vi havde frikvarter ovenpå villaens

Pseudotvillingernes skolestart april 1944 – i fotografens atelier.

garagetag, hvor vi uden rækværk af nogen art løb rundt og spillede bold, indtil lærer Christensen kaldte os til time ved at klappe i hænderne. Jeg har for nogle år siden lokaliseret stedet og undret mig over, at ingen faldt ned!

Efterfølgende blev vi flyttet på Den højere Almenskole, senere Kolding Gymnasium, hvor det sikkert har moret de store at skulle dele skolegård med så mange små, uden at det ellers fik konsekvenser for os i form af buksevand o.a. – i hvert fald ikke på det tidspunkt. Men der opstod et andet væsentligt problem, da tyskerne inddrog dele af Gymnasiet inklusive pigetoiletet, hvorefter der på drengetoiletet blev skiltet med kønsopdelt besøgstid. Det har formentlig været en prøvelse for pigerne – store og små – af betragtelige dimensioner.

Da Drengeskolen blev anvendelig til undervisning igen, vendte vi tilbage med Frovin Jørgensen som skoleinspektør. Lærer Svane udgjorde den løbende gårdvagt: d.v.s. når vi efter indringningen stillede klassevis op i to rækker, fik vi først lov til at gå ind, når han med fremstrakte arme og knyttede næver havde foretaget et *genoprettelsesløb* ned gennem rækkerne. Stod man på det tidspunkt med drejet hoved, mærkede man øjeblikkelig konsekvensen. Det var læring for livet!

Blandt mange andre fremragende lærere på Drengeskolen husker jeg personligheder som lærer Kildegaard, der over for andre voksne døjede med en problematisk blokeringsstammen, en stammen, der dog udeblev, når han underviste. Åbenbart gjorde den sidste situation ham tryk. Vores klasselærer gennem lang tid var den elskelige lærer

Ålykkeskolen (Drengeskolen). Foto fra 1948.

Skovsgaard, som aldrig slog, men gerne uddelede "forebyggende" eftersidninger. I øvrigt udgjorde den slags straf en avanceret 3-delt prøvelse, hvor første del var den egentlige forlængelse af skoletiden i en anden klasse, anden del udgjordes af en forskrækket og vred hjemmegående mor, der ikke vidste, hvor man var blevet af, og endelig tredje del: faderens hjemkomst, der som hjemmets eksekutor efterfølgende var forpligtet til at fuldende en sådan forfærdelig dag med konstant afregning. Ikke desto mindre blev alle dage afsluttet med aftensange for børn, dagens tekst fra Brødremenighedens kalender samt Fadervor, hvorunder vi alle fik forladt vor skyld og brøde for den dag.

FRYGTEN FOR TYSKERNE

Min far var glødende patriot, sørgede altid for et synligt Dannebrog og kongeemblemet i jakken om søndagen. Vi lærte at være bange om natten og forsigtige om dagen. Min far gik brandvagt nogle gange om natten sammen med naboen, pedel Hansen fra Almenskolen. Brandbomber kunne komme ovenfra og oven i købet være camouflerede som tilsyneladende uskyldige fyldepenne eller blyanter. Når luftalarmen lød, var det om at komme ind i Almenskolens port og ned under jorden i fyrkælderens. Og vi *var* bange, men vist mest min mor, der ikke var klar over, hvor min far opholdt sig. Da Almenskolens kulforsyning ophørte, blev pedel Hansens beordret til at fyre med halm hver halvanden time døgnet igennem. Omtalte halmballer blev stuvet ind i portåbningen, hvor pedel Hansens sønner, jeg selv og Per Hansson fra Blæsbjerggade havde en herlig legeplads. Der blev bygget huler, klatret op og sprunget ned, nogle gange om kap med iboende mus.

Da situationen i Kolding spidsede til, sov vi alle fire i vore forældres soveværelse ud mod gården – altså ikke ud mod Skolegade, hvor min søster og jeg på det tidspunkt ellers delte kvistværelse, til vi var 11-12 år gamle. Der blev sat en emaillet toiletspand med låg op i det fælles soverum, og da Kolding Folkeblad en nat sprang i luften, blev begge vinduer i soveværelset herefter forsynet med heldækkende skodder af tommetykke planker. En tid efter skete eksplosionen tæt på, da en af de store, dyrebare blyindfattede glaspartier blev sprængt i Sct. Nicolai Kirke.

På trappeafsatsen op mod kvistværelserne var et tagvindue placeret i den skrå tagflade.

Vinteren 1944. Fra venstre Jens Per fra nr.5, min søster, min mor og jeg selv.

Herfra snød jeg mig til en nat på vej ned i beskyttelsesrummet at gå op og overvære ildkamp i himmelrummet mellem formentlig fjenden og engelske flyvere – et uvirkeligt drama med lysspor på kryds og tværs. Morgenen efter åbnede jeg brevsprækken i gadedøren ud til Skolegade, hvor tyskerne huserede over for på Forskolen, og skreg af mine lungers fulde kraft: "Deutschland ist kaput!!" Jeg blev lidt efter klar over de mulige konsekvenser af denne fædrelandskærlige handling – skydning på stedet – og turde ikke gå udenfor resten af dagen.

En aften i 1944 blev der midt i et for børn oplysende foredrag ringet på døren. Når

gadedøren ud til Skolegade af en eller anden grund endnu ikke var låst, skete det jævnlige, at en farende svend, som måske oven i købet kendte min far fra hans egen tid på valsen, ringede på og bad om mad. Min mor rejste sig altid, gik ud i køkkenet, vendte tavs tilbage med en madpakke, overdrog den til den farende svend, der på sin side lovede at komme snart igen. Min pligt bestod derefter i at gå efter svenden og låse gadedøren.

Men denne aften blev der ringet lidt læn- gere på end normalt. Jeg rejste mig først som vanligt for en ridder i den alder, åbnede frej- digt døren og stod så ansigt til ansigt med en tysk officer i fuld uniform. Min fars placering ved spisebordet var selvvalgt sådan, at han kunne se køkkendøren, men ikke entredø- ren, og han registrede givetvis først situa- tionens katastrofale karakter, da han så min mor blive ligbleg i ansigtet, mens officereren venligt sagde: "Darf ich mit deiner Mutter sprechen?" Dette var en forskrækkelse uden lige: Min mor var jo selv tysker og som sådan fra fjendeland !!

Og nu stod der så en tysk officer uden for entredøren og ville tale med *hende*. Jeg for- stod, at hun var hans gamle skolekammerat, og at han nu forventede at blive budt inden- for og hilst velkommen til en hyggelig slud- der om skoletiden. For min far, malermeste- ren, var dette nok det værste, der kunne ske. Han kunne blive beskyldt for værnemageri, at omgås fjenden, han kunne jo miste sine kunder og familiens eksistensgrundlag, det var svært nok i forvejen.

Men min far handlede prompte. På sin vej sydpå gennem Tyskland havde han vist også lært andet end at forgyldte albertavler, i hvert fald stod han sekundet efter over for

officeren, der stadig stod forventningsfuld og glædede sig til gensynet. Min far rettede sig op og hældte nu med sand dødsforagt en skraldespand af tyske eder, forbandelser og ukvemsord ud over tyskeren, og det i et tone- fald, som i hvert fald *jeg* ikke havde været underlagt nogensinde. Jeg var blevet skub- bet lidt til side og tænkte: "Nu bliver min far skudt" Men denne min fars uafbrudte tale- strøm, hans direkte øjenkontakt og så det faktum, at min far virkelig *kunne* skælde ud på tysk og brugte det som overraskelsesmo- ment, bevirkede øjensynligt, at naziofficere- ren ligesom blev mindre og mindre, smæk- kede til sidst hælene sammen med et "Ent- schuldigung" og forsvandt ned ad trappen. Samme forfærdelige skæbne overgik senere en anden tysk soldat, der kravlede på vores skiferbelagte tag for at fastgøre en kortbøl- geantenne over gaden til Gestapos forhørs- lokaler overfor. Han fik adgang fra naboens tag og måtte samme vej tilbage med uforret- tet sag. Jeg frygtede i længere tid et regulært besøg af SS-stormtropper, men dette ude- blev mærkeligt nok. Den dag i dag fatter jeg ikke, hvorfor den såkaldte tyske grundighed kunne udmønte sig i eftersøgningen af en for 2. Verdenskrig så ligegyldig person som min mor, og hvordan havde skolekammeraten egentlig fundet *hende*?

Skolegade blev spærret af i begge ender, fra Blæsbjerggade til Katrinegade. Spærreti- den startede kl. 21, og der var "spanske ryt- tere" tværs over fortov og kørebane. En som- meraften havde vi alle fire været på legalt familiebesøg på Fynsvej, men kom altså så sent hjem, at det hele var bevogtet af bevæb- nede soldater. Vi havde ikke regnet med at skulle bruge passérseddel, eller min far havde

Tysk vagtbus på hjørnet af Skolegade og Blæsbjerggade. Til venstre for dette lå den døde tyske skildvagt. Foto: Knudsen og Jochumsen. September 1940.

glemt det. På det tidspunkt af besættelsen bestod vagtstyrken af ældre sydtyskere, og min far rullede sig ud igen, men denne gang med sydtysk gemytlighed tilsat naveraccent, åbenbart en sproglig delikatesse, for vi blev venligt overbærende lukket ind i gaden. Om morgenen, når vi skulle gå i skole, var pigtråden rullet væk, men der var stadig en tysk soldat i hver ende af gaden.

En morgenstund, da vi to børn som sædvanlig ville skrå over gaden over mod Blæsbjerggade, lå der en tysk skildvagt på hjørnet. Han havde sin hjelm på endnu, men et rundt hul i panden og en lille smule blod på forto-

vet afslørede, hvad der åbenbart var sket med den gamle soldat. At vi fortsatte direkte op til Drengeskolen skyldtes vist især, at ingen af os ville komme for sent i skole, men også, at den lakoniske konstatering af fakta ikke ville have ændret noget i vores dagsprogram. Jeg husker heller ikke, at denne oplevelse blev fortalt hverken i skolen (det ville forstyrre undervisningen) eller hjemme hos vore forældre. De næste par morgener lå der igen resultater af danske skarpskytters natlige formåen på fortovet, og nu blev der så opstillet en regulær bjælkehytte af størrelse som et dobbelt skilderhus men med skyde-

skår i tre retninger. Så blev de gamle mænd skånede.

En eftermiddag skete der det mærkelige, at der blev monteret et solidt rækværk af tykke brædder, fastgjort på tykke, firkantede stolper, gravet ned i jorden ved fortovskanten med ca. en meters mellemrum fra den ene ende af gaden til den anden. Sent samme aften vågnede jeg ved, at der lød hestetramp, og kort tid efter så jeg fra kvistvinduet, at hele Skolegades længderetning blev tæt pakket med store, urolige heste med afklippede manker og haler, bundet side om side med hovederne vendt mod Forskolen.

Om morgenen var det hele væk, hestene var væk, det solide gelænder var væk, men et stykke nede i jorden, i stolpehullerne, stod resterne af stolperne, som de stakkels sultende dyr ikke har kunnet få fat på i nattens løb. De må have ædt det hele. Heraus! Afsted til fronten!

UTILREGNELIGE TYSKERE

Min fars bekymring, hvad angår min søsters risiko for at blive tyskernes skydeskive, viste sig mærkværdigvis nok ikke helt ubegrundet. En eftermiddag i det tidlige forår 1945, da vi planmæssigt hånd i hånd vandrede fra Jernbanegade i retning mod Buen, gik op til venstre mod Slotssøen og netop skulle passere Slotsallé på højre hånd, lød en vældig råben og skrigen, akkompagneret af pistol-skud. Vores lovlige ærinde var besøg på Ejlersvej 14 hos onkel N. P. Nielsen, tidl. Syd-jydsk Trælast, og min gudmoder, Hedda, Folkebankens første kvindelige kasserer.

En flok Hipoer i deres sorte uniformer var kommet løbende fra Staldgården ned ad den

stejle sti mod os, råbende og skydende op i luften med fordrejede, ophidsede ansigtsudtryk. Vi var standset ved Slotsallé, fordi tre vejarbejdere var ved at lave noget ved vejen eller fortovet. De ophidsede Hipoer havde ikke øjenkontakt med os, men på den korte afstand, der var imellem dem og os, må det have været så farlig en situation, at vejarbejderne resolut tog fat i min søster og mig og nærmest slæbte os ind i et større, lidt dybt gadedørsparti tilhørende et af husene over for stien med de skydende soldater. Vi blev trykket, eller rettere mast, ind i mørket mod den fremmede gadedør, og de tre arbejdere udgjorde en menneskelig mur foran os. Pludselig hørte vi en stønnen, og den midterste vejarbejder foran os sank om med et forpint udtryk, åbenbart ramt i benet af en vildfaren pistolkugle.

Vi stod der i frygtelig lang tid. Jeg havde forfærdelig ondt af den stakkels sårede arbejder, tidsfornemmelsen var blevet standset af skyderiet og de uberegnelige tyskere, der nu spredte sig og løb ned mod Slotssøen. Men så skete der noget, der i mit 7-årige hoved var dybt forunderligt: Ud af Slotsmøllens port gled en kridhvid ambulance og kørte nærmest lydløst den korte vej op til os. Den ramte vejarbejder blev båret ind i bilen og kørt langsomt væk, vi sagde vist desværre ikke noget til vores menneskelige skjold, men sandsynligvis skyndte vi os om på Ejlersvej, en stor forskrækkelse rigere. Det var mig en gåde, og er det stadigvæk, hvordan Slotsmøllen lige kunne have en ambulance parat og sende den ud lige på det tidspunkt. At vi angiveligt ikke fortalte vores forældre om denne eller lignende episoder, kan ifølge mit nu snart 70-årige hoved skyldes, at vi på en

måde har villet beskytte vore egne forældre mod flere bekymringer, end de gav udtryk for at have i forvejen. Vi havde jo fulgt den lovbevalde rute og gået uden om Koldinghus og Staldgården, så en forseelse kunne der vist ikke være tale om.

ET FÆRDELSUHELD

Der var tit tæt trafik i Jernbanegade, dengang i begge retninger. En eftermiddag i forårsmånederne 1945 kom en stor, hestetrukket arbejdsvogn skramlende i retning af Rådhuset med en tysk soldat på bukken. Han lignede en af de lidt ældre vagtposter, vi kendte fra Skolegade, men hans stålhjelm var erstattet af skråhue eller kasket. Han sad alene på vognen, lænede sig lidt forover som en bondemand, der var vant til den transportform.

Arbejdsvognen var af den slags med enormt store hjul i bagenden, udført af træ, og to mindre hjul foran. Da vognen, som i øvrigt var tom, passerede Højskolehjemmet, forsøgte en mand, vist en almindelig dansker, at passere vognen i samme retning, men ude på kørebanens midte. Der må vel have været en forhindring i hans køreretning, som han skulle udenom, der gjorde, at han ville overhale hestevognen på cykel. Hans cykel var forsynet med et bredt og højt styr, og så skete det. Jeg, der var på vej hjem til fods, sansede pludselig, at hans styr blev grebet af vognens store eger, hans cykel og han selv blev trukket med rundt, og et splitsekund efter lå en menneskekrop på gaden, mens et blodigt menneskehoved befandt sig skrigende mellem forhjul og baghjul.

Så husker jeg ikke mere, før jeg befandt

mig stående foran en vildfremmed dame helt oppe ved Skolegade og Katrinegade, klynkende mig til hende, mens jeg hulkende og grædende forsøgte at fortælle det frygtelige. Hvordan jeg var kommet fra Jernbanegade til Skolegade uden ligesom at være ved bevidsthed, er kun et hul i hukommelsen den dag i dag. Da den venlige fremmede havde beroliget så godt, hun kunne, fik hun mig til at gå hjem. Nu var der jo ikke så langt tilbage. Man kunne se hjem, derfra hvor vi stod.

BEFRIElsen

Så kom den selvfølgelig, aftenen, som alle havde ventet på, hvor radioavisens velkendte Johannes Sørensen fra London meddelte, at tyskerne havde overgivet sig. Han sagde det lige efter den bemærkelsesværdige pause, hvorunder der ligesom blev vendt op og ned på alting.

Dengang gik damer aldrig ud uden at være krøbet i spadseredragten – min mor holdt for sit vedkommende så meget på formerne, at hun dårligt nok kunne tage telefonen uden først at have været en tur ud foran spejlet for at kontrollere frisuren. Hun viste heller aldrig sit lange hår frem for sine børn, jeg har set det én gang, da hun lå i sengen og var syg. Men nu var det, ligesom Skolegade tog en dyb vejrtrækning, alle former gik i opløsning, og vi styrtede ned på gaden. Et uudsletteligt indtryk gjorde i sandhed min mor, der – med forklæde på – faldt pedel Hansens kone om halsen, mens de begge græd og lo. Jeg husker, at vi betragtede de voksnes opførsel med nogen undren, vi havde jo egentlig kun set vores barndom som én stor knugende konflikt, og vi børn kunne jo ikke vide, hvordan

Tyske militærvogne i Skolegade i 1945.

danskerne havde haft det i fredstid. Faktisk boede der kun tre familier i Skolegade, men der kom hurtigt beboere fra Blæsbjerggade, og alle de voksne lod, som om de kendte hinanden vældig godt. Det var underligt.

Mere underligt blev det, da der rullede britiske soldater i åbne mandskabsvogne med gummihjul op ad Blæsbjerggade fra Låsbygade, gjorde holdt for hurtigt at invadere Forskolen med Gestapos forhørslokaler på første sal. Deroppefra blev vinduerne smækket på vid gab, og de engelske soldater, der nu sang og skrålede for fuld hals og vist havde drukket sig mod til, før de kørte ind i Koldings hjerte, begyndte at kaste rå hønseæg ud af vinduerne. Tyskerne havde åbenbart en svaghed for hamstring, der må have været et kæmpe arsenal af æg, og englænderne benyttede især de tre vinduesfag nærmest Blæsbjerggade som afsæt.

Ingen kunne undgå at blive ramt af de hvide projektiler, men det gjorde bare ingenting, folk lo og sang med englænderne: "It's a long way...", og Skolegade var lavet om til én stor æggekage. Den sang havde jeg i hvert fald ikke turdet synge dagen i forvejen. Ja, der blev sandelig vendt op og ned på tingene.

Jeg så ikke nogen tyske soldater komme ud af de besatte bygninger med hænderne i vejret – i det hele taget var tyskerne åbenbart forsvundet tidligere. Derimod blev Pigeskolen pludselig proppet med tyske flygtninge fra kælder til kvist. Vi var et par stykker, der forsøgsvis sneg os ind i skolegården for at få nye legekammerater, men vi blev opdagede, og straffen var hård. Min fars livrem blev brugt ved den lejlighed, og min mor frygtede både lus og lopper.

Selvom tyskerne var væk og Danmark frit,

Leg med malerfirmaets trækvogn i 1947. Min søster sidder i vognen, jeg sidder på hug i midten foran.

forestod en større oprydning. Da festgudstjernen var forbi i Sct. Nicolai Kirke, og vi havde sunget: "En lærke letted" (var indøvet omhyggeligt i forvejen), så et kæmpe Dannebrog under hvælvingerne blafrede, måtte der nødvendigvis luges ud blandt værnemagerne. Som jeg hørte det, var der vist nogle medlemmer af håndværkslaugene, som vi andre patrioter ikke for fremtiden skulle købe ind hos.

Da området omkring Koldinghus og Staldgården naturligvis hidtil havde være strengt forbudt område, fik vi drenge i kvarteret alligevel opsnappet, at tyskerne nok havde nedgravet ammunition i skrænterne ned mod

Kærlighedsstien. Vi var selvfølgelig deroppe for at grave. Vi fandt heldigvis ingenting, og vi nøjedes med spændingen over det nye og forbudte.

EFTERKRIGSTIDEN

Efterkrigstilværelsen var præget af anderledeshed. Skolegangen blev normaliseret, skolebespisningen foregik i kælderen under Pigeskolen, da flygtningene omsider var væk. Jeg ville gerne have været i skolebespisningen, men det var for børn, der om muligt kom fra mere beskedne kår, end jeg selv gjorde. Der var sandelig forskel på folk, selvom

min far i perioder ikke kunne tjene til dagen og vejen. Kunderne havde jo heller ingen penge.

Vi var dog så heldige, at min mor kunne sy aflagt tøj om. Vi fik det aflagte fra min faster, fru Elna Carl Petersen fra Østergade, hvis 3 børn var nogle år ældre. Når der ikke var penge til mad, var det så heldigt, at jeg kunne gå med en tom madspand ud til samme faster i Villa Lido på Fynsvej og gå den samme vej hjem med rester fra søndagsmiddagen. Men det har vist været en overvindelse at skulle bede om andres rester.

Men trods knappe tider fremdrog min far hver søndag aften en 5-øre til os hver, så min søster og jeg kunne få sat beløbet ind på skolesparebøgerne. Det var for flovt kun at komme med en to-øre i 1945.

Men der begyndte efterhånden at komme lidt trafik i Skolegade, en enkelt generator-drevet bil viste sig mellem legende børn, lygtetænderen kom cyklende to gange om dagen med sin lille stige på skulderen. Det

Trapperne i Skolegade, hvor de grædende kvinder sad.

var, når det lysnede og det mørknede, at gas-sen fra gadelampernes vågeblus skulle slukke/tænde brænderen.

Geils Restaurant i Blæsbjerggade havde en bagindgang i porten, over for hvor Skolegade begynder, og det skortede ikke på de voksnes afsky for denne lastens hule. Trods min ustyrlige trang til at gå på opdagelse lykkedes det kun at komme derind, når ærinde-tur gjaldt cykelhandler Jørgensen, hvis værksted var i gården.

Men konsekvenserne af, at folk var begyndt at få arbejde og få ugeløn udbetalt fredag aften, resulterede åbenbart i natlige ophold hos bemeldte restauratør. Mændene benyttede porten til Almenskolen til latrin i stor målestok og ravede syngende gennem Skolegade om natten. Kvinderne benyttede trappestenen til Forskolens hoveddør. Den trappesten har haft fortvivlede, højlydt grædende kvinder siddende. Mit kvistvindue kunne ikke undgå at lukke deres fortvivlelse ind – jeg var overbevist om, at de sad der, fordi manden var på værtshus, havde drukket hele ugelønnen op, og fordi de ikke kunne få ham slæbt hjem.

AFRUNDING

Min tid i Skolegade sluttede i 1957, og jeg blev lærer i 1960, måske fordi min far ikke blev det. Jeg blev i Folkeskolen i 42 år, og når jeg på passende tidspunkter supplerede undervisningen med episoder fra min barndom i Skolegade, sagde børnene efter at have siddet stille og lyttet: ”Det er bare noget, du finder på! Sådan noget kan man ikke opleve!” Men de var jo også vænnet til, at virkeligheden fandtes på TV.

APV KOLDING – EN VIRKSOMHED PÅ VERDENSMARKEDET

AF KNUD SØRENSEN

En af de mest betydningsfulde virksomheder i Koldings historie er De Danske Mejeriers Maskinfabrik, forkortet DDMM, hvis oprindelse dateres tilbage til 1888. I dag er virksomheden en del af APV-koncernen.

I bogværket *Kolding i det tyvende århundrede*, udgivet af Vejle Amts Historiske Samfund i 1978-1982 er der et afsnit om Koldings erhvervsliv forfattet af lektor Gunnar A. Engberg, hvor han under jernindustrien beskriver DDMM som byens ældste, største og mest betydningsfulde virksomhed inden for denne type industri. Han giver en detaljeret indføring i virksomhedens oprindelse, ejerforhold, kundekreds, produkter og personaleforhold og afslutter med en status over ejerforholdet i 1976, hvor maskinfabrikken blev indlemmet i en koncern, som tillige bestod af Paasch og Silkeborg Maskinfabrikker og De Danske Sukkerfabrikker. Koncernens målsætning var, at der skulle etableres en arbejdsdeling mellem koncernens medlemmer med henblik på billiggørelse af produktionen. Endvidere ville man sikre, at alle deltagere i koncernen kunne få andel i leverancer til de store projekter, man forventede at kunne opnå bestilling på som kvalificeret leverandør af anlæg til levnedsmiddelindustrien.

Ti år efter udgivelsen af ovennævnte afhandling udsendte firmaet i 1988, nu under

navnet APV Baker A/S, et jubilæumsskrift i anledning af 100 året for det oprindelige firmas grundlæggelse. Dette jubilæumsskrift er optaget i Koldingbogen 1987.

Nærværende artikel er en fortsættelse af Gunnar A. Engbergs afhandling og er tillige et supplement til jubilæumsskriftet for dermed at beskrive, hvorledes Kolding-firmaet har udviklet sig i de forløbne 20 år efter indlemmelsen i den engelske storkoncern APV. Med artiklen er det også forsøgt at beskrive, hvordan firmaets hovedprodukt, pladevarmeveksleren, anvendes og fungerer i specielle funktioner.

Firmaet er blevet udviklet til en højteknologisk virksomhed med et efterspurgt produktprogram, som inden for sit anvendelsesområde er førende i verden. Produktprogrammet er udviklet til anvendelse til mere end til det oprindelige kærneområde, som var levnedsmiddelindustrien med hovedvægten på mejeriindustrien. Vor energihungrende verden med uafbrudte prisstigninger på olie og mineraler efterspørger dette produkt, som ikke alene kan udveksle og genvinde varmeenergi, men som også ved dets anvendelse kan have en forbedrende indvirkning på det omliggende miljø.

I 1977 var fusionen med de to andre virksomheder gennemført, og det oprindelige DDMM var blevet del af det nye firma PASI-

LAC A/S med hovedsæde i Silkeborg og med afdelinger i Kolding, Horsens og København. Ejeren var De Danske Sukkerfabrikker, det nuværende Danisco.

Struktureringen af det nye firma havde medført, at projekteringsafdelingen og markedsføringen af komplette mejerianlæg samt mejerimontagen var blevet afviklet i Kolding og flyttet til Silkeborg. Det samme skete med produktionen af rustfrie lager- og procestanke. Produktionen af rustfrie pumper og fittings flyttedes til Horsens, og maskineri og tilhørende udstyr for fremstilling af disse produkter fulgte med. I denne fase kunne man forvente, at omlægning af produktion mellem de enkelte fabrikker ville fremkalde lukning af nogle af koncernens virksomheder. Det skete dog ikke på dette tidspunkt. Den nye struktur bevirkede, at Kolding fabrikken blev valgt som den virksomhed, der fortsat skulle producere og videreudvikle den vigtige komponent pladevarmeveksleren.

3 år før fusionen var der i 1974 under direktør Georg Wittigs ledelse truffet beslutning om at flytte produktionen af pladevarmevekslere fra de trange forhold i Olaf Ryesgade til et nyt areal på Platinvej i Koldings nordlige del. I 1976 var en specialfabrik på 3600 m² indeholdende tidssvarende produktionsudstyr blevet indviet. At der i Kolding i fusionsåret 1977 således allerede eksisterede en specialfabrik for dette produkt, må anses som værende årsagen til, at de før omtalte flytninger af produktion medførte, at Kolding-fabrikken blev valgt som fremtidigt produktionssted for pladevarmevekslere.

Efter fusionen i 1977 oprettedes i 1980 en firmastruktur med administration i Olaf Ryes Gade og med fabrikation i den nye fabrik på

Platinvej under navnet PASILAC THERM A/S. Moderselskabet Pasilac A/S i Silkeborg sikrede sig i de følgende år i perioden 1980-1986 et stort antal ordrer på mejeri- og bryggerianlæg. I samme periode var udbygningen af det danske fjernvarmenet i mange byer i fuld gang. Disse kontrakter gav god beskæftigelse på Kolding fabrikken.

De omfattende leverancer skabte behov for øget produktionskapacitet. Direktør Christian Postborg, der var tiltrådt i 1984, så store muligheder i en udvidelse af fabrikken på Platinvej og i en udflytning dertil med hele administrationen. Direktørens vision var at øge og rationalisere produktionen og de til-

Direktør Chr. Postborg.

hørende administrative funktioner samt at styrke produktudviklingen.

I 1984 fik den handlekraftige og fremsynede direktør bestyrelsens accept til opførelse af endnu en 3600 m² stor fabriksshal med tilhørende bygninger for økonomi, teknik, salg, planlægning og kantine. I 1986 blev det nye komplette fabriksanlæg på Platinvej indviet. Dermed var en 98-årig fabrikationsæra i Koldings indre by slut. En medarbejderstab på 120 medlemmer var nu i nye omgivelser klar til deres mange og forskelligartede opgaver i forbindelse med produktet: Pladevarmeveksleren.

Før udflytningen og før de store ændringer med nye arbejds gange i nye omgivelser blev

sat i værk, blev det omfattende dokumentationsmateriale, som var henlagt i tegningsarkivet, gennemgået. De tegninger og kundeoplysninger, der fremtidigt skulle bruges, kom med til den nye fabrik, og de mest interessante tegninger på for længst udgåede anlæg og maskiner blev overgivet til forvaring på Kolding Stadsarkiv. Det gælder f. eks. anlægstegninger for andelsmejerier fra 1920-1930 og konstruktionstegninger for dampkedler, dampmaskiner, smørkærner, smørpumper, ostningskar etc.

Indtil nutidens computerstyrede CAD tegningsprogrammer blev indført omkring 1980, var en ingeniørs/konstruktørs rekvisitter tegnebræt, tegneblyanter, tuschpenne,

Fabrikken på Platinvej i Kolding.

hovedlineal, trekant og passerbestik. I 1950-erne indførtes tegnemaskiner med vinkel-satte linealer og gradinddeling. Men tegninger og diagrammer skulle stadig udføres med håndført pen. Fra de idag anvendte CAD (Computer Aided Design) tegneprogrammer overføres computerens skærmbillede til flerfarvet udskrivning.

APV KØBER PASILAC

I 1987 blev Pasilac virksomhedsgruppen afhændet til det engelske selskab APV, som er forkortelsen af The Aluminium Plant and Vessel Company. Aluminium var pladematerialet for beholdere til bryggeriindustrien, før rustfrit stål blev indført. APV blev grundlagt i 1910 og havde i de tidlige år bryggeriindustrien og den kemiske industri som kærneområde.

Med købet af Pasilac virksomhederne fik APV udvidet sin kontaktflade til mejeriindustrien og de danske virksomheder fik fordel af øget afsætning gennem APV's verdensomspændende net af filialer med egne salgsorganisationer. I 1998 blev APV en del af Invensys koncernen, som beskæftiger ca. 28.000 medarbejdere.

PLADEVARMEVEKSLEREN

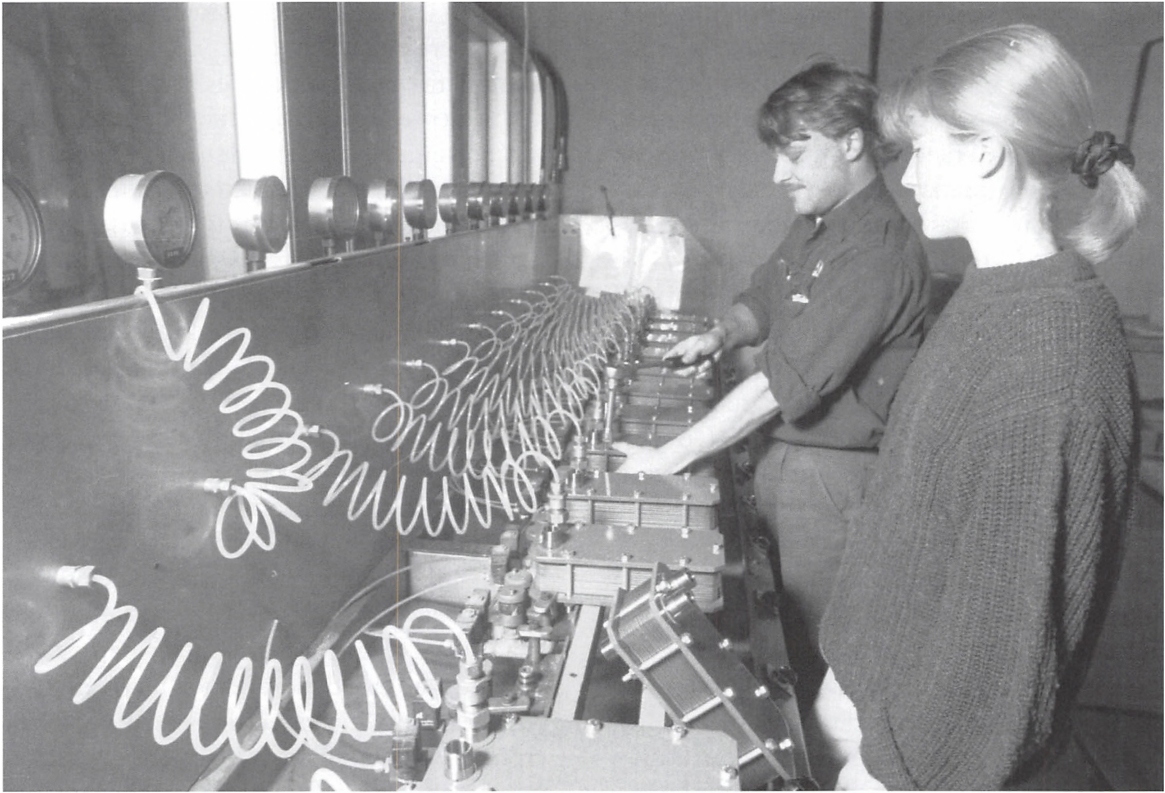
På markedet for varmevekslere findes adskillige typer. Pladevarmeveksleren er en af typerne. Anvendt til overførsel af varmeenergi mellem letflydende væsker, er det det mest effektive apparat.

Varmetransmission mellem væsker: Den drivende naturkraft i varmetransmission er middeltemperaturforskellen mellem en varm og

en kold væskestrøm. Gennem en skilleflade mellem to strømmende væsker overføres varme fra den varme væskestrøm til den kolde væskestrøm, hvis effekt bl. a. er afhængig af temperaturforskellen mellem de to væsker. Skillefladerne mellem væskerne i en pladevarmeveksler er profilpressede metalplader med tykkelser fra 0,4 til 0,8 mm. De anvendte pladematerialer er enten legeringer af rustfrit stål eller af grundstoffet titan.

Modstrømsprincippet: For at opnå optimal varmeoverførsel i en pladevarmeveksler anvendes det fra naturen kendte modstrømsprincip. Modstrømsprincippet blev udviklet via evolutionsprocesserne lang tid før læren om termodynamik blev sat på matematiske formler. Fra en lang række biologiske processer kendes modstrømsprincippet. F. eks. undgår fugle et stort varmetab fra den del af benene, der ikke er fjerdækkede, ved at blodcirkulationen foregår efter modstrømsprincippet. Ved hjælp af tætliggende blodkar opvarmer det varme blod fra fuglens krop det kolde blod, der er på vej retur fra benene, således at koldt blod ikke sendes ind i kroppen med afkøling af fuglen til følge. Samtidigt nedkøles blodet, der strømmer fra kroppen til benene, og fuld blodgennemstrømning i fødderne ved en lav temperatur er fuglens sikring mod et livstruende varmetab. Derfor kan en andefugl stå på en isflage med fødderne ved 0° C, mens resten af kroppen under de isolerende fjer har en temperatur på 38° C.

Pasteurisering med varmegenvinding: I et pasteuriseringsapparat, som er en pladevarmeveksler med flere sektioner, bliver f.eks. mælk opvarmet og afkølet efter ovennævnte modstrømsprincip. Der opnås varmegenvin-

Montør Lars Lund Rasmussen og ungarbejder Susanne Vinding i færd med at afprøve små pladevarmevekslere til villaopvarmning, 1993. Foto: Jonas Ahlstrøm.

dingsprocenter på op til 96 % ved at sammensætte varmegenvindingsafdelingen således, at den varme pasteuriserede mælk på vej ud af apparatet opvarmer den indstrømmende kolde mælk, samtidig med at den varme mælk nedkøles. Pasteurisering har navn efter den franske læge Louis Pasteur, som påviste, at visse sygdomsfremkaldende bakterier i mælk dræbes ved opvarmning til 72° C, hvis denne temperatur opretholdes i 15 sekunder. Processen kaldes lavpasteurisering og anvendes bl.a til konsummælk. I mejeribrugets

barndom leverede De Danske Mejeriers Maskinfabrik såkaldte grydepasteurer til dette formål, hvor mælken opvarmedes og afkøledes portionsvis. Til langtidsholdbar UHT-mælk anvendes temperaturer på op til 135° C med holdetid på få sekunder. (UHT = Ultra High Temperature).

UDVIKLINGEN EFTER 1977

Straks efter fusionen i 1977 blev et målrettet udviklingsarbejde iværksat for at udvide pro-

duktprogrammet, så det kunne opfylde nye og højere driftsmæssige krav. Der var i de brancher, som firmaet henvendte sig til, et stigende krav om pladevarmevekslere, som i forhold til tidligere tiders vekslere kunne opfylde behovet for større gennemstrømningskapaciteter og opfylde behovet for behandling af væsker med høje temperaturer og driftstryk.

LEVERANDØR TIL STORMEJERIER

I nutidens mejerier varmebehandles mælken i et kontinuerligt forløb med kapaciteter på op til 60.000 liter i timen. APV Kolding har i en årrække eksporteret pladevarmevekslere med disse kapaciteter til store mælkeproducerende lande som New Zealand, Australien, Frankrig og Tyskland. I september 2000 blev det store Arla mejeri i Taulov indviet. APV koncernen havde vundet kontrakten på levering af procesudstyret, og APV Kolding blev leverandør af apparaterne til varmebehandling af de 750.000 kg mælk, der dagligt indvejes til osteproduktionen. Med en daglig ydelse på 20 kg mælk pr. malkeko, står 37.500 køer på Fyn og i Sønderjylland i beredskab som leverandører til denne produktion. Mælkemængden svarer til 35 store tankbilers last. Mejeriets årlige osteproduktion er på 27.500 tons.

LEVERANDØR TIL BRYGGERIERNE

Bryggeriet Slotsmøllen i Kolding var det første danske bryggeri, der omkring 1970 indførte kontinuerlig pasteurisering af øl. Den indtil da anvendte pasteuriseringsmetode til sikring af øllets kvalitet og holdbarhed var

pasteurisering i tunnel. Efter aftapning i flaske og påsætning af kapsel blev de fyldte ølflasker på et bredt transportbånd i en tunnel overrislet med varmt vand indtil flasken og dens indhold havde nået den ønskede temperatur på 72° C. Derefter fulgte nedkøling ved overrisling med koldt vand. I samarbejde med Slotsmøllens brygmester og fabrikant Faxholm i Helsingør udviklede DDMM en kontinuerlig pasteuriseringslinie, som med en kapacitet på 3000 liter øl pr. time med en varmegenvinding på 80 % var den hidtil anvendte tunnel-flaskepasteuriseringsmetode langt overlegen med hensyn til varme- og kølevandsforbrug.

Metoden med øllets pasteurisering før aftapning i flasker blev ikke straks accepteret af de store danske bryggerier, som var afhængige af eksport af øl med lang holdbarhed. Man frygtede at infektion fra tappemaskinerne kunne reducere øllets holdbarhed. Men på Slotsmøllen i Kolding var man så omhyggelig med flaskers og kapslers renhed, at der ikke kunne spores nogen efterinfektion. Desuden nærrede bryggeriet tillid til, at det lokale kvalitetsbryg fortsat ville have en så stor omsætnings hastighed, at en langsomt snigende reduktion i holdbarhed aldrig ville blive registreret. Øllet ville være drukket forinden.

Efter fremkomsten af sterile tappemaskiner vandt denne kontinuerlige pasteuriseringsproces indpas på alle storbryggerier. Kravet fra bryggerierne om pladevarmevekslere med større kapacitet, længere driftstider, forøget effektivitet og højere driftstryk blev opfyldt med nyudviklede produktserier.

Fredericia Bryggeri, opført af De Forenede Bryggerier, blev indviet i 1979. Bryggeriet,

Pladevarmevekslere for høje kapaciteter. Her installeret i bryghus for køling af ølurt. Kapacitet 2x75000 liter pr. time.

som skulle erstatte andre af sammenslutningens produktionsanlæg, skulle brygge de kendte mærker Grøn Tuborg og Carlsberg Hof. Pasilac A/S Silkeborg blev leverandør af procesudstyret til det nye bryggeri, og derved blev Kolding fabrikken leverandør af alle urtkølere i bryghuset og af pasteuriseringsapparater og kølere til behandling af det færdige bryg.

Køling af ølurt, som er forproduktet til ølbrygning, kan nu med anvendelse af de nye serier foretages med brøndvand fra vandværkerne. Med de før anvendte og mindre effektive pladekølere skulle bryggerierne indtil 1990erne bruge nedkølet vand for at køle den kogte urt fra kogetemperaturen til den

To højtrykspasteuriseringslinier, hver for 18000 liter øl pr. time.

temperatur, hvorunder den efterfølgende gæring skulle finde sted. I de bryggerier, hvor denne kølingsmetode temperaturmæssigt passer til den følgende gæringsproces, er der opnået en solid miljøgevinst ved ikke at køle urt med nedkølet vand. De el-drevne køleaggregater kan udelades. Det rene vandværk vand opvarmes under kølingen og bruges til kogning af den maltede byg, som er hovedingrediensen i urt. Denne varmegenvinding hører med til miljøgevinsten. Under den efterfølgende pasteurisering af øllet bringes arbejdsstrykket i de 72 grader varme afdelinger op på 16 bar for at binde øllets indhold af kuldioxid.

Til alle betydende ølbryggende lande har

APV Kolding gennem det vidtforenede APV salgsnet leveret pladevarmevekslere, som i hovedtrækkene er dimensioneret til de nævnte processer.

LEVERANDØR TIL MARINEINDUSTRIEN

APV Kolding er en betydende leverandør af pladevarmevekslere til køling af skibsmotorer. Leverancerne har et globalt omfang og har skibsbygningsnationerne i Det fjerne Østen som de største aftagere. For at opretholde nærkontakt med skibsværfter og redere i denne verdensdel udstationeredes salgs- og servicepersonale i området, da Østens skibsværfters markedsandele voksede. Den samtidigt stærkt reducerede værftsindustri i Europa kunne da fortsat betjenes fra firmaet i Kolding.

Installationerne af pladevarmevekslerne i et skibs maskinrum har til formål at fjerne overskudsvarmen fra skibets hoved- og hjælpe motorer. De fleste kølesystemer er opbygget med et ferskvandskredsløb, som afkøler motorerne via et sæt af pladevarmevekslere. Ferskvandskredsløbet afkøles i centralkølere, hvor søvand som kølemiddel fjerner den tilførte overskudsvarme. I et dieseldrevet motorskib er der tale om betragtelige mængder af overskudsvarme, der skal fjernes fra skibet i drift. Ud af den tilførte energi til motordriften i form af dieselolie forsvinder 25 % i form af røggas gennem skibets skorsten. 49 % når frem til fremdrift af skibet gennem skrueakslen. 26 % fjernes via kølevandet gennem en eller flere centrale pladevarmevekslere.

Mængden af kølevand til driften af nutidens gigantiske containerskibe med et døgnforbrug på 250 tons dieselolie til motorer

som udvikler 100.000 H.K. andrager i visse tilfælde 800.000 liter søvand pr. time. Kølerne er dimensionerede til funktion i tropiske farvande med vandtemperaturer på 32° C. Kølevandet sendes ved denne tilgangstemperatur tilbage til havet opvarmet til 46° C.

Til sådanne krævende køleopgaver leverer APV Kolding nyudviklede pladevarmevekslere, der fremstillet af korrosionsfaste materialer opfylder de krav, der stilles af skibsværfter, rederier og klassifikationselskaber som Lloyds og Norske Veritas. Ved skibenes fart over verdenshavene ydes et stort bidrag til den globale samhandel, men samtidigt også et godt bidrag til den globale opvarmning.

Ferskvandsgenerator til 60 tons vand i døgn.

En del af den store overskudsvarme fra forbrændingen af dieselolie anvendes til omdannelse af det salte søvand til drikkevand. Nutidens fragtskibe på langfart har ikke tanke til drikkevand ombord til opfyldning i anløbshavnene. APV forsyner skibe med aggregater som afsalter søvand ved fordampning i et vakuumkammer. Varmen til denne fordampning udnyttes fra overskudsvarmen fra motordriften. Søvandet som opvarmes i en pladevarmeveksler fordamper p.g.a. vakummet ved 40° C. Derefter kondenseres de afsaltede vanddampe i en pladekøler, som køles med søvand. Metoden sikrer frisk brugsvand ombord og er et af de energisparende tiltag.

LEVERANDØR TIL FJERNVARMEN

De store danske kulfyrede el-værker opført i 1950'erne blev alle bygget ved kysterne for at have kølevand til rådighed for el-produktionen. Ved bygningen af kraftvarmeværker blev der etableret produktion af fjernvarmevand i tilknytning til el-produktionen.

I områderne omkring København, Århus og i Trekantområdet etableredes i 1980'erne forsyning af fjernvarme fra kraftvarmeværker. Til overførsel af varme fra fjernvarmeselskabernes transmissionsnet til de lokale forsyningselskabers distributionsnet leverede Pasilac Therm i nævnte periode et stort antal pladevarmevekslere til installation i vekslerstationer.

I Kolding leverer forsyningselskabet TRE-FOR fjernvarme, som fra vekslerstationer placeret i byen sendes ud til byens forbrugere. Fra Skærbækværket pumpes vand ved

TVIS-rør fører vand ved 105° C til vekslerstationen.

Vekslerstationen i Ågade.

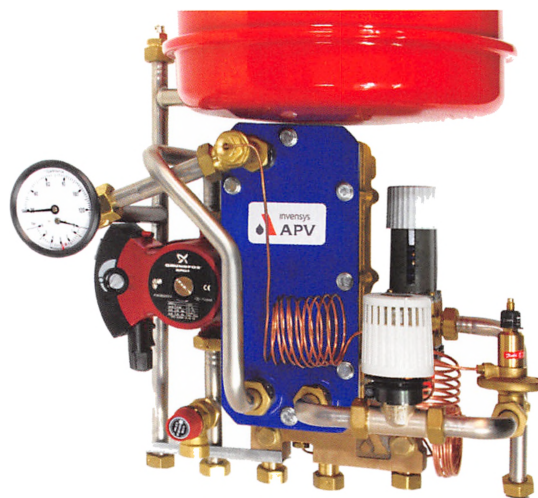
105° C gennem TVIS's rørsystem til vekslerstationerne, hvormed fjernvarmevandet i TRE-FOR rørsystemet opvarmes til den ønskede fremløbstemperatur på 80-90° C. Vandmængderne er pr. veksler omkring 2 x 300.000 liter pr. time.

Til en lang række lande har Kolding fabrikken leveret pladevarmevekslere til brug efter nævnte princip i takt med udbredelsen af fjernvarme. I samarbejde med flere danske leverandører har APV Kolding i januar 2007 afleveret og indviet et omfattende fjernvarmeprojekt i byen Habin, som er en provinshovedstad med 4.7 mill. indbyggere i det nordøstlige Kina. Leverancen omfattede 126 pladevarmevekslere sammenbygget med pumper og automatik til forsyning af fjernvarme til boligblokke. Installationerne er koblet til centralvarmeanlægget i hver boligblok og har erstattet de kulfyrede kedler, som før leverede det varme vand til opvarmning og forbrug. Varmen kommer nu fra et nyopført kraftvarmeværk, hvorved store mængder forurening fra de før anvendte kulfyrede anlæg er fjernet. Samtidig er det totale energiforbrug reduceret, idet en central varmeproduktion kombineret med el-produktion har en væsentlig bedre effektivitet end de før anvendte metoder.

Straks efter leveringen af det store projekt indledte de samarbejdende danske firmaer forhandlinger om levering af flere lignende anlæg til Kina. Luftforureningen i Kinas storbyer hidrører ikke alene fra dieseldrevne motorkøretøjer. Den stammer i mange tilfælde fra den ufuldstændige forbrænding af kul til brug for opvarmning og madlavning. At befolkningen i disse storbyer lever i en uigennemsigtig røgfylt atmosfære, er blevet

Fjernvarmeunit i boligblok i Habin i Kina.

Fjernvarmeunit til villainstallation.

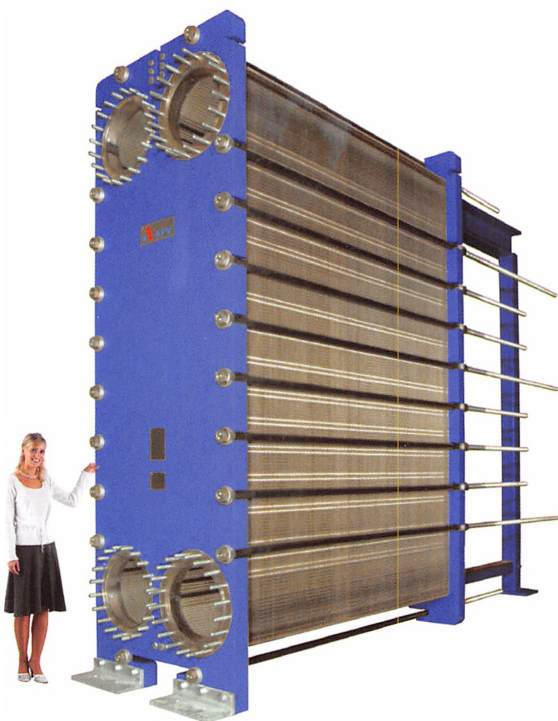
beskrevet af en APV-medarbejder, som har Kina som sit arbejdsområde:

Vi havde et hold kinesiske servicefolk til oplæring på fabrikken i Kolding. Jeg inviterede efter fyraften en 35-årig mand til mit hjem i Skærbæk. Da jeg i den mørke vinteraften skulle køre

ham tilbage til hotellet i Kolding, blev han længe stående uden for bilen og stirrede forundret op mod den klare mørke nattehimmel. Han havde aldrig før set stjerner og aldrig set solens lys skinne klart igennem den forurenede atmosfære i sin hjemby.

APV'S PRODUKTION

Allerede 2 år efter APV's overtagelse af de danske selskaber i 1987 besluttedes det, at al europæisk produktion af pladevarmevekslere skulle ske i Kolding. Produktionen af de engelske APV pladevarmevekslere flyttedes

Verdens største pladevarmeveksler, 3 mio. l vand pr. time, installeret i petrokemisk værk i Mellemøsten.

fra London til USA til staten North Carolina. Et tæt samarbejde mellem de to virksomheder, har bragt dem frem til at have et så omfattende produktprogram, at de samlet har opnået en førende position på verdensmarkedet.

APV har i alt 2800 ansatte. Heraf er de 800 ansat på de danske APV virksomheder. Af denne danske arbejdsstyrke er ca. halvdelen ansat på APV Kolding, som i 2006 skabte en omsætning på 750 millioner kr. Heraf udgør eksportandelen 95%. Planlagte udvidelser af produktionen i Kolding vil sammen med aktiviteten i firmaets udenlandske selskaber om få år bringe den årlige omsætning op på mere end 1 milliard kr.

I 2006 flyttedes produktionen af rustfrie pumper fra APV's fabrik i Horsens til APV Kolding. Derved blev der behov for udvidelse af både fabriks- og kontorareal. De planlagte udvidelser omfatter opførelse af nye bygninger på grunden på Platinvej. I 2008 tages de nyopførte faciliteter i brug.

PERSONALEFORHOLD

Ved tiltrædelse får nyansatte udleveret en medarbejderhåndbog, som informerer om alle forhold vedrørende arbejdspladsen. Der informeres heri om personalepolitikken og om de praktiske forhold, der vedrører de ansatte. De faglige organisationer, Dansk Metal og 3F varetager med henholdsvis 2 og 1 tillidsmand de timelønnedes interesser.

Firmaets seniorpolitik omfatter et 2 dages kursus, som medarbejdere over 55 år inviteres til at deltage i med deres ægtefæller. Kurset omfatter foredrag om juridiske og økonomiske forhold som efterlønnere og pensionist.

Endvidere holdes der et farverigt foredrag af en diætist, for at hjælpe kursisterne til den rigtige ernæring.

Et kendetegn for firmaet er at mange ansatte opnår 25 og 40 års jubilæer. Et andet kendetegn er at firmaet opretholder kontakt til medarbejdere, som er fratrådt for at gå på efterløn eller på pension. Hvert år inviteres disse tidligere medarbejdere til et samvær med rundvisning på fabrikken efterfulgt af en frokost i kantinen. Desuden modtager pensionisterne hvert år en julehilsen fra firmaets hjælpefond vedlagt en gave-check. Pensionisterne får fortsat personalebladet

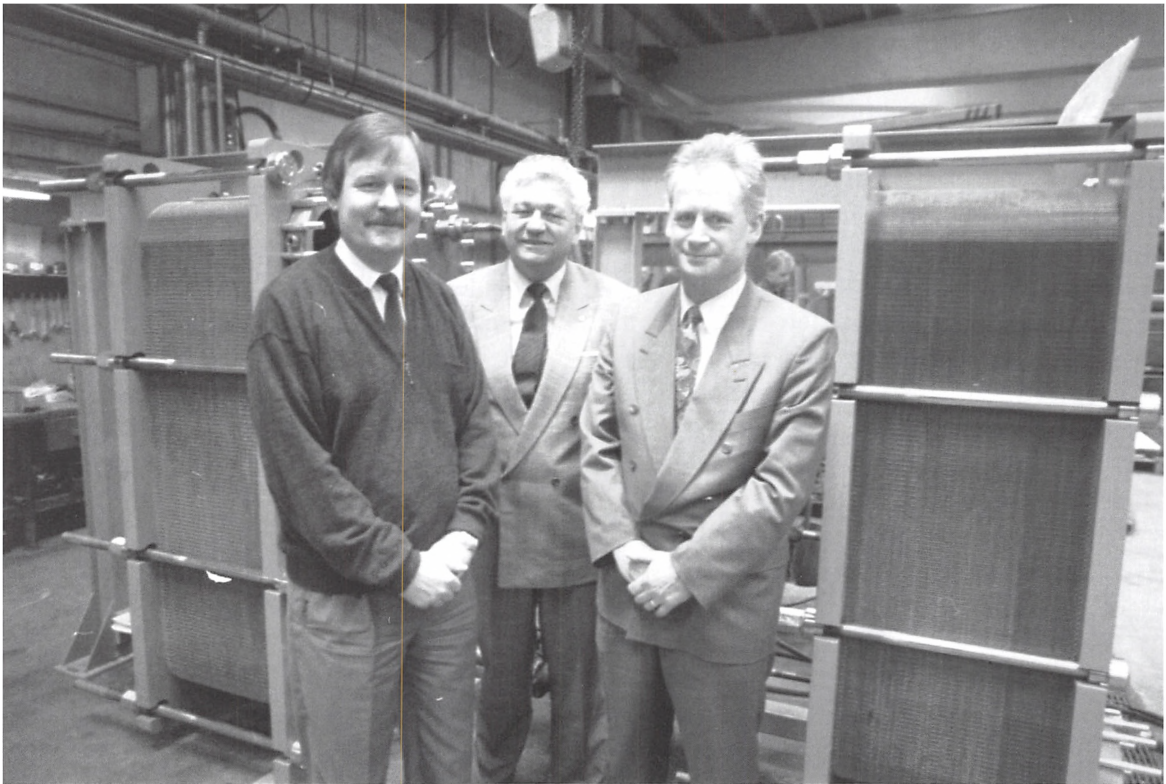
INFO tilsendt, hvilket holder de fratrådte ajour med virksomhedens udvikling. Efter sidste sammenkomst skrev en taknemlig pensionist et referat i bladet, som indeholdt en tak til ledelsen for gennemførelsen af dette årlige arrangement.

Det føromtalt jubilæumsskrift fra 1988 blev i 1997 genoptrykt, og de tidligere medarbejdere, som havde forfattet skriftet og et tilhørende tillæg, afsluttede med en henvisning til et Johannes V. Jensen citat med følgende:

Kursen er til stadighed rettet mod nye mål i erkendelsen af, at kun den som bringer erfarin-

Pensionistræf på APV 1995.

Fra venstre salgs- og marketingdirektør Mogens Halberg, direktør Chr. Postborg og økonomichef Bent Leon Nielsen, 1993. Foto: Jonas Ahlstrøm.

gen med i lasten har noget at bringe ind i fremtiden.

Hensigten med denne artikel har været at vise, at kursen har været rigtig og at drivkraften er til stede.

KILDER:

APV Bakers jubilæumsskrifter 1988 og 1997
APV Koldings personaleblad INFO.
Dansk Fjernvarme i 50 år, 1957-2007
www.manbw.com
www.arlafoods.dk
www.hoflev.dk

Oplysninger om teknik og personaleforhold samt billedmateriale er velvilligt stillet til rådighed af ledelse og afdelingschefer hos APV Kolding.

“NEVELHUSET”, ET TIDLIGT ELEMENTHUSBYGGERI I VESTER NEBEL

AF METTE STUBBE BRØDSGAARD

Den 24. marts 1907 stod der et bryllup i Marmorkirken i København. Det var den unge malermester Anton Engelhardt Meyer fra Ågård og Maren Fink fra Viuf, der gav hinanden deres ja. Anton var i København for at studere tegning, og parret boede i København de første par år, inden de flyttede til Vester Nebel i 1909, hvor han slog sig ned som malermester i det store hus på Koldingvej 22, som han vistnok selv havde ladet bygge.

I ægteskabet kom der to døtre, Gerda og Ella, som begge kom til at hjælpe deres far i malerforretningen. Gerda blev gift med landmand Peter Ravn og flyttede ud på en gård uden for Vester Nebel. Ella blev gift med Peter Jensen (Maler-Peter), og de overtog malerværkstedet efter Anton Meyers død.

Anton Meyer var en initiativrig mand og en habil kunstmaler. Han opfandt også et system af elementbyggeri, og i 1920 grundlagde han sit firma, som han kaldte A.E.M. Pladesystem.

Det startede med byggeri af have- og sommerhuse. Vi har ikke nogen oplysninger om, hvor godt eller skidt salget gik, men et af havehusene stod i haven til Koldingvej 25 hos sognerådsformand K. A. Nielsen. Han brugte huset som kontor, så det var faktisk i en periode byens ”rådhus”. Under krigen udleveredes rationeringsmærkerne derfra. Se-

nere blev huset flyttet ned i haven til nuværende Alleen 3, hvor det stadig står.

I 1930'erne udvidedes firmaet til at kunne

Anton Engelhardt Meyer (1881-1946) gift 1907 med Maren Fink fra Viuf, der døde allerede 1911.

bygge rigtige beboelseshuse. Anton Meyer fik tilknyttet nogle lokale håndværkere, bl.a. brødrene Svend og Albert Jensen og Karl Kristian Jensen, og så kom der rigtig gang i byggeriet. I starten rejste de pladerne, inden de blev pudset, men systemet blev videreudviklet, så de kunne færdiggøre hele huset hjemme på værkstedet og så samle og rejse det på byggepladsen, hvor bygherren i forvejen havde gravet og støbt sokkel og evt. kælder samt opmuret skorstenen.

Selve elementerne (pladerne) blev lavet på følgende måde: På et underlag var fastgjort en ramme i elementets størrelse (100 x 220 cm). Inden i rammen blev der lagt lægter på højkant rundt, så de dannede rammen i elementet, og på tværs og på langs indeni tilsvarende lægter, så der blev et underlag til at påsømme et lag "sildekassebrædder", ca. 1 cm tykke. De blev kaldt sildekassebrædder, fordi de en overgang blev leveret af Thorsted Savværk, som også leverede fiskekasser. Oven over brædderne kom et lag sort isoleringspap og derover et lag galvaniseret trådvæv, såkaldt kyllingetråd. Til slut et solidt lag cement. Når det var tørt, blev de stænkpudset med gulfarvet cement og sat i nogle stativer for at blive rigtig tørre. Nederst i rammen sad to franske skruer, som brugtes til at finindstille elementet, hvis sokkelen ikke var helt jævn. Denne skulle jo laves af bygherren og var ikke altid helt i vater. I siderne var fræsset en not, hvori sattes en fjer(liste) til "sammenføjning" med naboelementet. Efter opsætningen afsluttedes med en udvendig liste til at skjule samlingerne.

Arbejdsgangen var sådan, at man først fremstillede alle pladerne til det aktuelle hus

Alleen 3 før og nu. Anton Meyer byggede huset som aftægtshus til Johanne Ravn, hvis søn var gift med hans datter Gerda. Her boede hun fra 1939 til 1945. I haven står et havehus, som også er et Meyerhus.

Forside til brochure for A.E.M. Pladesystem, ca. 1950.

inkl. specialpladerne med vinduesåbninger og gavlstykker, inden man smurte cementen på. Elementerne var ikke tungere, end at to mænd kunne håndtere dem. Det var et meget simpelt og billigt byggeri, der hverken krævede dyre maskiner eller løftegrej. Alt blev købt og fremstillet lokalt. Anton Meyer lavede selv tegningerne. Tømmeret blev leveret fra Viggo Pedersens tømmerværksted på Koldingvej 42. Snedkerarbejdet – døre og vinduer – kom fra Henrik Sørensens snedkeri på Koldingvej 26. Malerarbejdet stod Anton Meyers datter Ella og svigersøn Peter Jensen, kaldet Maler-Peter, for. De var ble-

vet gift i 1935 og flyttede ind i det store hus, hvor de boede sammen med Anton, der var blevet enkemand allerede i 1911.

Vognmand Rasmus Holm, Koldingvej 18, sørgede for transporten. Øvrige byggematerialer blev købt i Brugsen, som leverede cement, isoleringspap, trådvæv, søm, franske skruer og okker. Det var alt sammen standardvarer.

Det første hus, Anton Meyer byggede i Vester Nebel, var en garage til sig selv. Derefter byggede han og Karl Kristian et lille hus på 40 m², nuværende Alleen 1. Dette hus blev rejst, før det blev pudset. Da Karl Kristian i høj grad var medbygger, kunne prisen holdes nede på 2500 kr. inkl. grund. Her flyttede Karl Kristian så ind med kone og børn i 1938.

Herefter fandt man på at stænkpudse, før huset blev rejst, så pladerne nu kunne færdiggøres hjemme på værkstedet. Fragtmanden kørte dem ud på byggepladsen, mens folkene cyklede derud for at rejse huset, Et hus var klar til levering 2-3 uger efter ordreafgivelsen. Det tog kun 1 dag at rejse det.

Det næste hus blev bygget som aftægtshus til Johanne Ravn, hvis søn var gift med Meyers datter Gerda. Dette hus var det første, som var færdiggjort på værkstedet inden opsætningen. Så byggede Anton Meyer nyt værksted på den anden side af vejen, hvor også det nuværende Alleen 3 blev opført. Dette hus skulle fungere som udstillingshus, og var derfor lavet, så det kunne skilles ad og flyttes hen på en eventuel byggeudstilling. Dette skete dog aldrig. Anton Meyer brugte huset som kontor og muligvis frokoststue. Det slutter jeg af, at huset i folkemunde blev kaldt Thehuset.

Under krigen blev huset beslaglagt af tyskerne, som brugte det til bolig for den øverstkommanderende i Vester Nebel. Huset står stadig, som da det blev rejst. Det viser jo lidt om kvaliteten af byggeriet.

Der var efterhånden ca. 10 mand ansat i firmaet, og husene blev solgt viden om. Vi har fundet tegninger til 26 forskellige modeller. 9 forskellige have- og sommerhuse på 6-40m² og 17 forskellige beboelseshuse på fra 40 m² til 90 m². De 6 største stammer dog fra tiden efter 2. Verdenskrig. Husene fik betegnelse efter størrelse. Nr. 40 var på 40 m². Der var ikke stor forskel på størrelserne. Der findes både nr. 60 og nr. 60½.

Under krigen blev det efterhånden vanskeligt at skaffe materialer, f.eks. måtte man en overgang bruge søm, der var stanset ud af en plade. Det krævede en sikker hånd at slå dem i, uden at de blev bøjet. Også transporten blev besværlig, men en af de ansatte, Viggo Johnsen, havde en lastbil, der gik på gengas (brænde), så han trådte til.

Karl Kristian Jensens søn Verner begyndte i firmaet, da han var konfirmeret, og han kan fortælle om, hvordan det var at komme ud på byggepladserne dengang. "Det var jo ikke alle, der syntes lige godt om disse små huse, som ofte blev omtalt som sildekassehuse. Et andet navn var "Nevelhuse". Håndværkerne i byen så noget ned på dem, men de var jo også en konkurrent til det traditionelle byggeri. En gang, da vi havde rejst et hus i Jordrup og havde fået kransen hejst op, sagde en af de folk, der stod og fulgte arbejdet, noget betænkeligt: "Kan det dog virkelig tåle at stå ude i regnvejr"? Hvortil far svarede: "Ja, du tror da for fanden ikke, at vi tager dem ind om natten"? Det var ofte en lang

dag, når vi først skulle cykle til f.eks. Bække og så cykle hjem igen efter at have rejst et hus.

Niels Kristensen fortæller om dengang, hans forældre købte et "Nevelhus":

"I 1941, da jeg var 12 år gammel, fik vi vort nye hus. Min far havde nogle år før købt en grund på Møllevej i Bække på samme vej, hvor vi boede til leje på en lille ejendom, hvor ejeren også boede og skulle spise med hver dag. Vi dyrkede alle slags grøntsager til eget forbrug på grunden, indtil far havde fået sparet sammen til huset. Han gravede selv grunden ud og støbte sokkelen, inden huset ankom. Jeg måtte blive hjemme fra skolen den dag, da far ikke havde råd til at tage fri fra arbejde. Både han og mor arbejdede ved tørvegravningen i Bække mose. Det tog kun en dag at få huset samlet og rejst. Prisen var 4.300 kr. for selve råhuset. Dem betalte far kontant. Bagefter kom så indvendig beklædning af væggene med cellotexplader samt alle installationerne – køkken, wc, varme, el og vand. Da huset var rejst og betalt, kunne der optages lån i det til færdiggørelsen (ca. 7.500 kr.).

Da vi flyttede ind, kørte jeg alle de mindre genstande i min trækvogn. Mor gik på "faldende fode", men var stadig med i mosen hver dag. Min lillebror blev født lige efter, at vi var flyttet ind. I begyndelsen af 1960'erne fik vi lavet en tilbygning og muret op omkring hele huset med røde sten. Min lillebror bor stadig i huset".

Under krigen gik byggeriet efterhånden helt i stå, men i 1946 byggedes det 3. Anton Meyer-hus i Vester Nebel, nemlig Franz og Klara Høhnes hus, nuværende Idyllen 1. Inden dette byggeri var færdigt, døde Anton

Alleen 2. Anton Meyers tredje hus var et udstillingshus, som var flytbart.

Meyer, og brødrene Albert og Svend Jensen forsøgte vistnok sammen med Karl Kristian Jensen at føre firmaet videre. De færdiggjorde Høhnes hus, men overtagelsen af firmaet lykkedes ikke rigtigt. Hans Andersen, bestyreren på Fattiggården, mageskiftede med Svend og Albert, så de flyttede ind på Fattiggården, mens Hans Andersen og hans kone sammen med svigersønnen Agner og datteren Inger flyttede ind i huset ved værkstedet. Agner Andersen og Inger ville nemlig gerne videreføre firmaet. Agner var uddannet tømrer, men var på grund af arbejdsløshed blevet skomager og havde i mange år skomagerværksted i Ågård.

Inger Andersen fortæller: "Da vi overtog firmaet i 1947, var der to værksteder uden maskiner. Snedkerarbejdet blev udført hos Henrik Sørensen, der havde snedkerværksted på Koldingvej 26, og husene blev samlet og malet her. Efter 2-3 år købte Agner nogle brugte maskiner, og vi fik en stor dieselmotor opstillet. Det blev min opgave at lave de "fidibusser", som skulle bruges for at starte

Alleen 2, som det ser ud i dag.

dieselmotoren. De blev lavet af træpapir, som blev dyppet i salpeter. De skulle tændes og stikkes ind, og så drejede en af mændene på håndsvinget, indtil motoren kørte. Det var en dejlig lyd, når den var i gang, og det kunne høres videnom. Maskinerne var en høvl, en båndsav, en boremaskine, forskellige save, båndpudser m.m. Vi kunne nu selv save træet op og gøre det klar. Der var spænding og travlhed, når det hele var færdigt, skulle pakkes og sendes med vognmanden. Man måtte jo ikke glemme nogle dele. Byggherren sørgede selv for, at grunden blev udgravet og støbt, så det tog ikke lang tid at få huset rejst.

Der var mange folk en overgang, jeg husker ikke, hvor mange år, de lavede huse, inden vi gik over til almindeligt tømrer- og snedkerarbejde samt savværk, men det blev til adskillige huse. Der er 3 i Vester Nebel bygget efter 1947. Vi byggede også Egtved Biograf. Da det var meget små huse, er de fleste nu ombygget, så det er ikke nemt at kende dem. Der er kendskab til huse fra Pad-

borg i syd til Rimmerhus og Troldhede i nord.

Jeg kan ikke huske, hvor lang tid det tog at færdiggøre et hus, men jeg synes ikke, der gik lang tid fra de begyndte, til de kørte af sted med elementerne, spærene og alt det, de skulle bruge på byggepladsen. Det var altid Carl Buhl, der kørte for os.

Agner lavede selv tegningerne efter ønske, og så blev de lystrykt (mangfoldiggjort). Det foregik ved hjælp af en stor kasse, som indeholdt en væske, som skulle fordampe op igennem papiret. Kassen blev lagt ud i solen eller stillet under en lampe. Tegningen på pergament blev lagt over, og sollyset bevirkede så, at papiret blev blå de steder, hvor der ikke var streger. Derfor stod tegningen klart med hvid skrift på blå baggrund. Det er utroligt, så fint de har holdt sig i de forløbne 50 år.

Anders Justesen kom til Vester Nebel i 1947, så det blev ham, der gennem Brugsen leverede mange af materialerne. Der blev sidst i 1940'erne lavet en lille reklamefilm, der viste fremstillingen af elementerne. Den blev vist, når den omrejsende biograf besøgte småbyerne. Jeg kan ikke huske, hvornår vi stoppede husfabrikationen, men vi blev vel udkonkurreret af betontypehusene, som kom sidst i 50'erne".

Husene blev fortrinsvis solgt via mund til mund metoden. Det har vist sig, at de fleste steder ligger der 3-4 huse nær hinanden, så man har ladet sig inspirere af naboen. Anton Meyer lod nogle brochurer fremstille. Husene kom temmelig langt omkring. Vi har kendskab til følgende lokaliteter: Vester Nebel, Ågård, Bække, Vorbasse, Thorsted, Fitting, Hampen, Troldhede, Brejning, Aller,

Tvingstrup, Sdr. Omme, Filskov, Rimmerhus, Kibæk, Skarrild, Assing og Padborg.

Vi ved, at der i 1948 blev indhentet tilbud fra hr. Leth Sørensen i Bramdrupdam på et hus på Koldingvej 44, som skulle indeholde beboelse og damefrisørsalon. Det blev dog ikke til noget, da han valgte et hus af støbte betonelementer, som dermed blev det første hus i Vester Nebel opført i dette nye materiale, Og det var vel det, der udkonkurrerede Danmarks, ja muligvis verdens første elementbyggeri!

14 ÅR MED PITSTOP

AF CARL RIISGAARD

Tidligere var det almindeligt, at folk tog ud af byen, hvis de skulle have nogle specielle koncertoplevelser. Men siden Pitstop startede den 1. oktober 1993, har det mange gange været lige omvendt – at folk nu tager til Kolding for at opleve musik.

Før Pitstop var det Kridthuset, der var en vigtig faktor i at få spændende ny musik til byen, ligesom Godset i de senere år har været med til at udfylde den rolle, men tænker vi på den progressive musik, var Pitstop de første her i byen. Gennem årene har Pitstop specialiseret sig i at præsentere de musiknavne, der stod lige foran et gennembrud: Veto, Rock Hard Power Spray, Nobody Beats The Beats, Jens Unmack, L.O.C. og Magtens Korridorer. I dette forår har Pitstop været helt oppe på beatet med nye navne, som måske, måske ikke, får deres gennembrud inden for det næste halve år. Det gælder navne som Lis er Stille, Booty Cologne, Slowtrainsoul, Dùnè, Lily Electric og Nordstrøm for at nævne nogle af de mest kendte.

Dette initiativ skal ses i lyset af, at der ikke er nogen spillesteder i Danmark, der er gode forretninger, og Pitstop kan kun overleve, fordi det også er en natklub.

”Man kan ikke snakke forretning, når der er tale om et spillested. Man kan have et koncept, hvor du har en kombination af

bl.a. live koncerter og DJ arrangementer. Hele hjulet, der drejer rundt, kan jo godt give nogle penge. Men hvis man tager spillestedsdelen ud, så er der ingen, der tjener penge. Kun de kæmpestore koncerter giver

*Ulf Jensen, ejer af Knuds Garage og Pitstop.
Foto: Gert Blume.*

overskud. Hvis du laver en kæmpekoncert, så har du altid en ordening med bandet om, at de får mindre, end de ellers skulle have haft”, siger Ulf Jensen, der er ejer af Pitstop og manden med det store engagement.

MØDET MED MUSIKKEN

Oprindeligt var det slet ikke meningen, at han skulle arbejde med musik, men han fik en stor oplevelse, da han som 16-17 årig sejlede som messedreng op ad Amazonfloden. Her var besætningen omgivet af musik fra alle de lokale radiokanaler, og når de kom i land, var der også gang i den.

”At blive overvældet af al den glade musik påvirkede mig utrolig meget, og når vi var i byen, besøgte vi dansesteder med levende orkestre, hvor der var gang i den, fordi de var livsglade, selv om de var fattige. Musik, det var bare alfa og omega, og selvom jeg på det tidspunkt red med på en bølge, der hed Black Sabbath, Cream, Supertramp og Gloria Gaynor, så begyndte jeg også at interesse mig for den etniske musik”.

Inden Ulf Jensen kom til at beskæftige sig med musik, havde han arbejdet med forskelligt andet, bl. a. været møbelsælger, postbud, chauffør mm. Da han og hans kæreste ventede sig, flyttede de fra Vesterbro i København til Kolding, hvor han sammen med sin far købte en større villa, og Ulf begyndte at arbejde i sin fars frimærkehandel i Låsbygade.

KNUDS GARAGE

”Jeg havde aldrig troet, at jeg skulle beskæftige mig med musik. Jeg startede Knuds Ga-

rage på lån i 1989, fordi folk spurgte, om det ikke det var noget for mig med ”live” musik, og jeg har altid haft lyst til noget med fest og farver”.

Garagen blev hurtigt til et mødested for de studerende fra Designskolen, der dengang hed Kunsthåndværkerskolen, folk fra den daværende Kolding Højskole samt byens gymnasiaster, der dengang gik i ternede skjorter og Doc Martens-støvler. Men det var også et sted, hvor musikerne kom, hvad enten de havde arbejde eller ikke. Garagen var kort sagt for alle Kolding og omegns subkulturer, og adskillige venskaber på tværs af alder, interesser og sociale skel er opstået på

Musikarrangement på Knuds Garage, december 1989. Foto: Kolding Folkeblad.

Knuds Garage. En gang eller to om ugen gik det særlig vildt til, for da skruede Ulf de røde nappasofaer fri af væggen, så der kunne blive plads til de små, energiske orkestre, som dengang hed f.eks. 18th Dye og Nekromantix. Når man pressede sig rigtigt sammen, kunne der være knapt 100 tilhørere. Det var ikke kun deltidsmusikere, der hyppigt kom på garagen, også heltidsprofessionelle kom og spillede. Bo Stief var der flere gange, bl.a. med sit band Dream Machine i oktober 1997.

Knuds Garage var også stedet, hvor underholdningsbegrebet Stand Up startede i Kolding, og her har komikere som Frank Hvam, Mette Frobenius og Amin Jensen aflagt besøg i december 1997.

PITSTOP

Ulf Jensen blevet mere og mere opsat på at lave større koncerter. I Folkestuen på Klostergården arrangerede han koncert med Boghandle og en koncert med The Sandmen på Kolding Højskole for at prøve det af. Da rammerne på Knuds Garage var for små til at lave koncerter i, var han på udkig efter større lokaler, han kunne bruge fast. På det tidspunkt var Romantica i Jernbanegade holdt op. Senere hed værtshuset Don Quijote, og under navnet Macnamara havde det også kørt nogle måneder.

Ulf kunne godt tænke sig at overtage lokalerne. Som han selv fortæller: "Jeg lavede den deal med min far, at han købte Jernbanegade 54, og så lejede jeg det af ham, men den kassekredit, jeg havde fået rakte hverken til det ene eller det andet, og Pitstop var nær ved slet ikke at åbne. Men da folk hørte,

Knuds Garage. Foto: Jakob Vinkel.

hvad jeg havde gang i, var der mange, der trådte til og hjalp mig, og derfor blev Pitstop alligevel til noget, selvom jeg kom til at skylde mange penge væk. Det første band, der optrådte, var det lokale Ramshot. Umiddelbart efter spillede Flying Fish, Inside The Whale og Boghandle, som alle tidligere havde optrådt på Knuds Garage. Noget anlæg havde jeg ikke, så det måtte jeg leje til 10.000 om måneden. Det var der ikke nogen ræson i, men heldigvis fik jeg af Statens Musikråd, som det hed dengang, mulighed for at låne

et PA anlæg. Det havde en værdi af 300.000 kr., selv skulle jeg investere 60.000-70.000 kr. til kabler.

EN MENTAL OPLADNING

Ulf kaldte det Pitstop, ordet kender man normalt fra motorsporten. Ulf ville gerne gøre det til et sted, hvor man kunne tanke op mentalt. Pitstop blev stedet, hvor græs-rødderne kunne høre deres musik, et kulturelt lokomotiv med et andet tilbud, men på linie med Trapholt og Koldinghus. Selvom Ulf blev spændt hårdt for økonomisk, så klarede han skærene og gjorde Pitstop til et spillested, som mange udefra kender og synes er værd at komme til Kolding for.

I år har Pitstop eksisteret i 14 år, og i lighed med alle andre spillesteder i landet, er det afhængig af økonomisk støtte udefra og samarbejde med foreninger, der kan være med til at dele udgifterne. Da Pitstop kortvarigt lukkede i foråret 1997, var der 50 til 100 unge, der stod parat med en hjælpende hånd, og i august samme år fortsatte det med bl. a. Venufestivalen.

Foreninger som Doktor Ødgers med medlemmer som Rebecka Bay, Ricky Nordsøn og Jan Hansen arbejdede sammen med Ulf og Pitstop. Koncertforeningen Pointzero med Lea Thomsen som leder eksisterede frem til 1999. Et af koncertforeningen Pointzeros første og største besøg var, da Sorten Muld i 1998 gav koncert på stedet. De nyeste koncertforeninger er Modstrøm, Klub Kortslut, og i år er Barbar Twang og Ballroom Blitz startet.

Pitstop betyder meget for et stort og forskelligartet publikum, der er imod tidens mi-

nimalistiske tendens og godt kan lide den subkultur, som her får lov at leve. "Ikke i rute" står der på et busskilt, der hænger på en væg, og på væggen overfor hænger fortsat rester af en dekoration, nogle Designskole-elever lavede for nogle år siden. Et lokale på Pitstop hedder "kanylebar", og det skyldes bare, at nogle gæster, der tidligere var kommet på Romantica, hvor der var en "hyldebar", rimede på det. Pitstop er også baren for et yngre publikum, der kan lide progressiv musik ud på de små timer.

Inden for de sidste år har Pitstop samarbejdet med Rust i København, Fabrikken i Århus og Studenterhuset i Ålborg om konceptet Tidens Toner.

Pitstop har hvert år siden 2001, hvor Godset startede, og hvor Kolding fik en kulturpolitik, der også omfattede rytmisk musik, fået tilskud fra Kolding Kommune til arrangementer, ligesom Kunststyrelsen gennem deres bevilling til nye projekter giver penge til dem, der har nogle gode ideer. Og ideer og nye initiativer har det aldrig skortet på fra Pitstops side. Karakteristisk for først Knuds Garage og siden Pitstop var det, at de var med, da Grungebølgen i begyndelsen af 90-erne gik sin gang over hele den vestlige verden. Grungebølgen, der var udgangspunktet for Nirvanas og Pearl Jams musik, altså en langhåret outsiderrock, der musikalsk var kendetegnet ved nogle huggende guitarer, som afspejlede et indre psykisk kaos, blev herhjemme repræsenteret i først og fremmest Psyched Up Janis og i mindre målestok Kashmir og Dizzy Mizz Lizzy. Også disse bands har i deres opstartsfasen spillet på Pitstop, og i det hele taget er det mere reglen end undtagelsen, at Pitstop hvert år har be-

Pitstop-koncert. Bandet hedder Oh No Ono. Foto: Jakob Vinkel.

søg af en halv snes kunstnere lige inden deres gennembrud.

MUSIKKEN SOM DRIVKRAFT

Siden årtusindskiftet har Pitstop præsenteret navne som Nikolaj Nørlund, Tobias Trier, Carpark North og Niels Skousen. I 2003 har det f. eks. været Baby Woodrose, i 2004 Blue Foundations, Speaker Bite Me og Dicte, mens navne fra 2005 har været Varano, Karen, Bikstok Røgsystem, Nobody Beats The Beat.

Pitstop er til stadighed en del af fødekæden til Roskilde Festivalen, og i 2007 kunne Ulf prale af, at hele 25 af de bands, der optrådte i Roskilde, har været på Pitstop inden. Han var en af de første til at engagere Trentemøller, som spillede på Pitstop i foråret 2007, og som så senere i år var et af hovednavnene på Roskilde Festivalen.

Adskillige gange i sin levetid har Pitstop været de første på beatet, f. eks. har de kørt med stand up comedians nogle år inden, disse begyndte at optræde på de store scener og få deres egne TV programmer som f.eks.

Amin Jensens Hit med Sangen, Frank Hvam og Casper Christensens Klovn samt Christensens eget Deal No Deal. Pitstop specialiserer sig ellers i stilarter som techno, trance, hip hop og funk, men også jazz, salsa og metal.

”Når man hører meget musik, udvikler du også dig selv hele tiden og vil ofte høre noget andet musik end det, et almindeligt publikum i Kolding vil høre. Det er den konflikt, man som person eller spillested hele tiden står over for. Ofte har jeg stået med et band, der kun kommer 30 tilskuere til, hvor det samme band året efter kan samle et kæmpepublikum. Det er de vilkår, man lever under. Man burde binde sig selv på hænder og fødder og lade være med at invitere et nyt band før et år efter, man ellers ville. Omvendt kan man da også engang imellem ramle ind i noget, der giver penge” siger Ulf Jensen. ”Jeg elsker musik, og den er for mig drivkraften i det, jeg foretager mig, Det, der er det svære, er, at finde de rigtige bands og få dem på det rigtige tidspunkt”.

KOLDINGFAMILIER I 1600-TALLET

AF VILLY RASCH

Slægtsforskning har interesseret mig, siden jeg blev pensioneret. Både min egen slægt, som var et ubeskrevet blad, og min kones. Min svigerfar havde haft slægtens historie som hobby hele sit liv, så her forelå en mængde notater, artikler og sågar en lille bog: C. Hahn-Thomsen: Morten Thomsen og Descendenter. Riserup 1941. Det, der fascinerer mig ved slægtsforskning, er, at koble steder, begivenheder og tider fra Lokal-, Danmarks- og Verdenshistorie sammen med mennesker, der har levet med disse ting, og her specielt slægtninge. Det giver et næsten personligt forhold til vor historie. I Koldingbogen 2005 har jeg berettet om min familie og besættelsestiden. Denne gang er det min svigerfars familie, og specielt den del af den, der har levet i optakten til og under den styreform, vi kalder enevælden, d.v.s. den periode, hvor formelt al magt lå hos kongen. Den strakte sig fra 1660 til 1848.

Jeg vil her omtale fire familier fra Kolding (og omegn), som kan føres tilbage til 1600 tallet. Det er familierne Thomsen fra Tved, Markussen fra Kolding, Ammitsbøll fra Ødsted og Eltangårdslægten. Omkring år 1700 gifter disse slægter sig ind i hinanden på kryds og tværs – sådan som det senere skal ses.

DEN HISTORISKE BAGGRUND

I første halvdel af 1600-tallet havde vi tre

krige, hvor Kolding var besat. Efter den sidste, Karl Gustav-Krigen i samtidens kilder kaldet "Fejdetiden", var en stor del af befolkningen døde som følge af krig og pest, og bygninger, afgrøder og kvægbesætninger var lagt øde af "krigsfolket", d.v.s. svenskerne og senere kongens allierede, polakkerne. Ved fredsslutningen mistede vi Skåne, Halland og Blekinge, og landet var dybt forgældet til udenlandske (især hollandske) og københavnske købmænd, som havde finansieret krigen. Den gamle adel, som gennem rigsrådet og en stærk håndfæstning havde styret landet og svigtet sine forsvarsmæssige forpligtelser, var i krise.

Danmark fik en ny start. De københavnske købmænd tog initiativet, kongen tog gevinsten, og det "almene folk" betalte gildet med nye enorme skattebyrder, for kongen, Frederik 3., ville have revanche. I 1660 blev kongen arvekonge, og året efter fik han suveræn magt. Enevælden var indført i Danmark, som i flere andre europæiske lande, og der opstod en helt ny magtstruktur baseret på militæret og et rangklassesystem.

FAMILIEN THOMSEN

Familien Thomsens stamfader er *Morten Thomsen*, gift med *Kirsten Pedersdatter*. Morten Thomsen var en "velerfaren skibsbygger" i Tved, som fik sønnen *Thomas Morten-*

sen, født 2. februar 1649. Om drengen fortælles i en slægtsoptegnelse, som hans søn, Morten Thomsen, sognepræst i Bredstrup (1712-1736), har skrevet.

*I hans Alders ottende Aar lod Gud alene al-
lerkærligst evig Æren, aller uskatteligst få en
særdeles Prøve på sin Beskærmelse over ham,
thi da hans Forældre først var blevne udplynd-
rede af Fjenden (Svenskernes Indfald 1657) og
straks efter af Frygt for Polakkerne (der vel
skulle være Hjælpetropper, men holdt ligesaa
ilde Hus som Fjenden) var flygtet fra Hus og
Hjem for at skjule sig og børnene i Skoven, blev
han forvildet fra dem, så de nogle Dage levede i
stor Bekymring for denne deres Søn. Imidlertid
var han kommen til de polske Tropper og forblev
i 2 Dage holdt fangen af dem, hvilke han ogsaa
maatte vise Vejen til hans Faders Gaard, men
omsider kom han fra dem og søgte og fandt hans
Forældre, hvilke herover blev ligesaa inderlig
glade, som de forhen havde været bedrøvede
over hans Bortblivende, da de ingensteds vidste
at søge og finde ham.*

Hvordan det videre gik forældrene, som nu var berøvet al deres ejendom, ved vi ikke. Sandsynligvis er de døde i forbindelse med pesten, der fulgte i polakkernes fodspor.

Drengen stod til søs, og efter 10 år var han skibsfører og halvreder i handelsskibet og krøyeren St. Maria. I 1690 fik han borger-
skab som købmand i Fredericia, og han gif-
tede sig med Mette Markussen, en datter af
rådmand Hans Markussen i Kolding. Han
drev nu handel og hentede/bragte selv sine
varer til søs, mens hustruen med stor dygtig-
hed drev forretningen hjemme i Fredericia.
Han døde 1725, året efter Mette, og de hav-
de da tre børn Hans og Bertel, der var køb-
mænd i Fredericia og den ovennævnte Mor-

ten, der var præst i Bredstrup. Hans og Mor-
ten blev senere henholdsvis borgmester og
rådmand i Fredericia og Morten provst i Ve-
stre Herred.

FAMILIEN MARKUSSEN

Ovennævnte rådmand Hans Markussen bo-
ede fra 1649-1668 i det, der i dag er Koldings
ældste borgerhus, Helligkorsgade 18. I den
første Koldingbogs første artikel (1970) gæt-
ter Axel Andersen på, at der altid har boet
skomagere i det hus, men det holder nok
ikke. Huset er bygget 1589, og Hans Mar-
kussen er husets første kendte ejer. Han var
som nævnt købmand og optræder ofte i Kol-
dings ældste kirkebog, idet han er far til 10
børn, nemlig ? Hansdatter f. 1642, Maren f.
1643, Marcus f. 1646, Bertel f. 1648, Marcus
f. 1650, Hans f. 1652, Mette f. 1653, Maren
f. 1655, Kirsten f. 1657 og Lars f. 1659. De
fleste af disse er formentlig døde kort efter
fødslen eller af de pestepidemier, som rasede
i 1654 og 1657-59, i hvert fald kender vi kun
den videre skæbne for ovennævnte Mette,
og hendes storebror Hans Markussen. Denne
Hans Markussen kaldes herefter Hans Mar-
kussen(2) for ikke at forveksle ham med fa-
deren.

I perioden op til 1660 er både han og hans
hustru også ofte nævnt som faddere. Det var
almindeligt, at byens magistratsmedlemmer
blev anvendt som sådanne, men efter krigen
bliver der så stille om ham, at der er kilder,
der dømmes ham død 1657.

Efter krigen går det åbenbart skidt med
købmandskabet. I Brusk Herreds Tingbog
(1661-1688) kan man se, at han fæster en
øde (krigshærget) krongård i Bramdrup, som

han dog ikke sætter i stand, og som derfor fratages ham i november 1661.

I 1662 udkommer "Kolding Byes Taxering 1662", en skattebog, som kan danne grundlag for nye skatteudskrivninger. Kongen skal vide, hvor han kan hente penge til en ny krig. Skattebogen er en uhyggelig dokumentation af, hvor galt det stod til i Kolding efter krigen. Ca. 150 ejendomme betegnes "ledige", "øde", "næsten nedbrudt" og "i ruiner"; mange ejes af salig (afdøde) NN's enke eller arvinger.

Ved denne taxering er rådmand *Hans Mar-*

Helligkorsgade 18-20 fotograferet ca. 1870. Det er nr. 18 til højre.

kussens gård ansat til beskedne 80 sletdaler (sld). Han beskrives som "en af Byens Raadmænd, som sejler som Styrmand for Nyborg".

Nabohuset, nr. 20, er til sammenligning takseret til 240 sld. Her bor *Inger*, enken efter byens kæmner *Mogens Erichsen*. Det er *Mogens* og *Ingers* navne, der stadig står på sandstenstavlen over indgangsdøren, og det er ham, der har restaureret huset i 1632.

Mogens og *Ingers* datter *Margrethe* bliver i efteråret 1660 gift med en ældre enke-mand, en prokurator *Johan Schröder*, hvis hustru, *Gertrud*, var død under pestepidemien i 1657, 57 år gammel. Få dage efter brylluppet får den gamle brudgom et dødfødt (?) barn med *Karen* sin tidligere tjenestepige. Han prøver at klare sagen ved at få liget nedgravet på Sdr. Stenderup kirkegård. Men nogle opmærksomme kvinder har fattet mistanke, og efter at have truet med en malkeprøve (var der mælk i hendes bryster?), tilstod *Karen* og fortalte, at *Johan Schröder* havde prøvet at overtale hende til at udlægge en *Vejlenser* som barnefader. *Karen* blev henrettet "ved sværdet". Hun havde dog gode (intime!) forbindelser til fornemme folk, så det skete "et ærligt sted", nemlig på Koldings torv, og hun blev begravet i fattigjord på kirkegården. Normalen ved den slags "forbrydelser" var hængning i byens galge, og efter at fuglene havde fået, hvad de kunne spise, nedkuling i galgebakken. *Johan Schröder* fik en bøde, og en måned efter sad han i retten i dommers sted.

ELTANGGÅRDSLÆGTEN

Rådmand *Hans Markussens* hustru var *Anne Bertelsdatter*.

Hun kom fra gård nr. 7 i Eltang sogn, den der i dag hedder Eltanggård.

Det var sognets største og en selvejer- og slægtsgård. Annes far var *Bertel Hansen* som var gift med *Maren Raffn* fra L.Vellinggård i Smidstrup, og ellers var den kendte anerække *Hans Bertelsen (1590-1610)* herredsfoged og gift med *Maren Hansdatter, Bertel Hansen (1578-90)* herredsfoged og *Hans Nielsen*, som er nævnt i 1545. Før ham menes gården at have været i slægtens eje siden "Arilds tid".

Bertel Hansen døde i 1655 som en velstående mand, men så kom krigen, "Fejdetiden", som har været særlig hård ved Eltangegnen, og da skiftet kommer for herredstinget i februar 1662, var der praktisk talt ingen værdier tilbage i gården. Ejendomskiftet kom mest til at handle om gæld og tilgodehavender.

Hvem mødte så til dette skifte? Først og fremmest enken *Maren Raffn* og hendes 6 børn, nemlig 3 sønner, der alle hed *Hans*, en fra Horsnæs, en fra Kolding og den yngste, der boede på gården hos sin mor. De 3 døtre hed *Anne, Anne* og *Mette*, og for dem mødte deres mænd og værger, og det var *Hans Markussen*, rådmanden i Kolding, *Jesper Beck* fra gård nr. 2 i Nr. Stenderup, senere "Buhlseje" og *Hans Sandmand* fra gård nr 17 i Nr. Bjært, senere "Bøgehøjgård" og "Marielyst". Uden for søskendekredsen var mødt *Hans Sandmands søster, Mette*, fordi broderen havde overladt sin arvepart til hende ved hendes ægteskab med *Hans Nebel* fra gård nr. 14 i Nr. Bjært, senere "Nedergård".

Det viste sig, at Eltanggård stort set var gældfri, Bertel Hansen havde nået at indfri alle sine søskendes arveparter, så børnene

stillede deres arveparter i ro, indtil den nye ejer kunne indfri dem. Men Mettes arvepart var jo som nævnt videregivet til *Hans Nebels* kontrol, og han var en dreven ejendomsspekulant med forbindelse til en "Edderkop" gruppe i Kolding. Han var bevidst ikke mødt op til herredstinget, og han var derfor med sit krav forud for de øvrige, og det benyttede han sig af. Han startede en retsstrid, som kom til at løbe over 5 år ved Brusk Herredsting og landstinget. I sommeren 1667 var situationen, at den yngste *Hans Bertelsen* havde overtaget gården og var blevet gift med *Maren*, en møllerdatter fra Gudsø mølle.

Hans Nebel havde fået medhold i en landstingsdom, og der var sket udpegning af en del af gården, men *Hans Bertelsen* havde fået henstand, fordi han mente, han kunne skaffe pengene. *Hans Nebel* mistede tålmodigheden og krævede endelig afgørelse ved herredsting den 7. september 1667, men i ren Morten Korch stil dukker den gamle møller op, gav "sølv og penge", og gården var reddet.

I gårdens have fandt man i 1941 nedgravet nogle smykker og mønter. De befinder sig i dag på Nationalmuseets afdeling for "svenskekrigssølv", idet man regner med, at ejeren har gemt dem for "krigsfolket" i 1650'erne.

Fundet omfattede, som vist, 2 halskæder og et bælte, alt i sølv, øverste kæde dog forgyldt. De regnes for at være familiens brudesmykker. Men i fundet fandtes også nogle sølv mønter, heriblandt en fra 1653. De er derfor sandsynligvis gemt for svenskerne. Men af hvem og for hvem så? Var nogen af de ovenfor nævnte involverede?

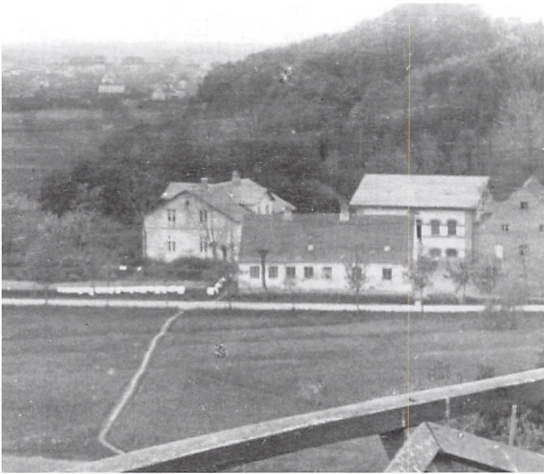
Eltanggårdfundet. Den yngste mønt er fra 1653. Fotograferet efter Fritze Lindahl: Skattefund, 1988.

MARKUSSEN-SLÆGTEN OG KOLDINGHUS LENS MØLLER

Ovenfor nævnte Gudsø-møller Bertel Markussen var en bror til rådmand Hans Markussen. Der var flere brødre, og en af dem var Søren Markussen, som var møller i Slotsmøllen og Borremøllen, en mølle, der lå for enden af Marielundssøen, hvor der nu ligger et nyt lægehus, og det var Koldings egentlige gamle mølle. Den hed senere Skovmøl-

len. Slotsmøllen blev bygget af Christian 3's entreprenante enkedronning Dronning Dorothea og stod færdig i 1570. Disse to brødre optræder ofte i tingbogen for Brusk Herred, dels fordi de nok har været meget stridbare og rethaveriske, men også fordi mølledrift var et kontroversielt hverv. I første halvdel af århundredet blev møllerne under krigene brændt ned, og møllestenene ødelagt. I sidste halvdel af århundredet skulle møllerne og deres kundekreds genopbygges, og i takt hermed skulle lokale embedsmænd opkræve skatter til kongen. Det kunne give problemer. I tiden omkring afslutningen af Eltanggård-sagen, nemlig den 31. august 1667 anklages Søren Markussen for at have "fjernet det Hø, som Slotsfogden har saaet i den Fiske-dam (Marielundsøen), som ligger i Dyrehaven for Borre Mølle, som har ligget øde siden Fejdetiden, men som skal ordnes og besættes med Fisk, og som Søren Markussen har forladt og ladet ligge øde, men bygget ved den anden Mølle ved Slottet, men har beholdt Borre Mølle, saa ingen anden kunne fæste den. Dommen falder den 7. september: "da det ikke bevises, at han har ført noget Hø bort, frikendes han, og med Hensyn til Borre Mølle, saa bør han føre Bygning der på, om han vil beholde den". Denne dom er Søren Markussen ikke tilfreds med, og der kommer ved tinget den 19. oktober 1667 et interessant indlæg fra Søren Markussen, "som fremlagde sit Svar angående Borre Mølle, som Slotsmøllen tilforn har stået for og siden fulgt hans Forfar og Far samt Stedfar Niels Griis og siden hans Mor, indtil han selv fæstede Møllen og siden bragte den til Slotsmølle".

Bertel Markussen fik Gudsø mølle ved at gifte sig med forgængerens datter, og efter Bertel og Sørenes død fortsætter deres sønner

Skovmøllen, tidligere også kaldet Borgemølle, ved Marielundssøen ca. 1900.

og efterkommere som møllere i Vejle Amt. I Anna Marie Lebech-Sørensens store værk: *Vindmøller og Vandmøller i Danmark* skriver hun: *Slægten Markussen prægede livet i Koldinghus Len, senere Vejle Amt, i mere end 100 år. Stamfaderen er Markus Pedersen, møller i Koldinghus Slotsmølle og Anna Bertelsdatter, der var en gæv møllerkone i de mange krigsår, hvor møllerne led så stor skade. Overskrifter i kapitler om Gammelby Mølle og Follerup Mølle er "Slægten Markussen". Slægten nævnes mange andre steder i hendes bog.*

RÅDMAND HANS MARKUSSENS SIDSTE ÅR

14 dage efter Eltanggård-sagens afslutning er Hans Markussen involveret i en ny arvesag for herredstinget, og denne gang drejer det sig om hans egen arv. Det er Koldings borgmester, der vidnede at *Hans Markussen havde*

bedt slotsfogeden sagsøge hans bror, Søren Markussen, for gæld efter haandskrift, da han ikke selv kunne være tilstede, da han skulle i Tjeneste som Styrmand på KM Skib "Abraham", da hans Hustru og smaa Børn i Fredericia behøvede Penge til Husleje og anden Fornødenhed, hvilket han lovede at gøre samt levere pengene til hans Hustru i Fredericia. Gælden er arvepart fra hans mor, som Søren ikke havde viderebragt.

Det næste, vi hører om Hans Markussen, er, at hans hustru, Anne Bertelsdatter, den 14. oktober 1668 tinglyser en varselseddél om, der skal holdes Skifte efter hendes salig mand på 6 ugers dagen. Den 5. juli 1670 bliver Anne Bertelsdatter gift igen med Hans Oddersted, en mand som i skattebogen fra 1662 er registreret som boende i et hus længere nede ad Helligkorsgade, vurderet til 40 sld. Han beskrives som *enlig mand bruger ingen næring*. Hun dør 6. juli 1688, 71 år gammel. Måske en beskeden afslutning for den engang så rige gårdmandsdatter.

Forinden er hendes børn, Hans Markussen(2) og Mette Hansdatter Markussen som mange andre koldingensere flyttet til Fredericia, og det er her, de mødes med Thomsenfamilien, og Thomas Mortensen, drengen fra Tved, og Mette Hansdatter Markussen bliver gift.

FAMILIEN AMMITSBØL

Der findes mange Ammitsbøl-slægter, som alle har det tilfælles, at de kommer fra landsbyen Ammitsbøl, der ligger mellem Egtved og Ødsted. Ammitsbøl og Kolding lå den gang måske "nærmere" hinanden end i dag, da de begge lå ved hovedvejen mellem Kol-

ding og Viborg, Oksevejen, landets vigtigste esportvej.

Stamfaderen til denne slægt er en gård-ejer, der hed *Laurids Poulsen*, og i hvert fald to af hans børn antager Ammitsbøl-navnet, nemlig sønnen *Niels Lauridsen Ammitsbøl* og datteren *Kirsten Lauridsdatter Ammitsbøl*. De yder begge mange bidrag til, at navnet bliver kendt ved herredstinget.

Først om Niels Lauridsen Ammitsbøl. Han var gift med *Else Jørgensdatter*, hvis far hed *Jørgen Jensen i Holm*. Lokalhistorikeren P. Eliassen gætter på, at "Holm" var Søholmgaard ved Taulov. Niels kommer første gang i store problemer den 1. september 1669, da pigen *Wusse* på Jerlev Herredsting *bekendte godvillig og utvungen, at hun ikke ville lyve et Ord og saa sandt Gud skulle hjælpe hende, så hun aldrig blev forløst med det, som hun gik og bar paa, dersom nogen anden var hendes Skadesmand, at Niels Lauridsen udi Ammidbøl var hendes rette Barnefader*. Sagen var yderligere alvorlig derved, at *Wusse* og Niels var i nær slægt.

Ved herredstinget bragte hans naboer, *Laurids Pedersen* og *Dorte Lauridskone* en anden alvorlig anklage frem, nemlig at han sammen med sognets øvrige beboere havde lavet sammenrotning mod øvrigheden, imod kontributionen, en ny ejendomsskat. De holdt møder på Ødsted kirkegård, og havde her ved en lejlighed banket amtsskriveren *Rudolf Faust* med en kæp. Senere havde han redet rundt med en hvid fane og samlet sognemændene, og de var i fællesskab med fane og ham som kaptajn redet til Koldinghus for at tale med kongen, for som Laurids Ammitsbøl sagde: *Jeg agter ingen uden Kongen*. Alt dette var alvorlige sager, navnlig blod-

skammen, så Laurids Ammitsbøl gemte sig og kom først frem på Jerlev ting, hvor han talte sin sag. Uheldigvis kom netop husfogden fra Koldinghus ridende forbi, og han arresterede ham og førte ham i lænker til det mørke hul til højre for porten, hvor tilforn *Wusse* havde siddet. Hun var blevet løsladt efter "tilståelsen", og havde herefter for Nim Birketing tilstået, at Koldinghus' ridefoged havde tvunget hende til angivelsen. I virkeligheden var det *Søren* fra Bøllund, der var faderen.

Niels Ammitsbøl sad nu ½ år på Koldinghus, indtil landstinget havde behandlet sagen og blev så ikke alene sat på fri fod, men udnævnt til både herredsfoged og kaptajn, og den tidligere herredsfoged blev fyret.

5 år efter, i 1675, opstår et nyt drama. 11. april rejser han til Viborg landsting; en uge efter kommer han tilbage, og da er gården tømt og udplyndret. Alt er væk. Guldskrinet med sølvtoj, guldkæder, perler, rubiner og sølvskeer, sengetøj, klæder, korn på loftet, flæsk, viktualier, vogn, heste, børn og kone. Eftersøgningen varer til ved juletid, da finder man på værtshuset *Den gyldne Engel* i Slesvig konen og børnene, men også rytterkarlen *Søren Lauridsen*, en søn af hans gamle fjender *Laurids Pedersen* og *Dorte Lauridskone* fra Ammitsbøl. Så bliver rytterkarlen via fængslet på Gottorp slot ført til Koldinghus' sorte hul, konen og børnene føres til hendes far ved Kolding, og hun afgiver en udførlig forklaring for tinget, som ikke skal gengives her, men som nok er værd at læse. Den står i Vejle Amts Aarbog 1916. Her skal blot røbes, at fruene var gravid, da hun blev fundet i Slesvig.

Niels Ammitsbøl forfulgte naturligvis sa-

Prospekt over Koldingegnen ca. 1700. Original i Rigsarkivet.

gen med stor nidkærhed, selvom nabokonen Dorrete Lauridskone (Sørens mor) forsøgte på alle måder at forplumre sagen og bringe sladder i omløb. Ofte løftede hun skørterne med en spottende og uhøvisk opfordring, når hun passerede ham.

Søren på Koldinghus nægtede sig skyldig, og det lykkedes ham som soldat at få hjælp af obersten til at få sagen overført til krigsret. Under overførslen lykkedes det ham at flygte. Han blev in absentia dømt fra sit Liv (til Galge og Gren) efter først at være underkastet pinligt Forhør. Men han dukkede ikke op.

Niels Ammitsbøls hustru hører man ikke mere til. Niels Ammitsbøl kom ud for endnu en dramatisk oplevelse – den sidste, idet han Bededag 1678 tillige med sin Datter Sidsel blev ynkelig myrdet, da han var undervejs til Østed Kirke. Hans bror Jerlev Lauridsen fra Fredericia blev udnævnt til ny herredsfoged og forestod eftersøgningen efter morderne. To ryttere var blevet set på mordstedet. De havde gjort sig ukendelige ved at smøre sig i ansigtet. Man mente dog, den ene var soldaten Morten Olufsen, og da sandemændene (tingmændene) tog til Viborg til identifikation,

blev Morten og en ven *Jacob Skåning* arresteret. De nægtede, og så skulle Niels Ammitsbøls lig opgraves så *de skyldige kunne lægge Haand paa det*. Kort efter meddelte obersten, at *Morderne haver rømt for Gerningen Riger og Land, Regiment og Tjeneste*. Sandemændene i Viborg dømte dem *fra deres Fred*, og Højesteret stadfæstede, og *hvor han antræffes at greibes og straffes på sit Liv med Stejle og Hjul*. Han blev aldrig grebet. Men den nye herredsfoged blev fyret på grund af pligtforsømmelse efter mindre end to år.

Søsteren, *Kirsten Lauridsdatter Ammitsbøl*, holdt bryllup med *Henrik Nielsen* i 1662, og det er dem, man regner for at være denne Ammitsbøl-slægts stampar. Deres bryllup vakte en del opmærksomhed ved herredstingene for, *at hun paa sin Bryllupsdag gik som en Mø med udslagent Haar, skønt hun redte til Barsel*. Trods forevist dåbsattest fra præsten får *Henrik Nielsen* en bøde. Også for Brusk herredsting er sagen oppe den 25. juni 1663, hvor *navngivne vidner, at Henrik Nielsen og hans Hustru Kirsten Lauridsdatter tog aabenbarlig Skifte, for hun var kommet for tidligt med sit Foster efter deres Bryllup*. Det ser efter tingbogsudskrifter ud, som om de begge, og måske navnlig hun, er stridbare personer, og sagerne, der er oppe, drejer sig om tyveri, vold og arv. Hun anvender *ærerørige ukvemsord*, men det går dem økonomisk godt. I 1670 køber han Lille Vellinggård, som tidligere omtalte *Maren Bertelskone* på Eltanggård stammede fra. Han havde tilsyneladende nogle år i forvejen haft den i fæste, men den ejedes da af en *Fredericia-proviantforvalter*. De fik flere børn, 6 drenge er kendte, og en af dem er *Laurids Henriksen Ammitsbøl*. Han læste jura i København, da moderen

sendte ham 14 sld med et bud. Pengene bortkom, hun rejste sag, men byfogdens dom gik dem imod. Sagen blev appelleret til Højesteret, hvor de vandt. Byfogden blev nu fradømt sit embede, og samme dag indtrådte *Laurids Hendriksen Ammitsbøl* i embedet. Han var herefter *Fredericias* byfoged i 22 år, blev gift med *Cathrine Iversen Erridsø*, en datter af en af byens største købmænd *Iver Nielsen Erridsø*, og de fik 4 døtre og 5 sønner. Da han døde 1718 var de velstående folk. Hun giftede sig igen 1731 med en af byens borgmestre *Hans Markussen(3)*, et barnebarn af rådmanden fra Kolding. Han var meget ambitiøs, blev cancelliraad, en rangsperson i 6. rangklasse. Hans fætter, tidligere omtalte *Hans Thomsen*, søn af *Thomas Mortensen*, var i øvrigt også borgmester i *Fredericia*. Efter *Hans Markussen(3)*'s bryllup med den rige *Cathrine* fik han andre planer. Han ville være godsejer, en ny mulighed, som *enevælden* gav, og han købte *Rask Hovedgård* ved *Bræstrup*. Han kaldte den "Rasch", for alt, hvad der lød Tysk, var jo fint under de danske *enevoldskonger*. Endnu finere var fransk. *Seignor* og *Madame* fik 33 år på "Rasch", de fik ingen fælles børn. De døde begge 1664 og havde forinden skrevet testamente og tekst til en mindeplade (et epitafium), som skulle opsættes i *Trinitatis Kirke* hjemme i *Fredericia*, hvor de ville bisættes. På epitafiet står:

Denne Ligsten schal staae til en ævig Opmindelse om at her nedenunder i denne Sacristie findes nedlagt Levninger af salig Cancellie-Raad Hans Marchussen, Herre til Rasch. Fød i Fredericia 1694, Raad Mand Sammesteds 1724, Borgemester 1728. 1731 giftede han sig med Enken Madame Catharina Ammitsbøl ibidem som også herunder hviler og levede i Ægteskab

Hans og Cathrine Markussens epitafium i Trinitatis Kirke i Fredericia. Foto af forfatteren.

med hverandre i 33 Aar, dog uden Børn. I 1732 købte han Rasch. Samme Aar blev han Cancelli-Raad, døde den 12 ten September 1764 paa Rasch og blev 70 Aar gammel. Han var en Mand uden Svig, fornuftig, retsindig og Redelig. Han har ved at bortgive Tiende Parten af hans anselige Midler til Gudelig Brug foræviaget hans Navn til Ihu Kommelse.

Ved siden af hænger et epitafium over kirkens første sognepræst, Christen Sørensen Borch og hans familie. Han var student fra Kolding og blev gift med en præstedatter fra Kolding. Hans datter *Johanne Borch* blev gift

med den pastor Morten Thomsen fra Bredstrup, som skrev foranstående beretning om sin far "Thomas Mortensen, En dreng fra Tved".

Så det er ikke kun huguenotter og jøder, der skabte Fredericia, der er også flere Koldingensere imellem.

KILDER:

C. Hahn-Thomsen: Morten Thomsen og Descendenter. Riserup 1941.

Personalhistorisk Samling. 1902.

Kolding Byrådsprotokol 1942/43: Kolding byes taxering 1662.

P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid, 1910 side 321.

J. J. Fyhn: Efterretninger om Kjøbstaden Kolding. Kjøbenhavn 1848.

Brusk Herreds Tingbøger 1661-1668. CD, udgivet af B&K Nørgård Pedersen, Beder. H. P. Berthelsen. Eltang, N.Bjært og S. Vilstrup Sogne, 1955.

Anna Marie Lebech-Sørensen. Vindmøller og Vandmøller i Danmark.

J. Ammitsbøl. Slægten Ammitzbøll. Ystad 1902.

Vejle Amts Aarvog 1916. Herredsfogden i Ammidsbøl.

Vejle Amts Aarvog 1935. Fra Holmans Herred.

Trap. Danmark. Vejle Amt. 4. Udgave.

Vejle Amts Årbog 1964. Et Epitafium.

Nelleman og Moseholm. Kolding Studenter indtil 1856. Kolding 1990.

Vagn Fuglsang-Damgaard. Trinitatis Kirke i Fredericia. 1990.

Kolding Kirkebog.

Den dansk-norske Flaades Historie, skibsdatabasen.

UNG I 1950ERNE

AF KIRSTEN HANSEN

Mit liv havde været ret omflakkende, inden jeg kom til Kolding i 1939. Jeg havde boet både på Sjælland, i Århus, i Odense og i Klakring, en lille landsby, der ligger ved Juelsminde. Da jeg var godt 6 år, kom jeg så til Kolding, og i den første tid blev jeg drillet af de andre børn på gaden, fordi jeg talte så bondsk – dengang var der også sprogligt stor forskel på land og by, men vi børn fandt nu hurtigt ud af at lege sammen, og efterhånden tilegnede jeg mig bysproget, indtil jeg nogle år senere boede en tid i København, og der ofte fik at vide: ”Nå, du kommer nok fra Jylland af”! Og det kunne jeg jo ikke benægte.

1. april 1940 begyndte jeg min skolegang, først på Sdr. Vang Skole, så på Forskolen, og siden blev vi skoleelever på grund af tyskerne besættelse af landet og af mange af vore skoler flyttet en del rundt. Jeg gik bl.a. en tid på Kolding Bibliotek i Jernbanegade.

Min skolegang sluttede efter 7. klasse, det var det mest almindelige den gang, hvis ikke man var særligt begavet eller var barn af velhavende forældre. Men det er ikke så meget min skoletid eller besættelsestiden, jeg vil beskæftige mig med her, men derimod tiden efter 1945. Hvordan det var at være ung dengang, hvor forlystelserne var begrænsede, og der ikke var et stort udbud af tøj til unge mennesker, og hvor vi ikke havde fjernsyn, men altid stod i kø uden for byens

biografer for at få en billet og en tid, hvor vi ikke havde vores egen musik, og hvor dansk var det eneste sprog, vi kendte. Og lidt om arbejdslivet og de mange forretninger, der var dengang. Ja, kort sagt: ”De gode gamle dage”!

UD AF SKOLEN

Efter 7 års skolegang gik jeg som 14-årig ud af skolen. Det første halve års tid var jeg mælkepige, det vil sige, at jeg hjalp mælkemanden, som hed Nicolaisen, med at bringe mælken, der dengang var i flasker, ud til de mange husstande på hans rute. Det foregik med en hestetrukken mælkevogn, og ruten gik ad Hans Ludvigsvej (nu Vestre Ringgade), Gøhlmannsvej, Solvej, Udsigten og Vejlevej helt hen til Uldspinderiet, som var en stor rødstensbygning, der i flere år blev brugt til beboelse for husvilde. Mange af kunderne på ruten betalte kontant, så jeg fik brug for mine regnekundskaber. Men de fleste havde ugeregning, og det hændte, når de betalte den, at der faldt lidt drikkepenge af. Og der oplevede jeg, at et af de mest fattige steder, jeg kom, en lille mørk og ussel lejlighed bag ved Munkenborg Kro, også var det sted, jeg fik flest drikkepenge. Det gav stof til eftertanke. Lønningen som mælkepige var 7 kroner om ugen.

Inden min konfirmation, som foregik i Sct. Nicolai Kirke, skulle jeg jo have nyt tøj. Men dengang var det ikke noget man bare gik ind i en forretning for ”ungt tøj” og købte, for der var ingen af den slags. Skulle vi børn og unge have nyt tøj, måtte det købes i en dame- eller herretøjsforretning, hvor udvalget var meget småt, eller også fik vi det syet hos en syerske. Det var meget almindeligt dengang, og det var også på den måde, jeg fik mit konfirmationstøj. En lang hvid kjole til selve dagen og til andendagen en todelt mørkegrøn kjole og en lysebrun frakke.

Andendagen var jeg sammen med tre andre piger i Fredericia, hvor vi købte lidt, var

på café og fik kaffe og kage, som andre voksne, for nu var vi jo konfirmeret og indtrådt i de voksnes rækker, som det hed dengang. Pengene, jeg fik i konfirmationsgave (et meget lille beløb sammenlignet med nutidens konfirmationsgaver), blev brugt til nyt tøj, som min mor var med ude at købe.

På den tid var det meget almindeligt, at især arbejderbørn fik et arbejde, så snart de var kommet ud af skolen. Pigerne kunne enten komme i huset eller på fabrik. Hvis de skulle have en uddannelse, var det gerne i en forretning eller på et kontor, men så skulle forældrene ha’ råd til at have dem boende hjemme for næsten ingenting, for lønnen under uddannelse var meget lille. Drengene

Forlystelsesetablisementet Alhambra ca. 1950. Foto: J. Ingemann.

kom for det meste i håndværkerlære, da det jo var dem, der skulle forsørge familien, når de senere blev gift. Det var også meget almindeligt, at de unge piger efter giftermålet holdt op på arbejdsmarkedet for at hellige sig mand og børn.

TIDENS BØGER, FILM OG MUSIK

Jeg har altid lige fra barn været glad for bøger, og når jeg kunne se mit snit til det, fandt jeg et "roligt" sted, hvor jeg kunne sidde og læse. Men det var nu ikke altid let at finde med fire små søskende. Noget af det første, jeg gik i gang med, var en bog, som foregik i de østrigske alper og handlede om Heidi og hendes bedstefar. Den var jeg meget betaget af. Da jeg blev lidt større, var det en overgang Tudemarie- og Susy-bøgerne, jeg læste med stor fornøjelse. De var den tids mest populære bøger blandt pigerne, ligesom Flemming-bøgerne var det blandt drengene. Så vidt jeg husker, var Susy-bøgerne også lidt spændende, så måske har de lagt grunden til min senere interesse for gode krimier. Senere læste jeg bl.a. historiske romaner som Ivanhoe og Onkel Toms Hytte, eller socialrealistiske romaner, som jeg tror, var en populær genre i de år. Det var bl.a. Hans Kirks "Daglejerner", J. Bech Nygaards "Guds blinde øje" og Ivar Lo-Johansens "Rya-Rya", som gjorde indtryk på mig. Men jeg læste også alt muligt andet, og jeg var en flittig låner, først på børnebiblioteket og senere på voksenbiblioteket, og det er jeg fortsat med at være.

Men da jeg i 1960erne begyndte at interessere mig for kriminalromaner, kunne det ofte være svært at låne nogle, dels fordi udvalget var meget lille, men også fordi nogle

af bibliotekarerne på den tid ikke var særlig behjælpelige. Måske fordi de mente, at krimier nok var lidt underlødige, men det har forandret sig meget siden.

Da jeg ikke var interesseret i at komme i huset eller på et kontor, kom jeg, da tid var, på fabrik. Og indtil jeg var 18 år, var det på daghold, så jeg havde aftenerne fri til f.eks. at gå i biografen. Jeg kan huske, at vi sommetider stod i lange køer for at få en billet, når der gik en god film. Det var jo før fjernsynets tid og i biografernes storhedstid. Der blev spillet mange amerikanske film, især i den lettere genre med skuespillere som Doris Day, Bing Crosby, Joan Crawford, Bette Davis, Clark Gable, Gary Cooper og ikke mindst Gregory Peck, som jeg en overgang havde et væld af billeder af på mine vægge. Og så var der dansefilmene med bl.a. Fred Astaire og Ginger Rogers eller Gene Kelly. Det var måske nok nogle tyndbenede historier, men de var flot serveret.

Og så var der de danske film. Også mange af dem var af den lettere slags, men der var også nogle, der var mere socialrealistiske, som f.eks. "Ditte Menneskebarn". Jeg kan huske, jeg græd, som var jeg pisket, da jeg så den. Der var også film som "Cafe Paradis" med Ib Schønberg. Det var en virkelig god film, og efter at have set den blev jeg endnu mere begejstret for Ib Schønberg, fordi han var så alsidig og kunne spille alt lige fra hyggeonkel til seriemorder.

Da Morten Korch filmen "De røde heste" kom i 1950erne, blev det den største filmsucces her i landet indtil da, og de fleste danskere skulle hen og se den. Poul Reichhardt havde selvfølgelig hovedrollen, og det var så nemt med de film, for man vidste altid, hvem

Biografen, Helligkorsgade 14, ca. 1950.

der var helt, og hvem der var skurk. Poul Reichhardt var i de år det helt store helte-
navn, ligesom Bodil Kjær var den store diva,
og deres samspil i "Soldaten og Jenny" var
virkelig godt. Men jeg har nu aldrig været så
vild med Poul Reichhardt, han var for pæn,
og efter at have set ham optræde i et tivoli,
syntes jeg også han var for krukke. Nej, så
hellere Ib Schønberg, som jeg så optræde på
Kolding Vandrehjem engang. Han havde
naturlighed og udstråling. Men den mest be-
tagende film, jeg så i de år, var den svenske
"Driver dug falder regn". Filmen, der rum-
mede en smuk kærlighedshistorie, foregik i
skønne naturomgivelser, og oven i det fik
man den dejligste svenske spillemandsmusik

– det var lige noget for en romantisk sjæl.
Også den italienske La Strada med Anthony
Quinn gjorde et dybt indtryk på mig. Det var
ikke af romantiske grunde, men mere fordi
jeg fornemmede, at det var lidt af et mester-
værk, jeg havde set.

Jeg så filmene enten i Biografen, der lå i
Helligkorsgade for enden af Østergade – den
var meget gammel og havde nogle umagelige
træsæder – eller i Kosmorama, der lå midt i
Østergade. Der sad man mere komfortabelt,
især i logen. Kosmorama var noget for sig
selv med dens runde foyer og balkon. Senere
fik vi den nye Kino for enden af Søndergade.
Det var den flotteste biograf, jeg havde set,
indtil jeg nogle år senere så Palladium i Kø-
benhavn, hvor Mogens Kilde spillede på ki-
noorgel, inden filmen begyndte, mens der
changerede lys i alle farver hen over fortæp-
pet.

Der var ikke mange fritidsforholdelser for
unge dengang, så det var nok ikke så sært, vi
gik meget i biografen. Der var ingen tv, og
radioen, som kun havde én kanal, var ikke
lige baseret på ungdommen. Jeg kan huske,
at der hver dag kl. 12 var middagskoncert fra
Radiohuset eller Wivex. Det var gerne let
klassisk musik, de spillede, og til at begynde
med syntes jeg, det var kedeligt, men senere
kom jeg til at holde af det, bl.a. "Tosellis Se-
renade", "Radetzky March", "An der schön-
en blauen Donau" og Jean Sibelius' "Fin-
landia". Men den, der mest begejstrede mig i
de år, var den franske sangerinde Edith Piaf
(Spurven) og især "La vie en rose". Jeg hørte
hende kun i radioen, ofte på udenlandske
stationer, især "Radio Luxembourg", for jeg
havde ikke råd til grammofonplader. Det var
også i radioen, eller når vi var ude at danse,

at jeg hørte de sidste nye sange. Det var f.eks. den italienske "Bella Bella Mari", og så var der "Tennessee Waltz", Nat King Coles "Mona Lisa", "Vovsen i vinduet" og "Hele ugen alene" med Raquel Rastenni og "Den allersidste dans" med Poul Reichhardt, som danseaftnerne ofte sluttede med. Disse melodier var alle gode at danse efter, både for unge og ældre, men skulle det gå helt vildt til, var der bl.a. Glenn Millers "In the Mood" og "Alexanders Ragtime Band". Men vi kunne kun synge med på de danske sange, for engelsk havde endnu ikke rigtig vundet indpas i folkeskolen.

Med den nye ungdomsgeneration midt i 50'erne kom rock'n'roll musikken, som på dansk blev til rock og rul. Det var virkelig ungdommens egen musik, som min generation, der bare var få år ældre, ikke blev fanget ind af på samme måde.

Hvis vi fik lov, hændte det, at jeg og et par af pigerne hjemme fra gaden fulgtes ad til bal på Alhambra, der lå for enden af Sct. Michaelsgade lige før Stejlbjerganlægget. Eller vi tog ud til Marielundpavillonen, som lå der, hvor Naturskolen nu er opført. Så blev der spillet den musik, vi godt kunne lide, og vi kunne sidde en hel aften over en

Jernbanegade "by night" i 1958. Foto: A. Kernwein.

citronvand. For vi havde lige som de fleste andre unge mennesker ikke mange penge til vores rådighed. Inden vi tog hjemmefra, fik vi gerne at vide, at vi skulle være hjemme senest kl. 24. Nogle år senere var det mere dansesteder som Casino i Låsbygade og Trocadero i Jernbanegade, der trak.

De taler om de kedelige 50ere
men selv om vi, der var unge dengang,
endnu ikke kendte til ungdomsoprør
og al hvad det medførte
og selv om de moralske fordømmelser
var store
og pengene små
så havde vi alligevel
ungdommens optimisme og håb i os
for en krig var lige overstået
og opsvinget lå lige om hjørnet
og vi følte at hele verden og fremtiden
var åben for os
med dens væld af muligheder
så lad bare de andre tale
om de kedelige 50ere
for vi ved bedre.

TIDENS FORDOMME – OG TOLERANCE

I 1940erne, ja, endda langt op i 1950erne, havde frisindet trange kår herhjemme. Og det var utroligt, hvad folk blev forarget over. Jeg husker således, da jeg var omkring 13 år, en masse avisskriverier om en 43-årig skoleinspektør, der hed Inger Merete Nordentoft. Denne kvinde ventede et barn uden at være gift – og endnu værre – uden at ville giftes. Og med sådan et brud på den gængse moral, mente mange, at hun ikke var egnet til at

undervise børn, og da slet ikke unge mennesker. Det skete i 1946 for kun 60 år siden, og det var en sådan skandale, at den skole, hvor Inger Merete Nordentoft var skoleinspektør, blev delt i to skoler. Men det viste sig, at hun var så afholdt af eleverne, at de fleste valgte at gå hos hende, hvis de ellers måtte for forældrene.

Men selv om frisindet havde trange kår den gang, var vi meget tolerante over for de mange flygtninge fra Ungarn, der i 1956 kom til Danmark efter den store Ungarnsopstand. Og vi var meget stolte af, at vi uden fordomme og med åbne arme tog imod udlændinge, der var forfulgte og i nød. Vi var heldigvis ikke ligesom amerikanerne, der netop i disse år med deres racediskrimination prøvede at holde hvide og sorte skarpt adskilte. Nej, her blev de få, der så anderledes ud, som f. eks. afrikanere og indere, betragtet som et eksotisk indslag i vores hverdag. Ja, vores tolerance var stor her i landet – troede vi dengang!

ARBEJDSLIV

Jeg havde en drøm om at blive laborant, fordi jeg havde interesseret mig meget for kemi, da jeg gik i skole. Men desværre havde jeg ingen realeksamen, som var nødvendigt for at få denne uddannelse. Da jeg ikke kunne tænke mig at komme i forretning, eller på kontor og da slet ikke i huset, kom jeg på fabrik. Jeg begyndte på Kolding Hørfabrik. Indtil jeg var 18 år, var jeg på dagholdet, og derefter kom jeg på skiftehold. Jeg var først ved en spolemaskine, og siden kom jeg til en kædeskærer, hvor vi lavede kæden (trenden til vævene). En arbejdsuge var dengang 48 timer, og på skifteholdet arbejdede jeg fra 6-

Kirsten Hansen deltog i Kolding Hørfabriks del af optoget ved Fagenes Fest i 1951. Kirsten Hansen er nr. 2 fra højre i forreste række.

15 den ene uge og fra 15- 24 den anden uge. Lørdage var også arbejdsdage dengang, men det var "kun" fra 6-12 på dagholdet og fra 12-18 på natholdet.

Lønningerne var ikke så store, og jeg fik mindstelønnen, både fordi jeg var ung, de ældre kvinder tjente mere, og fordi jeg var kvinde. På den tid var der en del forskel på kvinde- og mandeløn, mere end der er nu. Men jeg var da så heldig, syntes jeg, at på natholdet, hvor vi jo tjente mest, kunne jeg opnå en ugeløn på omkring 90 kr. Det var en ny og rar fornemmelse at tjene sine egne penge. Jeg kunne godt lide at være på Hørfabrikken. De fleste af mine arbejdskammerater var nogle flinke og hårdtarbejdende kvin-

der, der ofte måtte på en længere cykeltur til og fra arbejde, tilligemed at de skulle passe hjem, mand og børn.

Ved siden af spoleriet lå væveriet. Der var en frygtelig larm derinde, når alle vævene var i gang med alt lige fra små viskestykker til store, flotte jacquard-vævede duge. En overgang tænkte jeg på at lære at væve, for det så virkelig interessant ud. Men efter at jeg havde været på fabrikken et års tid, var hørrens storhedstid forbi, og de begyndte så småt at afskedige folk, og da tonen blev en hel anden, besluttede jeg mig for at rejse derfra.

Men jeg var ikke interesseret i at finde en anden arbejdsplads i Kolding. Nej, jeg ville

ud og se og opleve andre steder. Så de næste par år arbejdede jeg bl.a. i København. Det var en dejlig by at bo og arbejde i. Jeg nød i min fritid at sidde på Rådhuspladsen og se på folk fra fremmede nationer, der kom forbi, indiske kvinder med sari, sorte afrikanere i spraglet tøj og asiatiske folkeslag. Vi var, især os fra provinsen, slet ikke vant til dengang at se folk fra andre lande i vores gadebillede. Jeg holdt også meget af at slentre rundt inde i Tivoli og se på havens smukke anlæg og lytte til promenadeorkesteret, bl.a. med Elo Magnussen, der spillede på den åbne scene tæt ved indgangen, eller gå i Palladium og se en god film, eller nyde den særlige stemning i de små gader langs Strøget.

Jeg arbejdede på Jacob Holms Tovværksfabrik på Amager, og der var en god arbejdstone, men efter et års tid syntes jeg, at jeg ville se lidt mere af verden, så jeg tog til Oslo og fik arbejde på en tekstilfabrik. Oslo var også en dejlig, men knap så spændende by, og arbejdsmiljøet var noget helt andet, end jeg var vant til. Men nordmændenes indstilling over for os danskerne dengang, så få år efter krigen, var noget mere positiv, end den var over for svenskerne.

Efter trekvart år i Norge tog jeg tilbage til Danmark. Jeg var først en kort tid på Hørfabrikken igen, men da jeg var træt af to-holds skift, fik jeg arbejde på Kolding Svineslagteri. Jeg havde forskellige jobs der, bl.a. at veje kød af til konserver. Selv om arbejdstiden var god, blev jeg aldrig glad for min nye arbejdsplads. Men inden jeg fandt andet arbejde, havde jeg i mellemtiden mødt en ung mand, som jeg blev meget interesseret i, og i midten af 1950'erne blev vi gift – og jeg forlod arbejdsmarkedet.

OM TIDENS BOLIGFORHOLD

Vi fik en lille lejlighed i Nørregade, med en forholdsvis stor stue og et lille køkken, hvor der kun var plads til en, når der skulle vaskes op eller laves mad. Der var bygas, som fedtede utroligt meget, og kun koldt vand lagt ind. Der var også en lille entre og et lille toilet, hvor man lige kunne lukke døren, når man var der. Fra stuen kom vi ind i soveværelset, som var et lille aflangt rum, hvor der ikke var plads til en dobbeltseng, så min mand lavede et par køjesenge til os, og for enden af dem stillede vi vuggen, da vi fik vores førstefødte, en lille dreng. Den eneste varmekilde i lejligheden var en kakkelovn, der stod inde i stuen. Jeg kan huske, at da der var et par amerikanske mormoner inde, for at omvende os – hvad de ikke fik meget held af – var de meget betaget af vores kakkelovn, for sådan en havde de ikke set før. I huset var der en port, som var lukket ud til gaden, og det var et ideelt sted at tørre tøj, når der var dårligt vejr, og det var også et godt sted, når den lille skulle sove i barnevognen, for der var både tørvejr og frisk luft.

Efter godt et år fik vi en lille pige, og med to blebørn skulle der vaskes meget. Det foregik ved, at jeg kogte bleerne, der dengang var af stof, og undertøj i en gryde på gassen, og så vaskede det sammen med andet tøj på et vaskebræt henne ved køkkenvasken, hvor jeg også skyllede det. Denne fremgangsmåde var meget almindelig på den tid, hvor næsten ingen havde vaskemaskine. Når jeg skulle vaske storvask, sengetøj o.l., var der et lille vaskerum i et udhus i gården med en gruekedel, som jeg kunne koge tøjet i. Under gruekedlen var der en lille ovn, hvor

man kunne fyre med træ eller kul, og når tøjet havde kogt en tid, kom jeg det over i en balje og skrubbete det på vaskebrættet, og så blev tøjet skyllet tre gange i koldt vand og vredet i hånden, så godt jeg kunne. Det var nu bedst, hvis vi var to til de store ting. Derefter blev det hængt ud på snore, som var spændt ud over gården, og så var det dejligt efter sådan et arbejde at tage det tørre velduftende tøj ind ved aftenstide og lægge det sammen til senere stryging.

I den sidste tid vi boede der, blev det muligt at leje en vaskemaskine. Det vil sige, jeg skulle stadig koge tøjet i gruekedlen og så

tage det over i vaskemaskinen – en såkaldt vaskestol – hvor tøjet kom i ovenfra, og så roterede maskinen en tid, indtil jeg tog tøjet over i en stor balje og skyllede det, og til sidst kunne jeg vride det med en håndvridermaskine, der sad på vaskemaskinen. Det var virkelig et fremskridt syntes vi dengang.

DE MANGE SMÅ BUTIKKER

Vi havde heller intet køleskab eller dybfryser dengang. Vores værtinde havde et isskab, og til det købte hun et par gange om ugen en stor blok is hos mælkeemanden til at holde

Den nordlige del af Låsbygade, ca. 1950.

madvarerne friske med. Det var den tids køleskab. Vi købte i stedet ind hver dag af let fordærlige varer. Men det var også nemt nok, for bare i en radius af ca. 150 meter fra hvor vi boede, var der omkring 20 dagligvarebutikker. Der var en viktualieforretning, et ismejeri, 2 slagtere, foruden 4 købmænd, en bager, et brødsudsalg, en grønthandler og en fiskehandler. Der var også 2 skomagere, en trikotageforretning, en brændselhandler, en elforretning, en isenkræmmer og en bladkiosk med postind- og udlevering, og til lige kom mælkemanden hver dag med sin hestevogn og stillede den bestilte mælk ved døren. En gang om ugen kom en fiskehandler forbi. Han havde en kasse med røget fisk foran på sit cykelstyr og en i bagagebærerens. Og for at vi kunne vide, hvornår han var der, råbte han: "Frisk røget sild – frisk røget markræmel". Men senere kom supermarkederne og Storcenteret, og efterhånden hærgede butiksdøden så meget blandt de små butikker, at der i dag kun er bagerforretningen og bladkiosken tilbage af alle de forretninger, der var engang.

OM OPSVINGET I 50ERNE

I slutningen af 50erne satte opgangstiderne ind. Det mærkedes bl.a. ved, at der kom gang i beskæftigelsen på alle felter, og det satte også gang i forbruget, især hos de unge, de såkaldte teenagers, som var den første generation af unge, der skabte deres egen ungdomskultur. Det kom til udtryk i deres valg af tøj, frisure, sprog og ikke mindst deres musik, hvor den nye rockmusik med især Tommy Steele og Elvis Presley rigtig kunne sætte de unges sind i kog.

Men alt det oplevede vi "voksne" kun fra sidelinjen. Vores verden var mere præget af at sikre os bedre fremtidsmuligheder, som f.eks. at få opfyldt ønsket om egen bolig. Og dette ønske kunne vi, ligesom så mange andre, realisere i begyndelsen af 1960erne.

Og vi fik køleskab og fryser og telefon og senere fik vi vaskemaskine en lettelse i hverdagen med 4 børn og vi fik fjernsyn og bil og oh, hvilken luksus en opvaskemaskine og en computer og så var det den her mobil sådan noget pjat skulle vi aldrig ha' nu har vi to og kniber det med at finde ud af computeren og mobilen så går vi ikke til de gamle og kloge men til børnebørnene for de gamle det er os men det er børnene og de unge der har klogskaben og viden på alt det nye

KOLDING I Y'S MEN'S CLUB GENNEM 50 ÅR

AF JØRN LAURSEN

I begyndelsen af århundredet blev der stiftet flere frokostklubber i USA, og i maj 1922 stiftedes den første Y's Men's Club i verden i Ohio, hvor sekretæren for Toledo KFUM ønskede at udnytte frokostideen til at få flere medlemmer. Der blev samme år stiftet yderligere 17 klubber i USA.

Den første Y's Men's Club uden for USA startede i Kina, og der blev på kort tid startet mange klubber i landet, men i forbindelse med den kommunistiske magtovertagelse blev alle klubber forbudt. Bevægelsen kom til Europa i 1928, hvor den første klub blev startet i Tallinn i Estland, og i løbet af ganske få år var der klubber i de fleste europæiske lande. I Danmark blev den første klub startet i Aalborg i 1947, men ideen havde lidt vanskeligt ved at slå an, hvilket bedst ses af, at de næste klubber først kom i 1955 i København og Horsens. Det var næsten som med en mølle, som havde det største besvær med at komme i gang, men da den først snurrede, så snurrede den hurtigere og hurtigere.

I Kolding var lærer Elias Lauritsen gået i gang med at starte en klub på opfordring af sin svoger Steffen Jensen fra Horsens, og det var Århus Y's Men's Club Sct. Clemens, som var startet 14. februar 1953, der blev moderklub, og altså den klub som tog initiativet til opstarten i Kolding. Det første møde blev holdt på KFUM, som dengang havde til huse

i Østergade 17, hvor stueetagen var lejet ud til byens største tekstilforretning ved Carl Petersen. På et møde mellem KFUM's daværende sekretær Peter Hansen og Elias Lauritsen samlede man en del navne som mulige emner til en Y's Men's Club, og det første orienteringsmøde fandt sted den 21. september 1955. Den 12. oktober samme år blev klubben stiftet med Elias Lauritsen som præsident og Peter Hansen som sekretær. Det nuværende medlem Max Bentzen blev skatmester. Der blev nu arbejdet hårdt på at samle de 20 medlemmer, som skulle til for at kunne anmode om international charter, og der gik næsten 2 ½ år, før man den 9. marts 1958 kunne indbyde til charterfest. Denne fest blev afholdt på det nye og meget store og flotte KFUM i Bredgade 12-14, og var det første arrangement i bygningen, som først blev officielt indviet den 19. april samme år.

Det var den daværende internationale vicepræsident Sixten Lagebrandt fra Sverige, som foretog den festlige charteroverrækkelse. Hvis nogen var i tvivl om, at det var en international bevægelse, klubben nu blev en del af, så blev denne tvivl gjort til skamme, for der kom hilsener fra nær og fjern. At det var en bevægelse med udspring i USA sås tydeligt. Der var hilsener fra bl.a. staterne Massachusetts, Minneapolis, Ohio, Iowa, Washington, Pennsylvania, Colorado, Mis-

Indvielsen af KFUM-bygningen den 19. april 1958. Foto: P. Thastum.

souri og Nebraska, ligesom der var hilsener fra Alberta og Ontario i Canada. Fra Manila i Filippinerne, Essen i Tyskland, Bruxelles i Belgien og fra vore nordiske kammerater i Norge og Sverige. Billetprisen for at deltage i denne store fest var kr. 12.00 pr. person. Men så fik man også middag, kaffe og underholdning.

Det var initiativrige og energiske mennesker, som startede Kolding I Y's Men's Club, og klubben har den glæde i dag at råde over to af de personer, som var med fra starten. Max Bentzen og Kristian Mikkelsen. Max Bentzen var præsident i det år, klubben blev chartret, og han fortæller i sine erindringer,

at efter hans opfattelse virkede charterfesten på medlemmerne næsten som en konfirmation, hvor man fornemmer, at man er ved at blive voksen. Der kom rigtig gang i det udadvendte arbejde, og allerede året efter i 1959 fik vi en ny klub chartret i Esbjerg og endnu en i 1960 i Aabenraa. Senere er klubben blevet moderklub til yderligere en række klubber, bl.a. Vamdrup, Koldinghus, Sdr. Bjert og Dalby.

Fra sin start i 1922 blev Y's Men International betragtet som en organisatorisk og integreret del af KFUM, og alle Y's Men's Clubber blev chartret til at være tjenesteklub for KFUM. Med årene er der sket forandrin-

ger, så KFUM og Y's Men International i dag er to selvstændige organisationer. Mellem de to organisationer er undertegnet en samarbejdsaftale, hvori nøgleordet er partnerskab. Y's Men International fremstår ikke som en forkyndende bevægelse, men eksistensberettigelsen for hver enkelt klub er stadig, at den er tjenesteklub for KFUM og flere andre kristne børne- og ungdomsorganisationer.

Kolding I Y's Men's Club's formålsparagraf fortæller da også, at det er en sammenslutning af personer, som arbejder sammen i gensidig respekt og hengivenhed på basis af Jesu Kristi lære, og som i fælles loyalitet over for KFUM stræber efter gennem aktiv tjeneste at fremskaffe, styrke og yde lederskab, som kan bygge en bedre verden for hele menneskeheden.

I 1955 var det ganske ukendt, at man til klubmøderne spiste sammen, og denne mødeform var ikke lige populær alle steder, for nu at sige det pænt. Man mødtes hver 14. dag kl. 18.00 og afsluttede møderne kl. 20.00. Denne mødeform er fortsat uændret siden. I de første år var møderne kun for mænd, og i dag er det fortsat kun mænd, som kan blive medlem af Kolding I Y's Men's Club. Men som på mange andre områder er der sket forandringer, og i dag er næsten alle nystartede klubber "blandede", altså for både mandlige og kvindelige medlemmer. I Danmark er der endvidere 10 menetteklubber, hvor der kun er kvindelige medlemmer.

Det første møde med damer i Kolding I var nytårsfesten den 12. januar 1957 på KFUM i Østergade. Det efterfølgende år blev nytårsfesten holdt på byens fineste restaurant "Saxildhus", da KFUM i Østergade var ved

at blive solgt. I dag er det ikke kun til de få fester damerne har adgang. De er også med til mange andre arrangementer, og det er mændene glade og taknemmelige for.

KLUBBENS ORGANISERING

Ledelsen i en Y's men's Club kaldes et præsidium. Dette præsidium er klubbens bestyrelse og består af mindst fire personer valgt af og blandt medlemmerne: Klubpræsident, vicepræsident, skatmester og sekretær. I henhold til de regionale love vælger klubben et medlem til vicepræsident. Når hans år i dette embede er omme, bliver han klubpræsident. Klubben vælger ligeledes skatmester og sekretær, begge for 2 år. Klubbens præsidium kan naturligvis ikke tage sig af alle opgaver og delegerer derfor nogle opgaver ud til en række udvalg, som under ansvar over for præsidiet løser disse opgaver. I Kolding I Y's Men's Club er der følgende udvalg: Programudvalget udarbejder klubbens programmer, Arrangementsudvalget tilrettelægger udflugter, fester og weekendlejr, Aktivitetsudvalget arrangerer juleaften i Brændkjærkirken, står for salget af julekalendere, og påtager i øvrigt andre udadvendte aktiviteter, som klubben tager initiativ til, Loppemarkedsudvalget forestår i samarbejde med Koldinghus Y's Men's Club tilrettelæggelse af et årligt loppemarked, som klubberne kalder Sydjyllands største, BF udvalget tager sig af frimærkeindsamling og kontakt til venskabsklubber og Informationsudvalget, der redigerer og udgiver Y's Info, som er et klubblad som udkommer 8-10 gange om året. Klubudviklingsudvalget arbejder med at udvikle klubben, således at den tilpasser sig nutiden, og dermed er

interessant for nye medlemmer, World-outlookudvalget har kontakt til venskabsklubber og Arkiveringsudvalget samler klubbens materialer for den tid, som er gået. Der kan i øvrigt altid nedsættes udvalg til at løse opgaver, som klubbens ledelse ønsker udført.

De mange aktiviteter, som var og er i klubben, gjorde, at den efter starten hurtigt blev accepteret af KFUM og de kirkelige kredse, og de var medvirkende til, at klubben fik en pæn medlemstilgang. Dette at have spændende aktiviteter er jo livsnerven i enhver forening eller klub, da det opleves som spændende og udviklende for kammeratskabet. Der har gennem årene været mellem 25 og 35 medlemmer i klubben, og i jubilæumsåret er vi 27.

Den første aktivitet, klubben påtog sig, var, da den i 1956 fik mulighed for at give en øjeblikkelig hjælp til ungare, som var flygtet til Østrig efter den sovjetiske invasion af landet. Y's Men i Sverige havde afsendt en lastvogn med tøj og sko og gjorde ophold i Danmark for at tage de danske klubbers bidrag med.

JULEMESSEN

Den næste aktivitet startede i 1959, hvor et af klubbens medlemmer fik ideen til at arrangere julemesse. Et arrangement som var muligt, da man i KFUM bygningen i Bredgade rådede over tilstrækkelig plads. Med nu afdøde assurandør Gotfred Madsen som primus

Julemesse i Bredgade 1962.

motor gik klubbens medlemmer i gang med det store arbejde at få solgt standene til interesserede forretningsfolk. Den første messe havde et stort besøg og gav et overskud på kr. 3000, som blev brugt til at anskaffe et højtaleranlæg i salen på KFUM. Den succes, som messen var, gav klubben et ansigt udadtil og uvurderlig PR. Klubben arrangerede nu i de følgende år hvert år – sidste gang i 1968 – en julemesse i slutningen af november måned. I 1964 var der så stor tilslutning til messen, at folk måtte lukkes ind i hold.

JULEAFTENSARRANGEMENT

Men der var også andre klubmedlemmer med gode ideer bl.a. tidligere præst ved Sct. Nicolai Kirke Folmer Aunsborg. Han foreslog i

1961 klubben at arrangere juleaften for ensomme og ældre mennesker, da han fra sit virke som præst vidste, at de ellers ville komme til at sidde alene hjemme denne aften. Det blev en succes, som er fortsat alle årene fremover, og i år er det 46. gang, klubben er vært for dette arrangement, som i de sidste mange år er blevet afholdt i Brændkjærkirkens menighedslokaler. Til det første arrangement i 1961 var der 105 deltagere, og gennem alle årene har der været stor interesse for at være klubbens gæst denne aften. Det har altid været muligt at få medlemmer til at være "værter" denne aften, og der har især de seneste år også været trofaste hjælpere uden for klubben. Der ligger naturligvis mange timers arbejde i at lave sådan et arrangement. De medlemmer, som påtager sig ar-

Juleaften med Koldings Y's Mens klubber i 1975. Foto: P. Thastum.

bejdet det enkelte år, er samlet mange gange. Der skal laves adgangskort, som de seneste år er blevet solgt fra Brændkjærkirkens kontor og fra Turistbureauet. Der skal sørges for julemad, indkøb af alt, hvad der hører denne aften til, og det betyder selvfølgelig også en gave til hver enkelt gæst. Mange Y's Men har givet sig selv den glæde at være "vært" denne aften, og belønningen kender enhver, som har oplevet de glade gæster.

ETABLERING AF EN CAMPINGPLADS

I 1961 var der næsten ingen ende på medlemmernes arbejdsiver, for udover at starte juleaften for ensomme og ældre, begyndte klubben sammen med Fredericia Y's Men's Club arbejdet med at indrette en campingplads ved Sønderskovvej i Erritsø. Vi lejede grunden af Fredericia KFUM, som havde ejet denne smukke naturgrund i mange år, men nu ikke havde overskud til at klare arbejdet længere. På grunden helt nede ved strandkanten til Lillebælt lå et gammelt bindingsværkshus, som KFUM brugte som weekendhytte. Oprindeligt havde det været bolig for en familie og blev kaldt "Kærnehuset". Der lå ligeledes et lille hus kaldet "Rita", som også kunne benyttes til ferieformål. I 1986 købte de to klubber grunden af KFUM. I de første år var der ikke så mange krav til en campingplads, hverken fra myndighederne eller fra campisterne. Der var en bygning på pladsen, som indeholdt både køkkenafdeling og toiletafdeling. Den var bygget af ufaglærte frivillige og trængte ofte til maling samt reparationer ude som inde. Efterhånden blev kravene fra campister og myndigheder mere udtalte, og lejrchefen oplevede alt for ofte,

at campister ved ankomsten til pladsen gik en tur rundt for at orientere sig om forholdene, hvorefter de forlod den igen. De to klubber blev enige om at nedsætte et udvalg, som skulle komme med et forslag til bl.a. nedrivning af den gamle toiletbygning og opførelse af en ny. Denne nye bygning skulle opfylde kravet fra Dansk Camping Råd om, at den skulle opnå "3 stjerner". En arkitekt blev kontaktet, der blev udarbejdet skitser, håndværkere afgav tilbud på arbejdet, og udvalget blev herefter præsenteret for en samlet pris på kr. 690.000. Denne pris gav udvalget betænkeligheder, men så trådte lejrchefen til som redningsmand. Han regnede ud, at arbejdet kunne udføres for kr. 450.000, hvis han selv påtog sig arbejdet sammen med nødvendige håndværkere. De nødvendige tilladelser fra fredningsmyndighederne, Vejle Amt og Elsam blev indhentet, og i slutningen af november 1989 blev arbejdet påbegyndt. Der var rejsegilde i januar 1990, og bygningen stod klar ved sæsonstarten samme år. Der blev et par år senere opført to hytter, ligesom "Kærnehuset" blev ombygget og kunne tages i brug i 1993. Da lejrchefens bolig, som var af træ, efterhånden også var i en dårlig stand, blev den fjernet, og en ny blev opført i mursten i 1995. Nu kunne klubbernes medlemmer læne sig tilbage og høste frugten af mange års arbejde og spekulationer. Et utal af arbejdstimer lå bag os, men også et utal af timer sammen med gode kammerater.

Men alt har en ende, og i 1997 fik klubberne et godt tilbud om køb af det hele, og efter 36 års virke var det slut. Nu skulle vi lytte til bølgeskvulp og vandets brusen et andet sted.

Loppemarked i KFUM-Hallen på Peter Tofts Vej 2007. Foto: Hilmar Bjarnhoff.

LOPPEMARKEDET

I Kolding I Y's Men's Club har vi altid haft mange jern i ilden, og har været rimeligt gode til at holde jernene varme. Et af de mange jern hedder Loppemarkedet, som løb af stabelen første gang i 1972. Det kommende marked i 2008 bliver altså afholdt for 37. gang, og som i alle tidligere år i et nært samarbejde med vore venner i Koldinghus Y's Men's Club.

Loppemarkedet har altid været afholdt om foråret i KFUM-hallerne på Peter Tofts Vej, men det var især i de første år et problem at finde et sted, hvor vi kunne opbevare de indsamlede effekter. Vi har benyttet en kostald/svinestald i Seest, en lade i Agtrup,

staldbygninger på Birkemosevej i Nørre Bjert, en kommunal bygning på Tvedvej og de senere år Elmegården i Harte. Og hvad er der ikke indsamlet af ting og sager? Det har været og er fortsat en meget spændende periode, når vi kører rundt og afhenter de ting, som velmenende mennesker forærer os.

Vi begyndte for nogle år siden at reklamere med, at vi var Sydjyllands største loppemarked, og det har vi jo skullet leve op til, så det var med at have mange attraktive ting på plads, når vi åbnede dørene til markedet. Det har altid været et tilløbsstykke, når dørene gik op lørdag morgen kl. 9.00 og kunderne, som tålmodigt havde ventet op mod en time udenfor, bogstaveligt talt væltede ind i

hallen. Der er blevet afsluttet utallige gode handler gennem årene mellem lige ivrige købere og sælgere. Det første år, altså i 1972, var omsætningen kr. 20.000, og i de senere år har det svinget mellem kr. 100.000 og kr. 130.000. Genbrugstanken er slået igennem, og kvaliteten af de ting, vi får foræret til markedet, genspejler den tid vi lever i.

ANDRE OPGAVER

I 1981 fandt vi i klubben ud af at vi ville forsøge os med en Gåsetombola, og den skulle naturligvis løbe af stabelen først i november måned, således at de heldige vindere havde mulighed for at få en and eller gås med hjem til Mortens aften. Vi fik de nødvendige tilladelser til at afholde tombolaen og stille telte op i Søndergade og Jernbanegade. Der blev afholdt i alt 6 gåsetombolaer, den sidste i 1986 med en omsætning på kr. 11.000.

De aktiviteter som allerede er omtalt, har været de meget synlige opgaver, men klubben har også været involveret i arbejdsopgaver af kortere eller længere varighed, som ikke har været så synlige eller krævende, men som har krævet aktiv indsats af medlemmerne. I sommeren 1966 foretog klubben reparationsarbejde på "Poppelgården" i Agtrup, og samme sommer blev der malet lokaler på "Grænseborgen". I januar 1980 var det lokalerne på KFUM i Bredgade, som fik en omgang, bl.a. blev væggene i den store sal isoleret.

"Grænseborgen" kaldte igen i 1984, da brandmyndighederne forlangte, at der skulle sikres mod brand i bl.a. salen. Loftet blev sænket, så der kunne blive plads til brandbatts, det lovbeftalede tråd blev opsat, der

kom dampspærre på, hvorefter man kunne slutte af med at opsætte gipsplader. Vanførefonden kaldte på os i 1985, hvor vi udførte reparationsarbejde på to sommerhuse på Ørby Hage.

I 1998 var klubben i dagene 13-14. juni sammen med Koldinghus, Sdr. Bjert og Dalby Y's Men's Clubber værter ved den årlige regionskonference for alle landets klubber. Det var et arrangement som krævede næsten to års forberedende arbejde, og krævede, at alle medlemmer i de 4 klubber var involverede. Konferencen blev afholdt i KFUM-hallerne, og der var mere end 900 deltagere.

MØDERNE

Kolding I Y's Men's Club er en klub for aktive medlemmer, hvilket vist tydeligt fremgår af de mange arbejdsopgaver, som vi har påtaget os gennem årene. Men der har naturligvis også været plads til meget andet i klubben, hvor vi som tidligere omtalt mødes hver 14. dag. De første mange år foregik møderne på KFUM i Bredgade, og da denne bygning blev solgt i 1984, havde vi en kort overgang til huse i menighedslokalerne ved Sct. Nicolai Kirke, inden vi fik stillet menighedslokaler til rådighed i Brændkjærkirken, hvor vi har været siden, og hvor vi er meget glade for at være. Ved klubmøderne spiser vi sammen, hygger os sammen og inspireres af indlæg fra kammerater eller indbudte talere. Præsidenten orienterer medlemmerne om, hvilke beslutninger præsidiet har taget eller påtænker at tage, og hvad der ellers er af nyt fra nær og fjern. Formændene for de enkelte udvalg har mulighed for at give en orientering om netop deres arbejdsområde, og ofte

Kolding I Y's Men's Club, 2007. Første række fra venstre: Hilmar Bjarnhoff, Svend Erik Dahlmann, Kamalesh Biswas, Jørn Miltersen, Jørn Laursen, Villy Høst, Jørgen Grønfeldt. 2. række fra venstre: Carl Sørensen, Jørn Hørlyck, Bent Lunderskov, Vagn Nielsen, Niels Erik Rasmussen, Henning Thykjær, Esben Jørgensen. 3. række fra venstre: Max Bentzen, Christian Mikkelsen, Hans Schmidt (skjult), Niels Erik Rasmussen, Erik Carlsen, Bagest: Asger Bennedsgaard, Helge Pedersen, Kristian Lyng, Alfred Corydon, Niels Kopp Jensen og Preben Nielsen. Foto: Hilmar Bjarnhoff.

har vi haft indbudte talere, som på hver deres måde har været til inspiration for medlemmerne. Vi har gennem årene gennemført rigtig mange besøg hos institutioner og firmaer, og det har altid været spændende at komme "uden for" huset. Af de mange talere i klubben gennem årene kan nævnes de tidligere borgmestre i Kolding Peter Ravn og Bent Rasmussen, den nuværende Per Bødker Andersen og andre fremtrædende tidligere eller

nuværende personligheder som pastor Bartholdy, pastor Svend Aage Olsen, amtsborgmester Erling Thidemann, statsminister Poul Hartling, ministrene Orla Møller og Britta Schall Holberg, forfatterne Maren Kirk og Bjarne Nielsen Brovst og mange flere.

I mere end 20 år har vi haft en fast familieweekend på den helt vidunderlige Bjærgborgelejr, som ligger i klitterne på Holmsland 12 km syd for Hvide Sande. Et udvalg

PRÆSIDENTER I KOLDING I Y's MEN'S CLUB 1955-2008

1955-56	Elias Lauritsen	1973-74	Gert Askholm	1991-92	Paul Espersen
1956-57	Max Bentzen	1974-75	Max Bentzen	1992-93	Jørn Miltersen
1957-58	Max Bentzen	1975-76	Olaf Schødt	1993-94	Henning Thykjær
1958-59	Hartvig Jørgensen	1976-77	Villy Høst	1994-95	Villy Høst
1959-60	Gotfred Madsen	1977-78	Jakob Risbjerg	1995-96	Preben Steinmeier
1960-61	Svend Andersen	1978-79	Sigurd Sjøberg	1996-97	Jørn Hørlyck/ Jørn Miltersen
1961-62	Benny Andersen	1979-80	Finn Tingleff	1997-98	Karl Emil Pedersen
1962-63	Erik Almvig	1980-81	Kurt Noack	1998-99	Jakob Risbjerg
1963-64	Mads Holst	1981-82	Jørgen Nielsen	1999-00	Niels Kopp Jensen
1964-65	Carl Sørensen	1982-83	Ejner Holsmose	2000-01	Villy Høst
1965-66	Gotfred Madsen	1983-84	Erik Carlsen	2001-02	Torben Fossø
1966-67	Kristian Mikkelsen	1984-85	Jørn Hørlyck	2002-03	Asger Bennedsgaard
1967-68	Max Bentzen	1985-86	Kristian Mikkelsen	2003-04	Jørn Laursen
1968-69	Karl Pultz	1986-87	Hans Nedergaard Hansen	2004-05	Hilmar Bjarnhoff
1969-70	Poul Platz	1987-88	Richardt Jensen	2005-06	Jørn Hørlyck
1970-71	Henry Hede Nielsen	1988-89	Jørn Laursen	2006-07	Preben Nielsen
1971-72	Leif Bruhn	1989-90	Helge Pedersen	2007-08	Villy Høst
1972-73	Willum Willumsen	1990-91	Ole Larsen		

planlægger program for weekenden med underholdning og udflugter, men det vigtigste er, at vi har god tid til at dyrke samværet og kammeratskabet med hinanden.

BRODERKLUBBER OG KLUBBLAD

Igennem årene har vi haft såkaldte broderklubber, hvor vi ved besøg hos hinanden kan udveksle erfaringer og modtage inspiration. Den første broderklub var "Åssiden" i Drammen i Norge, som vi fik forbindelse til i 1981, herefter "Järfälla" klubben ved Stockholm i Sverige, og sidst er der lavet en aftale med København Y's Men's Club.

I alle årene er klubbens medlemmer blevet orienteret om livet i klubben gennem et klubblad. Det har haft forskellige navne, men de seneste mange år har det heddet "Y's Info". Det udkommer ca. 8 gange om året, og er et godt bindeled mellem klubbens medlemmer.

Kolding I Y's Men's Club har nu eksisteret i 50 år, og der er intet som tyder på at det arbejde klubben udfører til gavn for mennesker med behov for hjælp, både i Danmark og i udlandet, bliver mindre i de kommende år.

BOGENS FORFATTERE

Sven Arvid Birkeland, født 1939 i Vesterbølle, Himmerland. Boede som dreng i Andst. Overlæge og dr.med. med speciale i nyretransplantation. Fra 2002 seniorforsker i Rehabiliterings- og Forskningscentret for Torturofre, København. Har udgivet "Taget af tyskerne. Danskere i 2. verdenskrig", 2007.

Mette Stubbe Brødsgaard, født 1944 i Vangede. Opvækst og skolegang i Det Danske Mindretal i Sydslesvig. Uddannet dekoratør fra Geff Dekoratorsskole i Hørning. Gift med Svend Brødsgaard og bosat i Vester Nebel (hans fødeby) siden 1968. Arbejdet i Vester Nebel Brugs i 30 år og derefter et par år på Vandel Museum. Har været medarbejder på Vester Nebel Lokalhistoriske Arkiv i 3 år.

Per Bøgh, født 1934. Udlært som litografisk tegner 1955. Har skrevet og illustreret adskillige bøger, primært om maritime emner.

Paul Frederiksen, født 1939. Uddannet som håndsætter (typograf) ved Konrad Jørgensens Bogtrykkeri. Har boet i Kolding og i Dons og bor nu i Vester Nebel.

Kirsten Dorrit Hansen, født i København i 1933. Har boet næsten uafbrudt i Kolding siden 1939. Pensionist.

Carlgeorg Jensen, født 1938 i Kolding, arbejdsdreng i malerfirmaet Carl Jensen og Søn, realeksamen 1954, mat/nat studentereksamen 1957 fra Almenskolen (Kolding Gymnasium), lærereksamen med orgelspil 1960 fra Gjedved Seminarium, ansat 1960-2002 i Horsens Kommune. Supplerende organisteksamen med korledelse 1984, Løgumkloster Kirkemusikskole, stadig aktiv som organistvikar. Fra 1995 bosiddende i Århus.

Knud Julius Jensenius (1903-1953), Cand. mag. i dansk og kristendomskundskab. Ansat 1931 på Kolding Gymnasium, fra 1939 lektor sammesteds. Har skrevet "Dansk litteraturhistorie" til undervisningsbrug, udgivet første gang i 1947.

Bent Jørgensen, født 1953. Opvokset i Kolding. Udlært som elektriker hos Morten Nielsen på Rendebanen. Arbejder i dag som salgskonsulent for Tre-For Bredbånd.

Edin Kjær, født 1929. Cand.theol. fra Aarhus Universitet 1956. Seminarielektor. Ansat ved Kolding Seminarium 1960-1989, ved Jelling Statsseminarium 1989-1999. Medlem af Kolding Kunstforenings bestyrelse 1968-1972 og 1974-1985.

Inger Lauridsen, født 1944 i Rødding i Sønderjylland. Cand.mag. i historie og kunsthistorie fra Københavns Universitet. Efter endt uddannelse gymnasielærer og seminarlærer i København. Fra 1989-2006 leder af Tønder Museum, siden 2006 overinspektør under Museum Sønderjylland på museumsafdelingen Kulturhistorie Tønder. Har arbejdet med alle sider af museumsarbejdet vedrørende kulturhistorien i Vestslesvig.

Jørn Laursen, født 1938. Pensioneret regionsdirektør i Forsikringsselskabet Provinzial Danmark. Medlem af Kolding I Y's Men's Club siden 1979.

Kim Mikkelsen, født 1960. Læreruddannet 1986, ansat på Sdr. Vang Skole og nu også museumslærer på Koldinghus. Har skrevet bøgerne "Da Krøbbel-Johanne blev brændt" i 1997 om en hekseproces i Kolding i 1647 og "Det Glemte Slag" i 1999 om Slaget ved Kolding 23. april 1849.

Thomas Oldrup, født 1976. Journalist og forfatter. Studerer historie ved Københavns Universitet.

Villy Rasch, født 1929. Student fra Kolding Gymnasium 1947, civilingeniør fra DTU 1953. Teknisk chef ved NKT-virksomheder i København og Ålborg, nu pensionist og bosat i Kolding siden 1992.

Steffen Riis, født 1939 i Thisted. Tandlægeeksamen i København og senere selvstændig praktiserende tandlæge på Fyn i 31 år. I 2003 tilflyttet Kolding som efterlønner. Har med nuværende status som pensionist fået tiden

til at dyrke interesseområder som slægts- og lokalhistorie.

Carl Riisgaard, født 1947. Uddannet frø- og løgkonsulent og dekoratør. Har boet i Kolding næsten altid. Har arbejdet som freelance journalist, nu for Kolding Ugeavis.

Christian Fredrik Scheel, født 1930 i Oslo. Civilingeniør i elektronik fra Heriot-Watt University 1953. Ansat i Danske Statsbaner, København 1954, A/S Elektrisk Bureau, Oslo fra 1955, mv. Pensionist 1990. Udarbejdet og udgivet bogen "Slekten Scheel i Danmark og Norge mv.", Oslo 2004.

Kolding

Kolding
Kommune
Stadsarkivet